

NOU

NORGES OFFENTLIGE UTREDNINGER

Etter inntektsoppgjørene 1991

Rapport nr. 2 1991

NOU 1991: 23

NOU

Norges offentlige utredninger 1991

Seriens redaksjon:

STATENS FORVALTNINGSTJENESTE SEKSJON STATENS TRYKNING

-
1A. «Scandinavian Star»-ulykken, 7. april 1990.
<i>Justis- og politidepartementet</i>	11. Gransking av Oslo kommune – Rapport nr. 2.
<i>Arbeids- og administrasjonsdepartementet</i>
1B. «Scandinavian Star»-ulykken, 7. april 1990.
<i>Justis- og politidepartementet</i>	12A. Verneplan for vassdrag IV.
<i>Olje- og energidepartementet</i>
2A. Norsk landbrukspolitikk. Sammendrag.
<i>Landbruksdepartementet</i>	12B. Verneplan for vassdrag IV.
<i>Olje- og energidepartementet</i>
2B. Norsk landbrukspolitikk. Hovedinnstilling.
<i>Landbruksdepartementet</i>	13. Seksuelle overgrep mot barn – straff og
erstatning.
<i>Justis- og politidepartementet</i>
2C. Norsk landbrukspolitikk. Vedlegg.
<i>Landbruksdepartementet</i>	14. Bibliotek i Norge
<i>Kulturdepartementet</i>
3. Mannsrolleutvalgets sluttrapport.
<i>Familie- og forbrukerdepartementet</i>	15. Om miljø sikkerhet i innseilingsleder.
<i>Fiskeridepartementet</i>
4. Veien videre til studie- og yrkeskompetanse
for alle.
<i>Kirke- utdannings- og forsknings-
departementet</i>	16. Gjeldsordning for personer med betalings-
vansker.
<i>Barne- og familiedepartementet</i>
5. Modernisering av den statlige eiendomsfor-
valtning.
<i>Arbeids- og administrasjonsdepartementet</i>	17. Bedrifts- og kapitalbeskatningen.
<i>Finans- og tolldepartementet</i>
6. Mennesker og bioteknologi.
<i>Sosialdepartementet</i>	18. Revisjon av luftfartsloven.
<i>Samferdselsdepartementet</i>
7. Spesialisthelsetjenesten m.m.
<i>Sosialdepartementet</i>	19. Lederskap og organisasjonsformer i
Forsvaret.
<i>Forsvarsdepartementet</i>
8. Lov om statsforetak.
<i>Arbeids- og administrasjonsdepartementet</i>	20. Rettssikkerhet for mennesker med psykisk
utviklingshemming.
<i>Sosialdepartementet</i>
9. Deponi for norsk lav- og middelaktivt
atomavfall.
<i>Olje- og energidepartementet</i>	21. Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1990
– ajourført materiale.
<i>Arbeids- og administrasjonsdepartementet</i>
10. Flere gode leveår for alle.
<i>Sosialdepartementet</i>	22. Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1991.
<i>Arbeids- og administrasjonsdepartementet</i>
	23. Etter inntektsoppgjørene 1991 – Rapport nr. 2.
<i>Arbeids- og administrasjonsdepartementet</i>

NORGES OFFENTLIGE UTREDNINGER

NOU 1991: 23

ETTER INNTEKTSOPPGJØRENE 1991

Rapport nr. 2 1991

Rapport fra Det tekniske beregningsutvalget
for inntektsoppgjørene.

Avgitt til Arbeids- og administrasjonsdepartementet
21. mai 1991

STATENS FORVALTNINGSTJENESTE
SEKSJON STATENS TRYKNING

OSLO 1991

ISSN 0333-2306
ISBN 82-583-0233-7

Grytting A/S, Orkanger

Forord

Det tekniske beregningsutvalget la i januar i år fram sin hovedrapport foran årets inntektsoppgjør. Rapporten bygget delvis på et noe ufullstendig materiale for 1990.

Den 14. mars la utvalget fram oppdaterte lønnstall og en revidert prisprognose.

Beregningsutvalget legger nå fram en ny rapport hvor reviderte nasjonalregnskapstall og annen statistikk for 1990 er innarbeidet. Rapporten gir en oversikt over lønns- og inntektsutviklingen, prisutviklingen og utviklingen i konkurranseevnen. Videre gis det en revidert prisprognose for 1991.

Utvalgets medlemmer, med unntak av Norges Fiskarlags medlem, har som vanlig deltatt i arbeidet med rapporten sammen med rådgiverne. Det har også vært andre bidragsytere fra de institusjoner som er representert i utvalget.

Siden forrige rapport har det skjedd et skifte i utvalget. Hallvard Borgenvik som har vært Finansdepartementets representant fra 1972 og som også deltok i utvalgets arbeid tidligere, har gått ut av utvalget. Som ny representant for Finansdepartementet er oppnevnt Tore Eriksen.

Oslo, 21. mai 1991

Svein Longva
leder

INN H O L D

Kap. 1 Den samlede inntektsutviklingen	5
1.1 Inntektsutviklingen for Norge	5
1.2 Faktorinntekt, lønn og driftsresultat	8
1.3 Den institusjonelle inntektsfordelingen	14
Kap. 2 Lønnsutviklingen i senere år	22
2.1 Lønnsutviklingen for hovedgrupper av lønnstakere	22
2.2 Lønnsutviklingen ifølge nasjonalregnskapet	24
2.3 Lønnsutviklingen i enkelte tariffområder	27
2.4 Lønnsoverhenget	35
2.5 Lønsspredning i NHOs kvartalsstatistikk	36
Kap. 3 Prisutvikling og prispolitikk	39
3.1 Utviklingen i konsumprisindeksen	39
3.2 Prispolitikk	42
Kap. 4 Utviklingen i disponibel realinntekt	43
Kap. 5 Utviklingen i norsk industris konkurranseevne	52
5.1 Om konkurranseevnebegrepet	52
5.2 Lønninger for industriarbeidere	53
5.3 Direkte og totale lønnskostnader for industriarbeidere	55
5.4 Utviklingen i lønnskostnadene for industriarbeidere overfor andre land i felles valuta	56
5.5 Lønnskostnader pr. produsert enhet i industrien	57
5.6 Markedsandeler	61
Kap. 6 Økonomiske utsikter	63
6.1 Anslag på konsumprisutviklingen i 1991	63
Vedlegg A	
Lønnsoppgjørene i 1990 og 1991	69
Vedlegg B	
Sammenlikning av kvinne- og mannlønninger	74
Vedlegg C	
Deltidsansatte	88
Vedlegg D	
Kursutviklingen for norske kroner	92
Vedlegg E	
Internasjonale sammenlikninger	96
Vedlegg F	
Definisjoner av en del lønnsbegreper	97
Vedlegg G	
Konsumprisindeksen og gebyrøkninger	98

KAPITTEL 1

Den samlede inntektsutviklingen

1.1 INNTEKTSUTVIKLINGEN FOR NORGE

Bruttonasjonalproduktet gir uttrykk for den samlede verdiskaping i landet, utført av innenlandske produsenter i næringsvirksomhet og offentlig forvaltning. Etter fradrag for kapitalslit, som er den beregnede verdireduksjonen av produksjonskapitalen i landet som følge av slitasje og elde, framkommer nettonasjonalproduktet som er netto verdiskaping, eller nettoinntekt opptjent i landet.

Nettonasjonalproduktet gir uttrykk for opptjent nettoinntekt i Norge. Uten økonomisk samkvem med andre land ville nettonasjonalproduktet også vært landets disponible inntekt. Som deltaker i det internasjonale økonomiske samkvem kan imidlertid Norge også ha netto finansinntekter av fordringer i utlandet, og vi kan motta netto inntektsoverføringer. I tillegg til nettonasjonalproduktet har vi derfor bruk for inntektsbegrep som gir uttrykk for mottatt nettoinntekt for Norge, dvs. nettoinntekt som tilfaller nordmenn (personer bosatt i Norge, norske selskaper, offentlig forvaltning).

Nasjonalinntekten er den samlede inntekt som tilfaller nordmenn fra produktiv virksomhet, og framkommer ved å legge netto renter, aksjeutbytte og annen faktorinntekt fra utlandet til nettonasjonalproduktet. Ved i tillegg å legge netto stønader fra utlandet til nasjonalinntekten, får en fram den disponible inntekten for Norge.

Disponibel inntekt for Norge defineres som netto, innenlandsk verdiskaping (nettonasjonalprodukt) pluss netto finansinntekter og stønader fra utlandet. Som tabell 1a viser er både nettofinansinntekter og netto stønader for utlandet negative for Norge, hovedsakelig som en følge av netto utenlandsgjeld og uhjelp. Disponibel inntekt for Norge viser hva landet har til disposisjon til privat og offentlig konsum og til sparing. For et land er sparing det samme som summen av netto realinvestering (økning av produksjonskapitalen) og netto finansinvestering (økning av netto fordringer på utlandet).

Tabell 1a viser at disponibel inntekt for Norge i 1989 økte med ca. 6 prosent fra året før. For 1990 var økningen i disponibel inntekt fra året før ca. 7,5 prosent. Tallene er ikke korrigert for prisendringer og gir derfor ikke uttrykk for utviklingen i realverdien (kjøpekraften) av disponibel inntekt for Norge. I nasjonalregnskapet er det imidlertid ikke innført noe mål for disponibel inntekt for Norge uttrykt i faste priser (faste kroner). I det følgende benyttes begrepet «disponibel realinntekt for Norge» for disponibel inntekt korrigert for prisendringer. Den prisindeks som brukes er nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk bruk av varer og tjenester, dvs. en prisindeks for konsum og netto realinvestering.

Tabell 1a. Inntektsutviklingen for Norge. Milliarder kroner (løpende priser).

	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989*	1990*
Bruttonasjonalprodukt ...	327,7	362,3	402,2	452,5	500,2	513,7	561,5	583,3	623,0	662,4
- Kapitalslit	48,0	55,0	59,6	62,5	66,5	72,6	83,3	91,2	97,9	99,8
= NETTONASJONAL- PRODUKT	279,6	307,3	342,6	390,0	433,7	441,2	478,2	492,1	525,1	562,6
+ Netto renter og aksje- utbytte fra utlandet	-10,6	-12,7	-13,0	-13,1	-9,5	-9,0	-9,6	-13,5	-17,6	-16,9
= NASJONAL- INNTEKT	269,0	294,6	329,6	376,8	424,2	432,2	468,6	478,5	507,4	545,8
+ netto stønader fra utlandet	-2,8	-3,6	-4,2	-4,2	-6,0	-6,0	-6,6	-7,4	-7,8	-8,6
= DISPONIBEL INN- TEKT FOR NORGE	266,3	290,9	325,3	372,7	426,2	426,2	462,0	471,2	499,7	537,2

Kilde: Statistisk sentralbyrå.
* Foreløpige tall.

Tabell 1b. Vekst i disponibel realinntekt for Norge¹⁾. Prosent.

	Endring i perioden	Endring fra året før									
	1981-1990	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989*	1990*
Vekst i disponibel real- inntekt	14,2	2,5	-1,4	3,8	8,7	5,5	-5,3	-0,6	-3,7	1,0	3,6
Bidrag til vekst fra: ²⁾											
Produksjonsvekst i ut- vinning og rørtransport av råolje og gass ³⁾	12,1	-1,2	0,0	2,6	2,4	0,6	1,4	1,4	1,5	2,3	0,5
Produksjonsvekst i øvri- ge næringer ³⁾	13,9	1,3	0,0	2,5	3,9	5,8	3,2	0,2	-2,9	-2,5	2,0
Endring i bytteforholdet	-10,7	2,4	-0,8	-1,3	2,1	-2,0	-10,1	-2,3	-1,6	2,0	1,0
Endring i rente- og stø- nadsbalansen overfor ut- landet	-0,4	0,0	-0,5	0,1	0,2	1,0	0,1	0,1	-0,8	-0,7	0,2

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

*: Foreløpige tall.

¹⁾ Inntektstall deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk bruk av varer og tjenester, dvs. innenlandske sluttleveringer inkl. lagerendring, ekskl. kapitalslit.²⁾ Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.³⁾ Produksjonsvekst målt ved nettoproduktet regnet i faste priser.

Tabell 1b viser den årlige veksten i disponibel realinntekt for Norge for årene 1981–1990 i følge nasjonalregnskapet. Nasjonalregnskapsberegningene viser en vekst på 1,0 prosent i 1989 og 3,6 prosent i 1990. Den gjennomsnittlige, årlige veksten i disponibel realinntekt i perioden 1981 til 1990 har vært 1,3 prosent. Dette er betydelig lavere enn veksten fra 1970 til 1975 (3,5 prosent). Det er spesielt 1986 som trekker veksten på 80-tallet ned. Ser en på veksten fra 1981 til 1985 var nemlig gjennomsnittet 3,8 prosent.

Veksten i disponibel realinntekt for Norge kan splittes i bidrag fra henholdsvis innenlandsk produksjonsvekst (nettonasjonalprodukt i faste priser), endring i rente- og stønadsbalansen overfor utlandet og endring i bytteforholdet overfor utlandet. Dette er vist i tabell 1b, der bidraget fra produksjonsveksten er oppdelt videre på oljevirksomhet og de øvrige næringer. Oljevirksomhet er definert som summen av næringene utvinning og rørtransport av olje og gass.

Bytteforholdet («terms of trade») beregnes som forholdet mellom gjennomsnittlig eksportpris og gjennomsnittlig importpris. Hvis prisene på norsk eksport over en periode stiger mindre enn prisene på de varer og tjenester Norge importerer, betyr dette at landet kan importere mindre for hver enhet eksportvare enn tidligere. En slik forverring i bytteforholdet gjør at landet isolert sett må redusere konsum eller sparing, dvs. at disponibel realinntekt går ned.

Bytteforholdet har bidratt negativt til veksten i landets disponible realinntekt i perioden 1985 til 1988. Denne utviklingen har snudd og for 1989 og 1990 er bidraget positivt. Tabell 1b viser at i 1986 og 1987 ble hele det positive bidraget fra produksjonsutviklingen mer enn spist opp av en negativ utvikling i bytteforholdet overfor utlandet.

Figurene 1a–1c viser utviklingen i bytteforholdet overfor utlandet siden 1970 for varer og tjenester i alt, for varer i alt, for tjenester, og for såkalte tradisjonelle varer. Forskjellen mellom «varer i alt» og «tradisjonelle varer» utgjøres av varene råolje og naturgass, skip, boreplattformer og direkte import og eksport til oljevirksomheten («ikke tradisjonelle varer»).

Mer enn hele forbedringen i bytteforholdet i årene rundt 1980 har gått tapt etter 1985. Et hovedtrekk siden 1970 er at bytteforholdet for tjenester har vært fallende nesten hele tiden fram til 1987, hovedsaklig på grunn av fall i fraktratene. For varer har bytteforholdet vært preget av oljeprissjokkene i 1973, 1979–1980 og 1986. Prisutviklingen på olje og gass bidro til en betydelig bedring i bytteforholdet for varer fram til 1984. I perioden 1984–1988 har olje- og gassprisene trukket gjennomsnittlig eksportpris kraftig ned. Den samlede forverring av bytteforholdet i 1988 på 3,6 prosent skyldtes både fall i oljeprisene – hvor Norge er netto eksportør – og en økning i prisene på skip – hvor Norge er netto importør. Begge disse prisendringene trakk

altså i retning av å forverre bytteforholdet for Norge i 1988. Derimot fikk vi en bedring i bytteforholdet for tradisjonelle varer, og for tjenester i 1988. I 1989 bedret bytteforholdet seg for både varer og tjenester, noe som ga en bedring i bytteforholdet på 3,7 prosent. Bedringen i bytteforholdet for tradisjonelle varer skyldes hovedsaklig en gunstig prisutvikling på metall, hvor Norge er netto eksportør, mens hovedårsaken til bedringen for tjenester er økningen i fraktratene. For ikke tradisjonelle varer hadde vi en økning i prisen på råolje og naturgass, men denne ble nesten oppveid av en prisøkning på importerte skip, slik at bytteforholdet for ikke tradisjonelle varer alt i alt ble som året før.

Foreløpige tall for 1990 viser fortsatt bedring i bytteforholdet, men bedringen er mindre enn for 1989. Bedringen av bytteforholdet i 1990 er i stor grad en følge av prisvekst på råolje og naturgass.

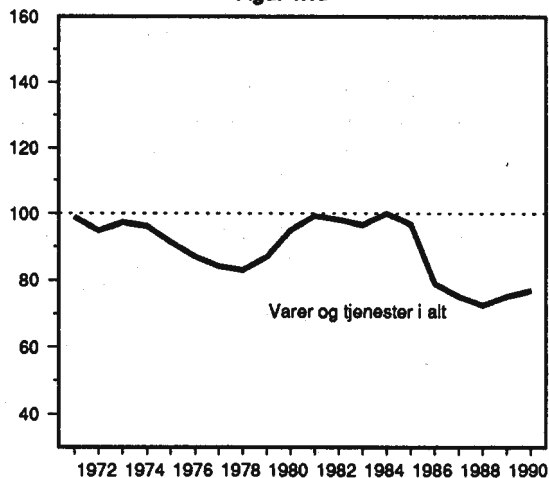
Bidraget fra produksjonsveksten falt i årene 1986–1989, fra en topp i 1985 på 6,4 prosent. Bidraget fra vekst i oljevirksomhet sto for det største positive bidraget fra produksjonsveksten i 1987, og det eneste positive bidraget i 1988, et bidrag på henholdsvis 1,4 og 1,5 prosent. I 1989 var bidraget fra vekst i oljevirksomhet på 2,3 prosent, dette er tilsvarende bidraget i 1984. De øvrige næringene ga et negativt bidrag til vekst i realdisponibel inntekt på 2,9 prosent i 1988, mens de i 1989 trakk veksten ned med 2,5 prosent. Til sammenligning var den årlige, gjennomsnittlige veksten fra 1979 til 1986 2,9 prosent, og i de tre siste av disse årene var den årlige, gjennomsnittlige veksten hele 4,3 prosent. 1988 er også det første året siden beregningen startet (1971) at «øvrige næringer» har bidratt negativt til veksten i realdisponibel inntekt. De lave bidragene skyldes at økningen i eksporten ikke har vært sterk nok til å oppveie den svake utviklingen i den hjemmemarkedsorienterte produksjonen.

For 1990 viser foreløpige tall at en har et positivt bidrag til vekst i disponibel realinntekt fra produksjonsvekst. Bidraget fra vekst i oljevirksomhet er på 0,5 prosent, mens bidraget fra vekst i andre næringer er på 2,0 prosent.

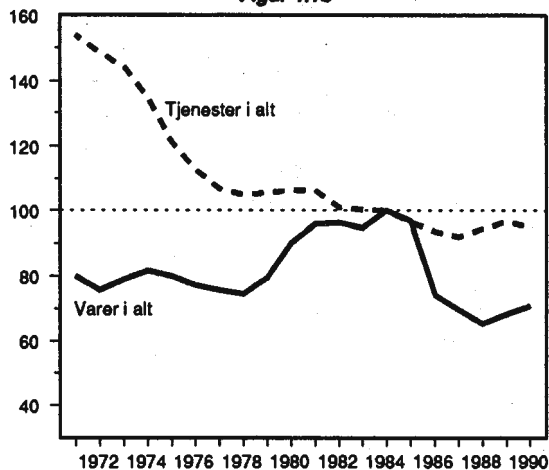
I 1985 var det en generelt sterkere prisstigning på importerte varer og tjenester enn på eksporterte som førte til en negativ utvikling i bytteforholdet. I 1986 var det oljeprisene som trakk den gjennomsnittlige eksportprisen kraftig ned, samt at det var en devaluering dette året. Tallene for 1987 viser en omtrent uendret pris på samlet eksport (en økning på 1,7 prosent), mens den gjennomsnittlige importprisen økte med 6,6 prosent. Dette førte

Bytteforholdet overfor utlandet. 1984=100

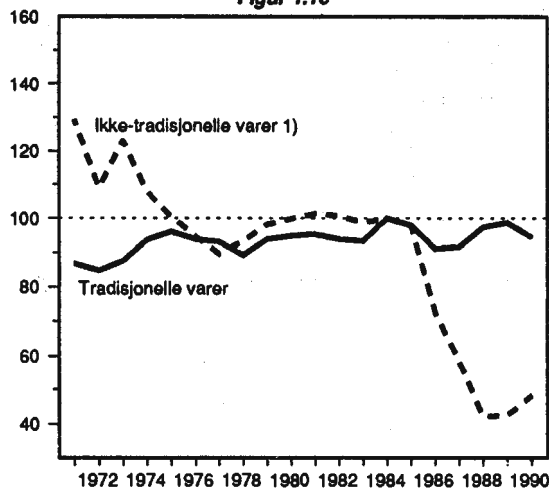
Figur 1.1a

Figur 1.1b

Figur 1.1c

1) Råolje og naturgass, skip, boreplattformer og direkte eksport og import til oljevirksomheten.

til at bytteforholdet ble forverret med 5 prosent. Det var særlig prisnedgangen på eksport av naturgass som bidro negativt, men også bytteforholdet for tjenester utviklet seg negativt. I 1988 ble bytteforholdet ytterligere forverret med 3,6 prosent, også her var det særlig prisnedgangen på eksport av olje og naturgass som bidro negativt. I 1989 og 1990 ble bytteforholdet bedret med henholdsvis 3,7 og 1,3 prosent. Når det gjelder bedringen av bytteforholdet i 1989 kan dette i stor grad forklares med en kombinasjon av prisøkning i \$ på olje og naturgass, samt en bedring i \$-kurs. Også for 1990 har vi hatt en økning i pris på olje og naturgass som trekker i retning av bedret bytteforhold.

1.2 FAKTORINNTEKT, LØNN OG DRIFTSRESULTAT

I nasjonalregnskapet blir det for landet som helhet og for hver næring beregnet en faktorinntekt som gir uttrykk for den inntekten som tilfaller arbeidskraft og kapital. Faktorinntekten beregnes som nettonasjonalprodukt (nettoproduktet for hver næring) fratrasket netto indirekte skatter. Faktorinntekten deles i lønnskostnader og restposten driftsresultat. Lønnskostnadene omfatter lønn (inklusive andre sosiale utgifter) til lønsmottakere samt arbeidsgiveravift til folketrygden og andre trygdeordninger. Driftsresultatet utgjør den beregnede inntekt av produksjonsfaktorene kapital og eiernes egen arbeidsinnsats.

Det er grunn til å understreke at de inntektsbegrepene som blir omtalt i dette avsnittet, omfatter inntekt før direkte beskatning. Dette gjelder både lønnskostnader og driftsresultat. I tillegg er det benyttet funksjonell og ikke institusjonell sektorinndeling. Det betyr at inntektene er gruppert etter de næringene hvor de er opptjent og ikke etter hvem de tilfaller. Driftsresultattallene gir derfor ikke direkte uttrykk for bedriftsøkonomisk lønnsomhet. Særlig rentebetalinger og direkte beskatning fører til at det er store ulikheter mellom inntektsberegninger etter funksjonelle og institusjonelle inndelinger. Inntektsberegninger etter institusjonell sektorinndeling omtales i avsnitt 1.3.

For 1988 og 1989 er reviderte nasjonalregnskapstall tatt inn i tabeller og figurer. Revisjonene av hovedtallene er relativt små. Ved vurdering av tallene i dette avsnittet, må en regne med til dels store feilmarginer. Dette gjelder spesielt for driftsresultatberegningene både totalt og fordelt på de enkelte næringene, fordi driftsresultatene beregnes som restposter. Usikkerheten er særlig knyttet til tallene for 1989 og 1990 der tallgrunnlaget ennå ikke er fullstendig.

Utviklingen i opptjente inntekter i løpende priser for en del hovedstørrelser er satt opp i tabellene 1c og 1d. Tallene refererer seg til hele økonomien inklusive oljevirkksomheten, og den svake utviklingen i faktorinntekten i 1986 (0,3 prosent) kan derfor i stor grad forklares med prisutviklingen på olje og gass. Det samme gjelder også i stor grad for utvik-

Tabell 1c. Nettonasjonalprodukt og faktorinntekt. Milliarder kroner

	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989*	1990*
Nettonasjonalprodukt	279,6	307,3	342,6	390,0	433,7	441,2	478,4	492,1	525,1	562,6
- Netto indirekte skatter	33,9	38,1	45,3	52,5	64,1	70,4	76,0	73,2	70,4	72,0
= Faktorinntekt	245,7	269,2	297,3	337,5	369,6	370,8	402,2	418,9	454,7	490,6
Lønnskostnader	164,2	183,4	198,2	216,4	239,7	271,4	306,3	324,2	327,8	342,1
Driftsresultat	81,6	85,8	99,0	121,2	129,9	99,4	95,9	94,6	126,9	148,5

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

* Foreløpige tall.

Tabell 1d. Faktorinntektsutviklingen. Prosent.

Utviklingen i	Årlig endring			Endring fra året før						
	1975-80	1980-85	1985-90	1984	1985	1986	1987	1988	1989*	1990*
Nettonasjonalprodukt	13,8	12,2	5,3	13,8	11,2	1,7	8,4	2,9	6,7	7,2
Faktorinntekt	14,2	11,5	5,8	13,5	9,5	0,3	8,5	4,1	8,5	7,9
Lønnskostnader	11,0	10,5	7,4	9,1	10,8	13,2	12,9	5,9	1,1	4,4
Driftsresultat	23,3	13,4	2,7	22,3	7,2	-23,5	-3,5	-1,3	34,1	17,0

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

* Foreløpige tall.

lingen i 1988 hvor faktorinntekten økte med 4,1 prosent i forhold til året før. Veksten i disse årene er en god del lavere enn i de fleste andre årene på 1980-tallet. For 1989 og 1990 har veksten i faktorinntekten tatt seg noe opp igjen, til 8,5 prosent for 1989 og 7,9 prosent for 1990. Ser en på den årlige, gjennomsnittlige veksten i faktorinntekten fra 1985 til 1990 ser en at veksten er mer enn halvert i forhold til tidligere femårsperioder.

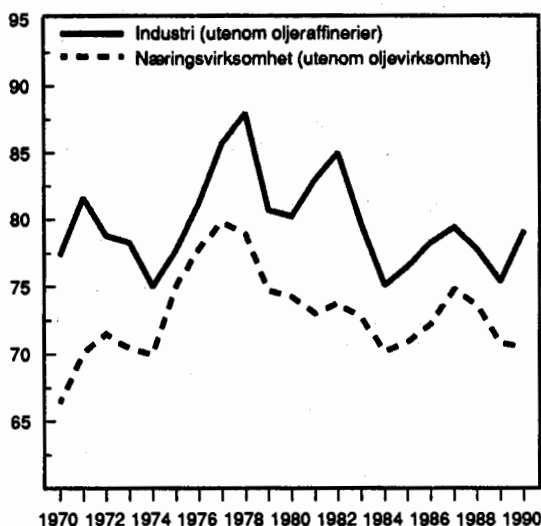
Fra 1988 til 1989 økte de totale lønnskostnadene med 1,1 prosent, mens veksten fra 1989 til 1990 var på 4,4 prosent. Den lave årlige veksten i lønnskostnadene fra 1987 til 1990 på 3,8 prosent, i forhold til veksten fra 1984 til 1987 på 12,3 prosent må sees i sammenheng med nedgang i sysselsettingen kombinert med lavere nominell lønnsvekst. Dette kan igjen sees i sammenheng med inntektsreguleringen.

Etter et kraftig fall i driftsresultatet fra 1985 til 1986, utløst av oljeprisfallet, fortsatte nedgangen i 1987 og 1988, men med minsket styrke. I 1989 snudde denne tendensen og driftsresultatet økte med 34,1 prosent fra 1988. For 1990 er driftsresultatet 148,5 milliarder kroner noe som innebærer en vekst fra året før på 17 prosent. En vesentlig del av veksten i disse to årene skriver seg fra oljevirksomheten.

Endringer i funksjonell inntektsfordeling

Figur 1.2 viser hvordan utviklingen i lønnskostnader og driftsresultat har endret den funksjonelle inntektsfordelingen over tid. For 1990 er det, i nasjonalregnskaps sammen-

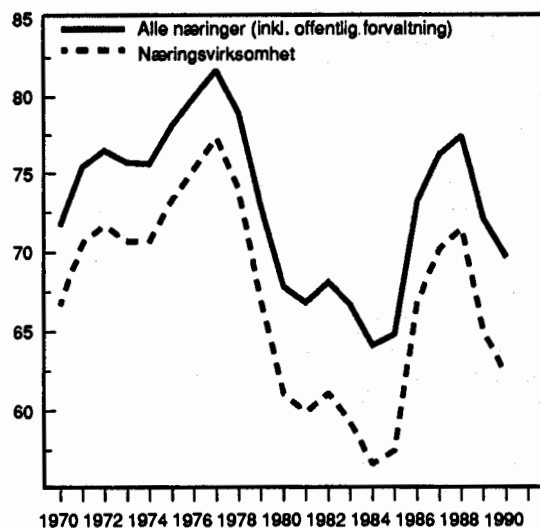
Figur 1.3. Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt

heng kun publisert tall for faktorinntekt i alt og for fastlands-Norge. Anslag for lønnskostnadsandel i mer detaljerte næringsgrupper i 1990 er Beregningsutvalgets egne anslag, basert på beregninger fra Statistisk sentralbyrå.

I næringsvirksomhet (bedrifter) utgjorde lønnskostnadsandelen i perioden 1971–78 over 70 prosent av faktorinntekten. Lønnskostnadsandelen nådde et toppnivå i 1977 med vel 77 prosent. Fra 1977 til og med 1984 avtok andelen gradvis og var i første halvdel av 1980-årene under 60 prosent. Etter 1984 har lønnskostnadsandelen økt til vel 71 prosent i 1988, for så igjen å avta til 65 prosent i 1989. Utvalgets anslag for 1990 gir en andel på vel 62 prosent. Over tid vil lønnskostnadsandelen påvirkes både av endringer i forholdet mellom lønnskostnader og faktorinntekt i de enkelte næringer og av lønnskostnadenes og faktorinntektenes fordeling på de ulike næringer. Blant annet kan utviklingen i oljevirksomheten, hvor lønnsandelen er svært lav, i høy grad forklare forløpet på kurvene i figur 1.2 etter 1977. I figur 1.3 er derfor gjengitt utviklingen i lønnskostnadsandelen i næringsvirksomhet utenom oljevirksomhet og i industri utenom oljeraffinerier. Fram til 1977 lå lønnskostnadsandelen for næringsvirksomhet utenom oljevirksomhet på om lag samme nivå som for næringsvirksomhet totalt. Etter 1977 har lønnskostnadsandelen for næringsvirksomhet utenom oljevirksomhet avtatt mindre enn for næringsvirksomhet totalt, og andelen har holdt seg i overkant av 70 prosent. Som for næringsvirksomhet totalt økte den i perioden 1984–1987, fra om lag 70

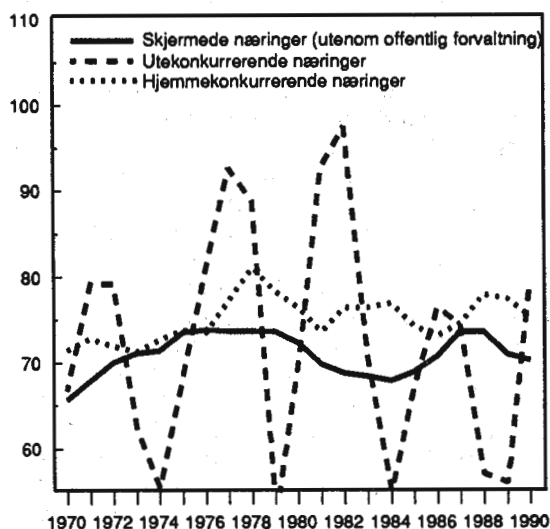
Figur 1.2. Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt

til 75 prosent. I 1988 var andelen noe lavere og den fortsatte falle til i underkant av 71 prosent i 1989, noe andelen også var i 1990, i følge utvalgets anslag. For industrien utenom oljeraffinerier var økningen i lønnskostnader som andel av faktorinntekten om lag den samme som i næringsvirksomhet utenom oljevirksomhet i årene 1984–1989. I 1990 økte imidlertid, ifølge utvalgets anslag, lønnskostnadsandelen i industrien utenom oljeraffinerier fra vel 75 prosent i 1989 til 79 prosent i 1990.

Figur 1.4 viser utviklingen i lønnskostnader som andel av faktorinntekt for fastlands-Norge eksklusive offentlig forvaltningsvirksomhet. Næringene er gruppert etter konkurranstype.

Figur 1.4. Lønnskostnadsandel for næringsvirksomhet etter konkurranstype.
Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt

De skjermede næringene utenom offentlig forvaltningsvirksomhet har hatt en relativt stabil lønnskostnadsandel. Den varierte mellom 70–73 prosent i perioden fra 1972 til 1980. Fra 1980 til 1985 falt andelen svakt til i underkant av 70 prosent, mens den fra 1985 til 1988 igjen økte til nærmere 74 prosent. Lønnskostnadsandelen i de skjermede næringene falt til 71 prosent i 1989 og til vel 70 prosent i 1990. Dette styrker inntrykket av en relativt stabil lønnskostnadsandel i disse næringene. Av figuren ser en at lønnskostnadsandelen i utekonkurrerende næringer er sterkt preget av konjunkturelle bevegelser, med tildels store svingninger i faktorinntekten. For utekonkurrerende næringer utenom utenriks sjøfart, og oljevirksomhet steg andelen fra 67 prosent i 1985 til over 76 prosent i

1986 for deretter å falle i 1987 og videre til 57 prosent i 1988. I 1989 falt lønnskostnadsandelen i utekonkurrerende næringer til 56 prosent, for så å stige igjen til vel 79 prosent i 1990. Hjemmekonkurrerende næringer har en mer stabil lønnskostnadsandel enn utekonkurrerende. Andelen avtok svakt i perioden 1984–1986 for så å øke til mellom 74 og 75 prosent i 1987. I 1988 økte andelen til ca. 78 prosent for så å bli svakt redusert til mellom 77 og 78 prosent i 1989.

I 1990 viser utvalgets anslag en svak nedgang i lønnskostnadsandelen i hjemmekonkurrerende næringer til mellom 75 og 76 prosent.

Lønnskostnader etter næring

Tabell 1e viser lønnskostnader i milliarder kroner fordelt etter næring de siste 10 år. De samlede lønnskostnadene i 1990 er anslått til 342,1 milliarder kroner, mens lønnskostnadene i næringsvirksomhet er anslått til 243,9 milliarder kroner. Fra 1989 til 1990 vokste de samlede lønnskostnadene med 4,4 prosent, og i næringsvirksomhet økte de med 3,5 prosent. Veksten i lønnskostnadene fra 1989 til 1990 er historisk sett meget lav, selv om den er noe høyere enn veksten fra 1988 til 1989. Dette var imidlertid den svakeste utviklingen i lønnskostnadene som er observert siden 1950.

Den største prosentvise nedgangen i lønnskostnadene i 1990 fant sted i skogbruket, med en nedgang på om lag 4 prosent fra året før.

Stor var også den prosentvise nedgangen i lønnskostnadene i bygge- og anleggsvirksomhet, med 2,6 prosents reduksjon fra året før. Nedgangen fra 1988 til 1989 var imidlertid på hele 12,2 prosent. Den viktigste årsaken er nedgangen i sysselsettingen, som målt i utførte timeverk ble redusert med 14,7 prosent fra 1988 til 1989, og 5,8 prosent fra 1989 til 1990. Også i jordbruk og oljeboring ble det registrert en liten nedgang i lønnskostnadene.

Lønnskostnadene økte i 1990 klart sterkest i utenriks sjøfart. Den viktigste forklaringsfaktoren er den markante økningen i sysselsettingen, som må tilskrives veksten i næringen etter opprettelsen av Norsk Internasjonal Skipsregister (NIS) 1. juli 1987.

Blant de andre næringene som hadde vekst i lønnskostnadene i 1989 var det oljevirksomhet, utekonkurrerende industri, hotell- og restaurantdrift, samt næringsgruppen «tjenesteyting ellers» som opplevde høyere vekst enn gjennomsnittet for den totale lønnskostnadsutviklingen. Bare tjenesteyting ellers

hadde imidlertid sterkere vekst enn offentlig forvaltningsvirksomhet. I offentlig forvaltning økte lønnskostnadene med 6,6 prosent fra 1989 til 1990, 7,5 prosent i statlig forvaltning og 6,1 prosent i kommunal forvaltning. Til forskjell for de aller fleste næringene vokste sysselsettingen i den offentlige forvaltningen, sterkest i statlig forvaltning med nesten 3 prosent.

Driftsresultat etter næring

Tall for driftsresultat etter næring for 1990 er ikke publisert av Statistisk sentralbyrå, dette på grunn av den store usikkerheten som er knyttet til disse tidlige anslagene. Statistisk sentralbyrå har imidlertid på oppdrag fra Beregningsutvalget gjort et anslag på driftsresultatet i enkelte utvalgte næringsgrupper.

Foreløpige nasjonalregnskapstall viser et samlet driftsresultat for 1990 på 148,5 milliarder kroner, det høyeste driftsresultat noen sinne. Økningen fra 1989 til 1990 var på 21,6 milliarder kroner, i forhold til økningen fra 1988 til 1989 på hele 32,3 milliarder kroner.

Fra 1985 til og med 1988 gikk det totale driftsresultatet ned med 35 milliarder kroner, noe som i stor grad skyldes inntektssvikten i oljevirksomheten etter prisfallet på olje og gass. I 1985 svarte oljevirksomheten for 46,1 prosent av samlet driftsresultat, mens andelen i 1988 var nede i kun 12,7 prosent. I 1989 ble andelen fordoblet sammenlignet med året før, etter en vekst i oljevirksomhetens driftsresultat på 20 milliarder kroner. Beregningsutvalgets anslag viser en økning i driftsresultatet i oljevirksomheten i 1990 på omlag 17 milliarder kroner, driftsresultatet i oljevirksomheten utgjør derved over 30 prosent av samlet driftsresultat.

Tabell 1f viser driftsresultatet fordelt etter næring de 11 siste årene. Driftsresultatet for fastlands-Norge er i 1989 beregnet til 90,9 milliarder kroner, med en økning på 8,3 milliarder kroner fra året før. Økningen var størst i de skjermede næringene med en økning på 8,1 milliarder kroner fra året før. For de utekonkurrerende og hjemmekonkurrerende næringene er det kun meget små endringer i driftsresultatet fra 1988 til 1989. Endringen i driftsresultatet for fastlands-Norge fra 1989 til 1990 var meget liten, derimot viser Beregningsutvalgets anslag at det var litt større endringer for de enkelte næringsgruppene. I de skjermede næringene var det en økning i driftsresultatet på over 4 milliarder kroner, i hjemmekonkurrerende næringer var det en økning på over 1 milliard, mens det i utekon-

kurrerende næringer var en nedgang på over 5 milliarder kroner fra året før.

Den relativt store økningen i driftsresultatet i utekonkurrerende industri i 1988 kan tilskrives en svært gunstig prisutvikling på produktene kombinert med en moderat lønnsvekst. Når det gjelder driftsresultatet i 1989 ser en, på bakgrunn av reviderte nasjonalregnskapstall at økningen fra 1988 var på 0,3 milliarder kroner, mot tidligere anslått 3,4 milliarder kroner. Dette skyldes revisjon av bruttoproduktet i næringen, hvor både volum og pris er revidert. Til tross for revisjonen er driftsresultatet fremdeles det høyeste på 1980-tallet i utekonkurrerende industri. I skjermet og hjemmekonkurrerende industri var økningen fra 1988 til 1989 noe større, med en økning på vel 0,5 milliarder kroner. For både skjermet og hjemmekonkurrerende industri er resultatet for 1989 omtrent det samme som gjennomsnittet for årene 1985 til 1988 for disse næringsgruppene.

I bygge- og anleggsvirksomhet ble driftsresultatet redusert med vel 1 milliard kroner fra 1988 til 1989, til tross for nedgang i lønnskostnadene. Årsaken er den klare produksjonssvikten med et fall på nesten 15 prosent i bruttoproduktet målt i faste priser. Driftsresultatet i varehandel økte fra 0,7 til 1,5 milliarder kroner fra 1988 til 1989 etter en vedvarende svekkelse siden 1984. Ettersom den volummessige produksjonsutviklingen i denne næringen var negativ, skyldes bedringen i driftsresultatet i 1989 en kombinasjon av økte avansemarginer og moderat lønnskostnadsutvikling.

Utviklingen i utenriks sjøfart har på størstedelen av 1980-tallet vært preget av stadig forverring av driftsresultatet. Trenden ble snudd i 1988, og i 1989 er det beregnet et positivt driftsresultat på 4,1 milliarder kroner. Dette er en stor revisjon fra forrige regnskapsversjon hvor det ble anslått et driftsresultat på ca. 1 milliard. Revisjonen skyldes en økning i bruttoproduktet og en nedgang i kapitalslitet i forhold til forrige regnskapsversjon. Den store økningen i driftsresultatet for næringen skyldes hovedsakelig generell vekst i næringen, men høye fraktrater, lave bunkerpriser og gunstig lønnskostnadsutvikling har også vært av betydning. Det er viktig å være oppmerksom på at beregningen av kapitalslitet er av stor betydning for driftsresultatet i denne næringen.

I finansiell tjenesteyting er nedgangen i driftsresultatet fra 1987 til 1988 etterfulgt av en klar oppgang i 1989. For denne næringen kan den positive utviklingen i stor grad tilskrives økte produktpriser (rentemargin). Det er viktig å være oppmerksom på at

NOU 1991: 23
Etter inntektsoppgjørene 1991
Rapport nr 2 1991

Tabell 1e. Lønnskostnader etter næring 1980-1989. Milliarder kroner¹⁾.

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989*	1990*
Lønnskostnader	145,4	164,2	183,3	198,2	216,4	239,7	271,4	306,9	224,3	327,8	342,1
Næringsvirksomhet	108,8	121,7	134,8	144,6	157,9	175,5	200,4	225,6	237,7	235,7	243,9
Primærnæringer	1,2	1,4	1,4	1,5	1,7	2,0	2,2	2,4	2,5	2,5	2,5
Jordbruk	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6
Skogbruk	0,6	0,7	0,7	0,7	0,8	0,9	0,9	1,1	1,0	1,0	1,0
Fisk og fangst	0,2	0,3	0,3	0,4	0,4	0,6	0,7	0,8	0,9	0,9	1,0
Oljeutvinning og rør											
transport	1,4	1,8	2,6	3,1	4,2	5,2	5,9	6,6	7,1	7,6	8,0
Utvinning av råolje og											
naturgass	1,4	1,8	2,6	3,0	4,1	5,1	5,8	6,5	7,0	7,5	7,9
Rørtransport	-	-	-	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Industri og bergverksdrift ..	35,0	38,5	40,8	42,4	46,0	50,5	56,0	62,0	62,9	61,6	64,0
Bergverksdrift	0,8	0,9	0,9	0,9	4,0	1,1	1,2	1,2	1,2	1,2	1,3
Skjermindustri	7,5	8,4	9,1	10,1	11,0	12,1	13,8	15,7	16,5	16,7	17,1
Utekonk. industri	6,0	6,6	6,6	6,8	7,5	8,0	8,7	9,4	9,8	9,9	10,4
Hjemmekonk. industri ...	20,7	22,6	24,2	24,6	26,5	29,3	32,3	35,6	35,4	33,8	35,1
Elektrisitetforsyning	1,8	2,1	2,4	2,6	2,8	3,2	3,6	4,1	4,3	4,5	4,7
Bygge- og anleggsvirk.	12,7	13,2	14,7	16,2	17,2	18,5	22,1	26,9	28,9	25,3	24,7
Varehandel	18,8	20,9	23,4	24,9	27,3	30,6	35,5	39,7	42,6	43,5	44,9
Utenriks sjøfart og											
oljeboring	5,4	6,5	6,8	6,8	6,8	6,3	6,0	4,6	4,7	5,6	6,3
Utenriks sjøfart	4,9	5,8	5,8	5,9	5,8	5,2	5,0	3,7	3,6	4,6	5,3
Oljeboring	0,9	0,7	1,0	0,9	1,0	1,1	0,9	0,9	1,1	1,0	1,0
Samferdsel	0,5	14,9	16,8	18,0	19,1	21,0	23,9	27,2	28,3	28,2	29,1
Boligtjenester	13,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4
Annen næringsvirk.	19,1	22,2	25,7	28,9	32,6	38,0	45,0	51,8	56,4	56,4	59,4
Hotell og restaurantdrift ..	2,5	3,0	3,4	3,8	4,3	4,8	6,0	7,1	7,7	7,7	8,1
Finansiell tjenesteyting ..	4,9	5,7	6,7	7,6	8,5	9,9	11,6	13,1	14,4	14,4	14,9
Forr.messig tjenesteyting											
og utleievirk.	3,5	4,4	5,3	6,1	7,6	9,7	11,6	13,8	15,6	15,6	16,3
Tjenesteyting ellers	8,2	9,1	10,3	11,4	12,2	13,6	15,7	17,8	18,8	18,8	20,1
Offentlig forvaltnings-											
virksomhet	36,6	42,5	48,5	53,6	58,5	64,2	71,1	80,7	92,1	92,1	98,2
Statlig forvaltnings-											
virksomhet	12,5	14,6	16,4	17,8	18,9	20,2	22,2	24,8	28,0	28,0	30,1
Kommunal forvaltnings-											
virksomhet	24,1	27,9	32,1	35,8	39,6	44,0	48,8	55,9	64,1	64,1	68,0
MEMO											
Fastlands-Norge	138,6	155,8	173,9	188,3	205,4	228,2	259,6	295,1	314,6	314,6	327,8
Skjermmede næringer	10,3	124,7	141,2	154,9	169,1	188,3	215,7	247,0	267,7	267,7	279,0
Utekonkurr. næringer	6,8	7,4	7,5	7,7	8,6	9,1	9,9	10,6	11,1	11,1	11,7
Hjemmekonk. næringer ..	21,5	23,7	25,2	25,7	27,7	30,8	34,0	37,5	37,3	35,7	37,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

* Foreløpige tall.

¹⁾ Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrundinger.

Tabell 1f. Driftsresultat etter næring 1980–1989. Milliarder kroner¹⁾.

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989*	1990* ²⁾
Driftsresultat	69,2	81,6	85,8	99,0	121,2	129,9	99,4	95,9	94,6	126,9	148,5
Næringsvirksomhet	77,9	92,9	100,1	115,0	136,6	145,3	119,7	120,2	119,2	152,5	172
Primærnæringer	9,9	11,7	12,5	12,2	13,9	14,0	14,3	15,6	15,3	15,8	—
Jordbruk	7,6	8,5	9,7	8,9	10,2	9,9	9,7	10,6	10,4	11,9	—
Skogbruk	1,1	1,5	1,5	1,3	1,6	1,6	1,8	2,1	2,7	2,7	—
Fiske og fangst	1,2	1,7	1,3	2,0	2,1	2,5	2,8	2,9	2,2	1,2	—
Oljeutvinning og rørtransport	32,0	37,3	38,9	45,9	56,0	59,9	24,5	22,1	12,0	32,9	50
Utvinning av råolje og naturgass	30,6	35,6	37,3	45,0	55,6	59,2	21,3	18,7	8,9	28,7	—
Rørtransport	1,4	1,7	1,6	0,9	0,4	0,7	3,2	3,4	3,1	4,2	—
Industri og bergv.drift	8,8	7,6	7,2	10,7	15,1	15,3	15,3	15,9	18,1	19,8	17
Bergverksdrift	—	0,3	0,2	0,4	0,5	0,3	0,5	0,5	0,4	0,6	—
Skjermet industri	1,5	1,8	2,0	2,8	3,5	4,1	4,5	4,5	4,1	4,6	—
Utekonk. industri	2,9	0,3	—	2,8	6,5	4,2	2,5	3,2	7,9	8,2	—
Hjemmekonk. industri ...	4,4	5,2	5,0	4,7	4,6	6,7	7,8	7,7	5,7	6,5	—
Elektr. forsyning	2,1	3,6	4,6	6,3	7,5	7,6	7,8	8,2	9,3	9,9	—
Bygge- og anleggsvirk.	1,2	1,6	2,2	2,2	1,9	2,6	3,3	4,5	4,3	3,2	—
Varehandel	4,3	6,5	7,6	7,5	8,0	6,7	6,1	2,6	0,7	1,5	—
Utenr. sjøfart og oljeboring	-0,5	-0,4	-3,0	-4,7	-2,5	-1,1	-0,3	-2,2	0,1	3,1	—
Utenriks sjøfart	-0,8	-2,1	-5,0	-6,5	-4,0	-2,1	-0,1	-1,4	1,2	4,1	—
Oljeboring	0,3	1,7	2,0	1,8	1,5	1,0	-0,2	-0,8	-1,2	-1,0	—
Samferdsel	-2,1	-1,7	-1,6	-0,3	—	-1,3	-1,5	-2,9	-0,3	1,6	—
Boligtjenester	6,4	7,4	8,6	9,6	10,8	11,9	12,8	13,7	16,4	19,1	—
Annen næringsvirksomhet	15,8	19,3	23,1	25,6	25,9	29,7	37,2	42,6	43,3	45,6	—
Hotell og restaurantdr. ...	0,5	0,7	0,9	1,3	1,4	1,6	1,7	2,0	1,9	1,3	—
Finans. tj.yt.	5,1	7,0	8,6	9,2	7,7	8,1	12,7	16,7	15,5	17,3	—
Forretn.messig tjeneste- yting og utleievirksomhet	4,6	5,2	6,3	6,9	8,1	9,8	10,7	10,8	11,1	10,6	—
Tjenesteyt. ellers	4,9	5,6	6,4	7,3	8,2	8,7	12,1	13,1	15,3	16,4	—
Offentlig forvaltn.virk- somhet	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Korreksjonsposter	-8,7	-11,3	-14,3	-16,0	-15,4	-15,4	-20,3	-24,3	-24,6	-25,6	—
MEMO:											
Fastlands-Norge	37,7	44,7	49,9	57,9	67,6	71,2	75,1	76,0	82,6	90,9	91,6
Skj. næringer	28,2	35,6	41,9	46,7	52,3	55,9	59,6	59,5	63,7	71,8	76,5
Utek. næringer	2,9	0,6	0,2	3,2	7,0	4,5	3,0	3,7	8,3	8,7	3
Hjemmekonk. næringer ..	6,6	8,5	7,8	7,9	8,3	10,8	12,5	12,8	10,6	10,4	12

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

* Foreløpige tall.

¹⁾ Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrundinger.

²⁾ Beregningsutvalgets anslag, med unntak av «Driftsresultat» og «Fastlands-Norge».

Tabell 1g *Disponibel inntekt for Norge etter inntektsmottaker. Milliarder kroner og prosentvis fordeling.*

	1981*	1982*	1983*	1984*	1985*	1986*	1987*	1988*	1989*	1990*
Milliarder kroner										
Offentlig forvaltning	87,1	94,9	104,3	127,3	153,1	142,7	156,9	153,2	156,1	168,3
Finansinstitusjoner	7,2	9,1	9,9	5,4	4,6	9,5	17,6	13,1	10,0	1,9
Offentlige eide banker	4,3	5,8	5,7	1,4	0,9	3,5	8,4	3,8	-1,3	-3,8
Private finansinstitusjoner	2,8	3,3	4,2	4,0	3,8	6,0	9,3	9,3	11,3	5,7
Ikke-personlige foretak ...	9,5	4,7	9,4	17,4	22,8	11,1	6,9	4,6	18,5	26,3
Husholdninger	162,5	182,2	201,7	222,6	238,9	262,8	280,7	300,3	315,0	340,8
Disponibel inntekt for Norge	266,3	290,9	325,3	372,7	419,4	426,1	462,0	471,2	499,7	537,2
Prosentvis fordeling										
Offentlig forvaltning	32,7	32,6	32,0	34,2	36,5	33,5	34,0	32,5	31,2	31,3
Finansinstitusjoner	2,7	3,1	3,0	1,4	1,1	2,2	3,8	2,8	2,0	0,4
Offentlige eide banker	1,6	2,0	1,7	0,4	0,2	0,8	1,8	0,8	-0,3	-0,7
Private finansinstitusjoner	1,1	1,1	1,3	1,1	0,9	1,4	2,0	2,0	2,3	1,1
Ikke-personlige foretak ...	3,6	1,6	2,9	4,7	5,4	2,6	1,5	1,0	3,7	4,9
Husholdninger	61,0	62,6	62,0	59,7	57,0	61,7	60,8	63,7	63,0	63,4
Disponibel inntekt for Norge	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

* Foreløpige tall.

driftsresultatet ikke påvirkes av de fordrings-tap som finansinstitusjonene har hatt i de seneste årene. Tap av fordringer regnes som omvurdering av fordringer/gjeld, og hører hjemme i et kapitalregnskap. Det understrekes nok en gang at tallene for driftsresultatene er meget usikre, og at dette spesielt gjelder de to siste årene.

1.3 DEN INSTITUSJONELLE INNTEKTSFORDELINGEN

I dette avsnittet presenteres det beregninger av inntektsutviklingen basert på institusjonell inndeling av økonomien. Det betyr at disponibel inntekt for Norge er gruppert etter hvem den tilfaller og ikke etter hvor den opptjenes. Denne delen av nasjonalregnskapet omtales som inntektsregnskapet og er fortsatt under oppbygging i Statistisk sentralbyrå. Usikkerheten er derfor stor for en del av tallene som presenteres i dette avsnittet.

Tabell 1g viser hvordan disponibel inntekt for Norge har fordelt seg på fire hovedgrupper av institusjonelle sektorer for årene 1981–1990, illustrert med tall i milliarder kroner og prosentvis fordeling.

Offentlig forvaltning

Offentlig forvaltning består av stats-, trygde-, og kommuneforvaltningen. Disponibel inntekt i denne hovedgruppen har utgjort om lag 1/3 av landets samlede disponible inntekt i hele perioden. Inntektene består i hovedsak av direkte og indirekte skatter, mens utgiftene som kommer til fradrag i beregningen av disponibel inntekt stort sett er subsidier og direkte stønader til husholdningene.

Fra 1981 til 1990 var den årlige, gjennomsnittlige veksten i offentlig forvaltnings disponible inntekt 7,9 prosent, mot 8,1 prosent for landet som helhet. I femårsperioden fra 1980 til 1985 var den gjennomsnittlige, årlige vekst i disponibel inntekt i offentlig forvaltning 14,2 prosent, mot 12,6 prosent for hele Norge. Veksten i offentlig forvaltnings disponible inntekt var særlig sterk i 1984 og 1985, noe som både skyldtes større skatteinntekter som følge av det økte aktivitetsnivået i økonomien, og en forholdsvis sterk økning i oljeskattene.

I femårsperioden 1985 til 1990 har den gjennomsnittlige, årlige veksten i disponibel inntekt i offentlig forvaltning vært 1,9 prosent, mot 5,1 prosent for landet under ett. Den lave gjennomsnittsveksten skyldes først og fremst året 1986, da fallet i oljeprisen, og dermed reduserte oljeskatter, førte til at disponibel inn-

tekt i offentlig forvaltning gikk ned med nesten 7 prosent. I 1987 vokste forvaltningens disponible inntekt med nesten 10 prosent fra året før, men i 1988 falt den med 2,4 prosent, slik at offentlig forvaltning hadde omtrent like stor disponibel inntekt i 1988 som i 1985. Etter 1988 har forvaltningens disponible inntekt igjen vist vekst: 1,9 prosent i 1989 og 7,8 prosent i 1990.

Finansinstitusjoner

Finansinstitusjonene består av Norges Bank, private og offentlige banker, forsikringsselskap, kredittforetak og andre finansieringsinstitusjoner. Fra 1981 til 1987 vokste finansinstitusjonenes disponible inntekt med gjennomsnittlig 16 prosent årlig, til 17,6 milliarder kroner i 1987. Etter 1987 har finansinstitusjonenes disponible inntekt falt hvert år, og var i 1990 nede i bare 1,9 milliarder kroner. Svingninger i Norges Banks disponible inntekt må ta en stor del av skylden for denne dramatiske utviklingen.

Det er naturlig å skille mellom privat og offentlig eide institusjoner. De private – som domineres av forretnings- og sparebanker – hadde fra 1981 til 1990 en gjennomsnittlig, årlig vekst i disponibel inntekt på ca. 8 prosent. Dette dekker imidlertid over store variasjoner fra år til år.

I 1982 og 1983 økte disponibel inntekt for private finansinstitusjoner med henholdsvis 18 og 27 prosent. Deretter falt undergruppens disponible inntekt med ca. 5 prosent årlig to år på rad, for så å vokse med henholdsvis 58 prosent i 1986 og 55 prosent i 1987. Veksten i 1987 er usikker; se fotnote til tabell 1h. I 1988 var veksten nede i under 1 prosent, mens tallene for 1989 viser 22 prosent vekst. Årsaken til at de private finansinstitusjonenes disponible inntekt kunne øke også i et kriseår som 1989 er at finansinstitusjonenes tap på utlån (og andre aktiviteter) ikke kommer med som fradrag i disponibel inntekt – tapene regnes som omvurdering av fordringer/gjeld, og hører hjemme i et kapitalregnskap. De fore-

løpige regnskapstallene for 1990 viser kraftig nedgang i private finansinstitusjoners disponible inntekt.

Tabell 1h viser hvordan driftsresultat, netto renteinntekter og andre inntekter har bidratt til de årlige endringene i disponibel inntekt for private finansinstitusjoner.

I gruppen av offentlige finansinstitusjoner er Norges Bank dominerende. Fra 1981 til 1987 var disse finansinstitusjonenes gjennomsnittlige, årlige vekst i disponibel inntekt ca. 12 prosent. Men i 1988 ble disponibel inntekt mer enn halvert i forhold til året før. Den dramatiske nedgangen fortsatte i 1989 og 1990, og offentlige finansinstitusjoner under ett hadde negativ disponibel inntekt begge disse årene.

Norges Bank er som sagt dominerende blant de offentlige finansinstitusjonene, og den sterke veksten i disponibel inntekt i 1986 og 1987 skyldes hovedsaklig den sterke veksten i Norges Banks renteinntekter. Det kraftige fallet i disponibel inntekt i 1988 og 1989 kan i sin helhet føres tilbake til Norges Bank; statsbankene utenom Norges Bank hadde derimot vekst i disponibel inntekt i disse årene. De foreløpige regnskapstallene for 1990 viser at den sterke nedgangen i disponibel inntekt for offentlige finansinstitusjoner også dette året skriver seg fra Norges Bank.

Ikke-personlige foretak (selskaper)

Selskapssektoren består av statseide foretak (inkl. statens forretningsdrift ekskl. offentlige eide banker), kommuneforetak og private ikke-personlige foretak. Private ikke-personlige foretak er foretak med begrenset ansvar, så som aksjeselskaper, andelslag, borettslag o.l. Private og statlige aksjeselskaper dominerer denne sektoren.

Tabell 1i viser hovedpostene i inntektskontoen for ikke-personlige foretak. Sektoren hadde kraftig økning i disponibel inntekt både i 1983, 1984 og 1985 som følge av vekst i

Tabell 1h. Årlig endring i disponibel inntekt for private finansinstitusjoner. Millioner kroner.

	1981*	1982*	1983*	1984*	1985*	1986*	1987* ¹⁾	1988*	1989*	1990*
Disponibel inntekt	1 097	509	867	-217	-220	2 192	3 303	59	1 926	-5 600
Bidrag fra:										
Driftsres.	-580	-1 030	-1 012	-1 035	-49	-315	-735	-1 954	-195	-
Netto renteinntekt	1 823	1 520	1 818	1 181	759	2 212	3 203	3 245	4 342	-
Andre inntekter, netto ...	-156	19	61	-363	-931	295	835	-1 231	-2 221	-

¹⁾ Pga. mangelfull statistikk for forretnings- og sparebanker i 1987 er tallene for dette året beheftet med meget stor usikkerhet.

Tabell 1i. *Inntekter og utgifter for ikke-personlige foretak inkl. Statens forretningsdrift. Milliarder kroner.*

	1982*	1983*	1984*	1985*	1986*	1987*	1988*	1989*	1990*
Inntekter	77,6	92,6	112,4	125,8	102,1	102,0	109,2	134,9	153,4
Driftsresultat	57,2	68,9	88,2	95,7	62,1	96,5	52,4	81,4	—
Renteinntekter	8,3	9,1	9,0	14,7	22,3	23,2	29,1	32,0	—
Andre inntekter ¹⁾	12,1	14,6	15,2	15,4	17,6	23,2	27,7	21,5	—
Utgifter	72,8	83,2	95,0	103,0	90,9	96,0	104,7	116,4	127,1
Direkte skatter og trygdepremier	27,6	32,0	38,4	47,2	19,5	18,3	15,3	22,2	—
Renteutgifter	29,7	32,2	36,1	37,7	51,6	56,0	67,8	72,9	—
Andre utgifter ¹⁾	15,5	18,9	20,5	18,2	19,7	21,7	21,6	21,3	—
Disponibel inntekt	4,7	9,4	17,4	22,8	11,1	6,9	4,6	18,5	26,3

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

* Foreløpige tall.

¹⁾ Inkluderer aksjeutbytte inntekt/utgift, utbytte på eierkapital i statsforetak og kommunale foretak, samt skadeforsikringspremier-/erstatninger.

driftsresultatet. Men i 1986 ble disponibel inntekt halvert. Hovedårsaken til dette fallet var at driftsresultatet falt kraftig i oljevirk-somheten, mens utgiftene fortsatt vokste. Nedgangen i driftsresultatet fortsatte, om enn i mindre grad, i 1987 og 1988, men i 1989 ble nedgangen avløst av kraftig vekst. Dette skyldtes vekst i driftsresultatet for private ikke-personlige foretak, kombinert med kraf-tig økning i driftsresultatet for statens direk-te deltakelse i oljevirk-somheten, som inngår i Statens forretningsdrift. De foreløpige 1990-tallene viser fortsatt betydelig vekst i dispo-nibel inntekt.

Husholdninger

Husholdningssektoren omfatter alle perso-ner hjemmehørende i Norge. Den omfatter også selvstendig næringsdrivende som driver ikke-finansiell aktivitet i egen regi, og som ikke er inkludert i foretakssektoren.

Husholdningssektoren er den klart største av de institusjonelle hovedsektorene målt ved disponibel inntekt. Av tabell 1g framgår at i perioden 1981–1990 har mellom 57 og 64 prosent av Norges disponible inntekt tilfalt husholdningene.

I 1989 vokste husholdningenes disponible inntekter (løpende priser) med 4,9 prosent, og i 1990 med 8,2 prosent. Den gjennomsnitt-lige, årlige veksten fra 1978 til 1988 var 9,5 prosent. Siden 1981 – da veksten var 16,1 prosent – har veksten vært avtakende fram til 1985, for deretter å øke noe i 1986. I 1987 og 1988 var veksten noe lavere igjen (henholds-vis 6,8 prosent og 7,0 prosent mot 10,0 pro-sent i 1986), og altså enda lavere i 1989. De

foreløpige regnskapstallene for 1990 viser som sagt noe sterkere vekst i husholdninge-nes disponible inntekt.

Veksten i husholdningenes disponible inn-tekt lå under veksten i disponibel inntekt for Norge i årene 1983–1985. I 1986 økte imid-lertid landets disponible inntekt (løpende priser) svært lite i forhold til året før, slik at husholdningenes andel av disponibel inntekt for Norge økte med 4,7 prosentpoeng til 61,7 prosent. I 1987 var igjen veksten i hushold-ningens disponible inntekt lavere enn vek-sten for landet som helhet, og husholdninge-nes andel av disponibel inntekt falt til 60,8 prosent. I 1988 økte husholdningenes andel av disponibel inntekt til 63,7 prosent, og de to siste årene har andelen holdt seg på omtrent det samme nivået (63,0 prosent i 1989 og 63,4 prosent i 1990).

Tabell 1j viser husholdningenes inntekter og utgifter fordelt på de ulike postene for år-ene 1981–1990. I forhold til konvensjonene i nasjonalregnskapet er arbeidsgiveravgift trukket ut både på inntektssiden (lønn) og ut-giftssiden (direkte skatter og trygdepremier). Beregningene viser en vekst i disponibel realinntekt på 0,8 prosent fra året før i 1988, og 0,7 prosent i 1989. Beregningene for 1990, som fortsatt er usikre, viser 3,7 prosent vekst i husholdningenes disponible realinntekt. Den gjennomsnittlige, årlige vekst i hushold-ningens disponible realinntekt fra 1978 til 1988 var til sammenlikning 1,3 prosent.

I tabell 1k er den nominelle veksten i hus-holdningens inntekts- og utgiftskomponen-ter i perioden 1981–1990 omregnet til 1990-kroner ved hjelp av nasjonalregnskapets pris-indeks for privat konsum.

Tabell 1j. *Inntekter og utgifter for husholdninger i alt. Milliarder kroner.*

	1981*	1982*	1983*	1984*	1985*	1986*	1987*	1988*	1989*	1990*
Inntekter	233,3	262,4	289,0	318,3	347,6	393,3	443,1	480,6	497,6	526,0
Lønn ¹⁾	139,8	156,2	169,2	185,0	205,2	232,2	261,4	275,1	278,7	290,9
Driftsresultat	31,0	34,5	37,0	40,8	41,7	45,2	47,3	51,5	54,2	58,6
Renteinntekter ²⁾	10,4	12,5	15,3	18,7	21,4	27,8	34,7	39,4	37,5	37,9
Stønader	48,6	55,6	63,4	69,2	75,2	82,8	93,6	107,1	120,0	131,3
Andre inntekter	3,4	3,7	4,1	4,6	4,1	5,2	6,1	7,4	7,4	7,4
Utgifter	70,7	80,1	87,3	95,7	108,8	130,5	162,4	180,3	182,6	185,3
Direkte skatter og tryg- de premier ¹⁾	54,0	59,1	62,4	68,0	75,8	87,6	104,2	111,5	112,2	114,6
Renteutgifter	14,0	17,6	21,3	24,1	28,8	37,5	51,9	62,0	63,1	63,6
Andre utgifter	2,6	3,4	3,6	3,6	4,1	5,4	6,4	6,8	7,3	7,1
Disponibel inntekt	162,5	182,2	201,7	222,6	238,9	262,8	280,7	300,3	315,0	340,8
Disponibel realinntekt ³⁾ ...	295,2	298,2	304,5	315,9	320,1	327,4	323,8	326,3	328,6	340,8
Vekst i disponibel realinn- tekt, prosent	2,3	1,1	2,0	3,7	1,5	2,2	-1,2	0,8	0,7	3,7

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

* Foreløpige tall.

¹⁾ Ekskl. arbeidsgiveravgift.

²⁾ Husholdningenes renteinntekter omfatter i tillegg til renter på finansobjekter, bankinnskudd m.v. også såkalte «fremmede renter i livsforsikring» (ikke-realisererte renter). I 1988 utgjør ikke-realisererte renteinntekter om lag 1/3 av totale renteinntekter i husholdningssektoren.

³⁾ Deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for privat konsum. 1990 = 100.

Tabell 1k. *Vekst i disponibel realinntekt for husholdninger i alt. Milliarder 1990-kroner¹⁾.*

	1981*	1982*	1983*	1984*	1985*	1986*	1987*	1988*	1989*	1990*
Endring i disp. realinntekt	6,5	3,0	6,3	11,3	4,2	7,3	-3,6	2,5	2,2	12,3
Bidrag fra:										
Lønn	-2,0	1,6	-0,1	7,1	2,4	14,3	12,4	-2,7	-8,4	0,3
Driftsresultat	1,0	0,1	-0,6	2,1	-2,0	0,5	-1,8	1,4	0,5	2,1
Stønader	2,3	2,6	4,7	2,5	2,6	2,4	4,8	8,4	8,7	6,2
Direkte skatter og tryg- de premier	6,1	1,4	2,5	-2,3	-5,1	-7,5	-11,1	-0,9	4,2	2,4
Netto renteutg.	-1,0	-1,7	-0,7	1,5	-2,4	-2,0	-7,7	-4,7	-2,3	1,1
Andre inntekter netto ...	0,0	-1,0	0,4	0,5	-1,2	-0,3	-0,1	0,9	-0,5	0,2

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

* Foreløpige tall.

¹⁾ Inntekts- og utgiftstall deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for privat konsum 1990 = 100.

Tabellen viser videre hvordan de ulike komponentene har bidratt til veksten i husholdningenes disponible realinntekt, målt i 1990-kroner, fra 1981 til 1990. Det framgår av tabellen at utviklingen i inntektsstrukturen i de siste årene på flere viktige områder har utviklet seg annerledes enn tidligere på 1980-tallet.

Fra 1981 til 1983 var vekstbidraget fra lønn nær null, mens veksten i lønnsinntekter i 1985, 1986 og 1987 ga det største bidraget til økt realinntekt. Denne veksten har særlig sammenheng med den sterke sysselsettingsveksten i disse årene. Derimot gikk sysselset-

tingen ned i 1988, 1989 og 1990. Dette er hovedårsaken til at bidraget fra lønnsinntektsveksten trakk husholdningenes disponible realinntekt ned i 1988 og særlig i 1989, og til at vekstbidraget fra lønn bare var ubetydelig større enn null i 1990. Fra 1981 til 1983 ga også utviklingen i skatter og trygdepremier et positivt bidrag til realinntektsveksten, dvs. at realverdien av husholdningenes skatteinnbetalinger falt i disse årene. I årene 1984-1987 har realveksten i direkte skatter og trygdepremier bidratt klart negativt. I 1988 var bidraget også negativt, men betydelig mindre, og i 1989 og 1990 bidro utviklingen i

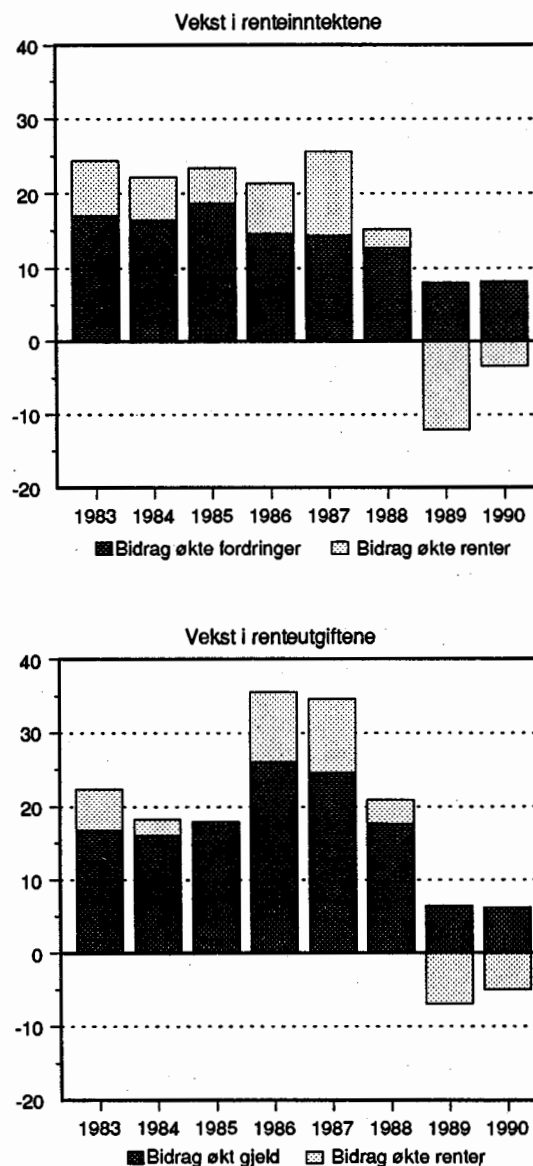
direkte skatter og trygdepremier klart positivt til veksten i disponibel realinntekt.

I tillegg til lønn er driftsresultat og stønader de største inntektskomponentene. Tabellen viser at bidraget fra driftsresultatet er forholdsvis lite, og at bidraget er negativt i flere av årene på midten av 80-tallet. Men mot slutten av perioden blir vekstbidraget fra driftsresultatet klart positivt. Driftsresultatet er hovedinntektskilden til selvstendig næringsdrivende.

Stønadene – som er hovedinntektskilden til pensjonister og trygdede – gir hele tiden et positivt bidrag til veksten i husholdningenes disponible realinntekt. Dette skyldes for en stor del at den største andelen av stønadene er pensjonsstønader. Siden antallet eldre øker jevnt, vil også pensjonsstønadene gjøre det, så lenge realytelsene pr. pensjonist ikke endres. Stønader knyttet til arbeidsmarkedet utgjør en relativt liten andel av de totale stønadene, men i 1988, 1989 og 1990 var veksten sterk nok til å gi et synlig utslag på de totale stønadene til husholdningene.

Som vist i tabell 1k har utviklingen i realverdien av netto renteutgifter stort sett bidratt negativt til veksten i husholdningenes disponible realinntekt hvert år på 1980-tallet. Særlig markert var utslaget i 1987. Veksten i renteinntektene og renteutgiftene kan splittes på henholdsvis endring i fordring/gjeld og endring i gjennomsnittlige rentesatser. Norges Bank har foretatt slike beregninger, som er illustrert i figur 1.5. Da Norges Banks beregninger avviker fra Statistisk sentralbyrås, vil ikke veksten i renteinntekt og -utgift i figuren samsvare med de tilsvarende tall i tabellene. Forholdet mellom de ulike bidragene vil likevel være omtrent de samme. Figuren viser at gjeldsveksten har vært betydelig sterkere enn fordringsveksten fra og med 1986, og at gjeldsveksten var nesten like sterk i 1987 som i 1986. På grunn av problemer med at kredittmarkedsstatistikken ikke fanger opp ulike typer av utlånsavlastninger fra finansinstitusjonene er trolig gjeldsveksten noe undervurdert i 1986 og noe overvurdert i 1987. For de to årene sett under ett får vi derimot et rimelig bilde av utviklingen, og renteutgiftene har i gjennomsnitt økt med omlag 35 prosent pr. år i 1986 og 1987. Økte rentesatser på gjelden bidro bare med fra 20 til 30 prosent av veksten i renteutgiftene disse årene, resten skyldes økt gjeld. Både veksten i renteutgifter og de to bidragskomponentene var i 1988 mer sammenlignbare med årene før 1986. Iflg. Norges Banks beregninger er husholdningenes renteutgifter om lag uendret fra 1988 til 1989. Dette skyldes en svak gjeldsøkning kombinert med lavere rentesat-

Figur 1.5. Husholdningenes renteinntekter og renteutgifter. Vekst i prosent

ser. Vekstbidragene fra gjeldsøkningen og fra rentenedgangen er motsatt omtrent like store. Norges Banks beregninger for 1990 viser at det positive vekstbidraget fra økt gjeld er omtrent like stort som året før, mens det negative bidraget fra lavere renter er noe mindre enn i 1989. Resultatet er en svak økning i renteutgiftene i 1990.

Renteinntektene vokste også lite i 1988 i forhold til årene før. Dette skyldes ikke minst

en langt mindre vekst i rentesatsen på husholdningenes fordringer enn tidligere. Renteinntektene gikk ned med omlag 4 prosent i 1989. Bak dette ligger et fall i rentesatsen, noe som isolert sett bidrar til å redusere renteinntektene. En viss fordringsvekst motvirker denne effekten. For 1990 viser beregningene igjen vekst i renteinntektene. Årsaken er fortsatt fordringsvekst som bare i liten grad motvirkes av lavere rentesatser.

Sterkere vekst i renteutgiftene enn i renteinntektene resulterte i sterk vekst i husholdningenes netto renteutgifter både i 1987 og 1988. Veksten i realverdi av netto renteutgifter bidro til å redusere disponibel realinntekt for husholdningene med 7,7 milliarder 90-kroner i 1987. Også i 1988 og 1989 var vekstbidraget fra netto renteutgifter negativt: minus 4,7 milliarder 90-kroner i 1988, og minus 2,3 milliarder 90-kroner i 1989. I 1990 ga netto renteutgifter derimot et positivt bidrag til veksten i disponibel realinntekt på 1,1 milliarder kroner. Dette skyldes at husholdningenes netto renteutgifter i løpende kroner var omtrent uendret fra 1989 til 1990, slik at netto renteutgifter målt i faste 90-kroner gikk ned.

Lønn, netto renteutgifter og direkte skatter og trygdepemier bidro alle negativt til utviklingen i disponibel realinntekt i 1988. Til gjengjeld ga driftsresultat og særlig stønadenes et positivt bidrag, slik at disponibel realinntekt for husholdningene økte med 0,8 prosent fra 1987 til 1988. I 1989 var stønadenes positive vekstbidrag like stort som året før, mens det negative bidraget fra lønn var over dobbelt så stort som i 1988. Også netto renteutgifter bidro negativt i 1989, mens driftsresultat og direkte skatter og trygdepemier ga positive bidrag. Tilsammen ga dette 0,7 prosent vekst i disponibel realinntekt fra 1988 til 1989. De foreløpige tallene for 1990 viser at samtlige komponenter i husholdningenes disponible realinntekt gir positive vekstbidrag, men at det fortsatt er stønadenes som gir det største positive bidraget. Resultatet er 3,7 prosent vekst i disponibel realinntekt fra 1989 til 1990.

Husholdningssektoren oppdelt i lønnstakere, selvstendig næringsdrivende og trygdede

I inntektsregnskapet i nasjonalregnskapet er husholdningene delt inn i grupper etter hvor hovedinntekten kommer fra. Selvstendig næringsdrivende har egen næringsdrift som hovedinntektskilde, lønnstakere har vanlig lønnsarbeid som hovedinntektskilde, mens trygdede, pensjonister o.a. har pensjo-

ner, ulike trygder eller annet som hovedinntekt. I denne siste gruppen kommer også studenter og militære.

Det er betydelig usikkerhet ved en slik oppdeling, og inntektstallene for undergruppene er av klart dårligere kvalitet enn inntektstallene for husholdningssektoren under ett. Spesielt gjelder dette årene etter 1984, der det statistiske grunnlaget for oppdelingen er uhyre svakt. I tillegg kommer usikkerheten ved tidlige anslag på utviklingen i enkelte inntekts- og utgiftsarter. Når en her allikevel har beregnet inntektsregnskap for disse undergruppene av husholdningssektoren for 1990 må tallene tolkes med den ytterste varsomhet.

Tabellene 1l, 1m og 1n viser at det er vesentlige forskjeller mellom inntektsutviklingen for de tre gruppene. Mens den gjennomsnittlige, årlige veksten i disponibel realinntekt for hele husholdningssektoren fra 1981 til 1990 har vært 1,6 prosent, har den for gruppen lønnstakere vært 1,5 prosent, for trygdede og pensjonister 4,8 prosent og for selvstendige minus 3,0.

En viktig årsak til at gruppen selvstendige næringsdrivende har hatt en reell inntektsreduksjon i denne perioden er at realverdien av driftsresultatet – som står for om lag 2/3 av deres inntekter – har utviklet seg negativt i flere av årene. Samtidig har det vært en viss nedgang i tallet på årsverk utført av selvstendige. Dessuten har denne gruppen hatt en betydelig økning i netto renteutgifter de siste årene. Dette har sammenheng med at selvstendig næringsdrivende tar opp lån i næring, og derfor generelt har større gjeld enn andre husholdninger.

Inntektsveksten til lønnstakerhusholdningene skyldes ikke minst lønnsinntektsveksten. Veksten i lønnsinntekt ga store positive bidrag til veksten i disponibel realinntekt i 1985, 1986 og 1987. I 1988 og særlig i 1989 bidro imidlertid lønnsveksten negativt, mens bidraget fra lønn var omtrent null i 1990.

Den siste husholdningsgruppen – trygdede og pensjonister – har hatt en meget sterk realinntektsvekst siden 1983. Dette skyldes hovedsakelig veksten i stønader – som alene står for ca. 70 prosent av denne gruppens inntekter. Denne gruppen skiller seg dessuten fra de to andre husholdningsgruppene ved at den har hatt et betydelig positivt bidrag fra netto renteinntekter. Dette har sammenheng med at denne gruppen tradisjonelt har hatt positive nettofordringer, og derfor har hatt fordel av veksten i rentenivået de siste årene.

NOU 1991: 23
Etter inntektsoppgjørene 1991
Rapport nr 2 1991

Tabell 11. *Inntekter og utgifter for selvstendig næringsdrivende. Milliarder kroner.*

	1982*	1983*	1984*	1985*	1986*	1987*	1988*	1989*	1990 ¹⁾
INNETEKTER	37,6	39,3	41,8	43,0	47,7	51,6	56,4	58,5	62,7
Lønn ¹⁾	5,1	5,2	5,4	5,9	6,7	7,6	8,0	8,1	8,4
Driftsresultat	26,8	28,0	30,2	30,1	32,7	34,1	37,2	39,1	42,3
Renteinntekter ²⁾	2,1	2,4	2,7	3,1	4,0	5,0	5,6	5,3	5,4
Stønader	3,0	3,2	3,1	3,5	3,8	4,4	5,0	5,4	5,9
Andre inntekter	0,5	0,5	0,4	0,4	0,5	0,6	0,7	0,7	0,7
UTGIFTER	11,8	12,6	13,5	15,5	19,1	24,7	28,9	29,6	29,9
Direkte skatter og trygdepremier ¹⁾	5,9	5,9	6,2	6,8	7,6	9,0	10,2	10,6	10,7
Renteutgifter	5,5	6,4	7,0	8,4	11,0	15,2	18,1	18,4	18,6
Andre utgifter	0,4	0,3	0,3	0,3	0,4	0,5	0,6	0,6	0,6
Disponibel inntekt	25,8	26,7	28,3	27,4	28,7	26,9	27,5	28,9	32,8
Disponibel realinntekt ³⁾	42,2	40,3	40,1	36,7	35,7	31,0	29,9	30,2	32,8
Vekst i disponibel realinntekt, prosent	-2,1	-4,6	-0,5	-8,4	-2,7	-13,2	-3,5	0,9	8,6

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

* Foreløpige tall.

¹⁾ Se fotnote 1, tabell 1j²⁾ Se fotnote 2, tabell 1j³⁾ Se fotnote 3, tabell 1j⁴⁾ Beregningsutvalgets anslagTabell 1m. *Inntekter og utgifter for lønnstakere. Milliarder kroner*

	1982*	1983*	1984*	1985*	1986*	1987*	1988*	1989*	1990 ¹⁾
INNETEKTER	190,4	208,8	228,6	252,4	285,9	323,4	347,6	357,9	376,3
Lønn ¹⁾	148,8	161,3	176,4	195,6	221,3	249,2	262,3	265,6	277,3
Driftsresultat	6,6	7,5	8,6	9,4	10,2	10,6	11,6	12,2	13,2
Renteinntekter ²⁾	7,3	8,9	10,7	12,2	15,9	19,8	22,6	21,8	22,1
Stønader	25,5	28,7	30,2	32,6	35,3	40,1	46,6	53,8	59,2
Andre inntekter	2,2	2,5	2,8	2,6	3,2	3,7	4,5	4,5	4,5
UTGIFTER	64,8	69,8	76,3	86,7	103,6	128,2	140,5	141,7	144,0
Direkte skatter og trygdepremier ¹⁾	50,8	53,7	58,4	65,3	75,6	90,2	95,6	95,7	97,9
Renteutgifter	11,4	13,9	15,8	18,9	24,6	34,0	40,6	41,4	41,6
Andre utgifter	2,5	2,2	2,1	2,6	3,4	4,0	4,3	4,6	4,5
Disponibel inntekt	125,7	139,0	152,3	165,7	182,3	195,3	207,2	216,2	232,3
Disponibel realinntekt ³⁾	205,7	210,0	216,0	222,1	227,0	225,3	225,2	225,5	232,3
Vekst i disponibel realinntekt, prosent	1,5	2,1	2,9	2,8	2,2	-0,7	0,0	0,1	3,0

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

* Foreløpige tall.

¹⁾ Se fotnote 1, tabell 1j²⁾ Se fotnote 2, tabell 1j³⁾ Se fotnote 3, tabell 1j⁴⁾ Beregningsutvalgets anslag

Det materialet som er presentert ovenfor gjør det ikke uten videre mulig å sammenligne utviklingen i disponibel inntekt for ulike grupper av inntektstakere. Tabellene i inntektsregnskapet for husholdningssektoren i alt og fordelt på lønnstakere, selvstendig næringsdrivende og trygdede er summariske i

den forstand at de ikke korrigerer for ulikheter vedrørende husholdningenes antall, sammensetning og yrkesaktivitet. Ved analyser av nivåforskjeller og av forskjeller i utviklingen i disponibel realinntekt må derfor inntektsregnskapets materiale suppleres med informasjon om antall personer, hus-

Tabell 1n. *Inntekter og utgifter for trygdede, pensjonister o.a. Milliarder kroner.*

	1982*	1983*	1984*	1985*	1986*	1987*	1988*	1989*	1990 ⁴⁾
INNTEKTER	34,4	40,9	47,9	52,3	59,7	68,1	76,5	81,2	87,1
Lønn ¹⁾	2,3	2,7	3,3	3,7	4,1	4,7	4,9	5,0	5,2
Driftsresultat	1,0	1,5	2,0	2,2	2,4	2,5	2,7	2,9	3,1
Renteinntekter ²⁾	3,1	4,1	5,3	6,1	8,0	10,0	11,2	10,4	10,5
Stønader	27,0	31,5	35,9	39,2	43,7	49,2	55,6	60,8	66,1
Andre inntekter	1,0	1,1	1,4	1,2	1,5	1,7	2,2	2,2	2,2
UTGIFTER	3,7	4,9	6,0	6,5	7,9	9,6	10,9	11,3	11,3
Direkte skatter og trygdepemier ¹⁾	2,4	2,8	3,5	3,8	4,3	5,1	5,7	5,9	6,0
Renteutgifter	0,7	1,0	1,3	1,5	2,0	2,7	3,3	3,3	3,4
Andre utgifter	0,6	1,1	1,2	1,2	1,6	1,8	1,9	2,1	2,0
Disponibel inntekt	30,7	36,0	41,9	45,8	51,8	58,4	65,6	69,9	75,7
Disponibel realinntekt ³⁾	50,3	54,4	59,4	61,4	64,5	67,4	71,3	72,9	75,7
Vekst i disponibel realinntekt, prosent	1,4	8,1	9,2	3,4	5,0	4,5	5,8	2,2	3,9

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

* Foreløpige tall.

¹⁾ Se fotnote 1, tabell 1j

²⁾ Se fotnote 2, tabell 1j

³⁾ Se fotnote 3, tabell 1j

⁴⁾ Beregningsutvalgets anslag

holdninger og yrkesaktivitet for at tallmaterialet skal gi sammenlignbare tall mellom gjennomsnittshusholdninger i de ulike husholdningsgrupper.

I kapittel 4 i denne rapporten er det presentert tall for gjennomsnittsinntekt og realinn-

tektsutvikling pr. person og pr. årsverk. Dette er ment som et supplement til de mer tradisjonelle beregninger av utviklingen i disponibel realinntekt for utvalgte husholdningstyper i kapittel 4.

KAPITTEL 2

Lønnsutviklingen i senere år**2.1 LØNNSUTVIKLINGEN FOR HOVED-GRUPPER AV LØNNSTAKERE**

I Beregningsutvalgets rapport fra januar i år, ble det i dette kapitlet lagt fram en del statistikk og beregninger som var ment å gi et hovedinntrykk av lønnsutviklingen fra 1989 til 1990 og anslag på overhenget til 1991 for ulike grupper. I rapport av 14. mars 1991 ble det gitt en ajourført oversikt over lønnsutviklingen fra 1989 til 1990 og overhenget til 1991. I denne rapporten er det bare små endringer siden rapporten i mars. For flere grupper er lønnsoppgjøret for 1991 ferdig. Utvalget gir en oversikt over lønnstilleggene i 1991 for disse gruppene.

Beregningene bygger i hovedsak på prinsipper og forutsetninger som utvalget tidligere har lagt til grunn. I 1988 og 1989 gjorde lovreguleringen av inntekter og utbytte som var i kraft fra 29. februar 1988 til 31. mars 1990 det nødvendig å endre noe på tidligere forutsetninger for beregning av årslønn for månedslønte. Etter inntektsreguleringen har utvalget i hovedsak basert beregningene på prinsipper og forutsetninger som utvalget la til grunn før inntektsreguleringsperioden. Utvalget understreker at en med dette ikke har tatt standpunkt til eventuelle andre prinsipper som partene måtte ønske å legge til grunn under forhandlinger.

For de fleste lønnstakere innhentes det nå lønnsstatistikk. Det kan være noe ulik dekningsgrad for de enkelte næringene, og til dels brukes forskjellige lønnsbegrep. Videre innhentes statistikken på forskjellige tidspunkter. For lønnsutviklingen for arbeidere i NHO-bedrifter gis det oppgaver for hvert kvartal. Dessuten beregnes årsgjennomsnitt. Andre grupper har stort sett ett tellingstidspunkt i året, for de fleste 1. september eller 1. oktober. Disse ulike forholdene bør en være oppmerksom på ved sammenlikning mellom lønnstakergruppene.

Grunnlaget for beregning av årslønn

I utvalgets tidligere rapporter har det vært en tabell over utviklingen i årslønn for en del grupper. Med årslønn for en lønnstakergruppe menes gjennomsnittlig årslønn for arbeidstakere som utfører et fullt avtalefestet normalt årsverk uten overtid.

Beregningene av årslønnsvekst er ført fram til 1990 for alle grupper og gjengis i tabell 2a. De bygger på lønnsstatistikk for gruppene og på opplysninger om tariffoppgjør i de enkelte år. I lønnsstatistikken er også tatt med lønnstakere som ikke omfattes av tariffoppgjørene. Beregningsmåten fører til at fordelingen av veksten på de enkelte år er usikker, særlig gjelder dette for månedslønte. I tabell 2a er det også beregnet gjennomsnittlig årslønn i kroner for hver gruppe i 1990. Utvalget gir også anslag på årslønnsveksten fra 1990 til 1991 for noen grupper.

En sammenlikning mellom grupper må gjøres med varsomhet. Den perioden som er valgt – ut fra statistiske hensyn – kan gi tilfældige utslag. Andre perioder ville kunne gi et annet forhold mellom gruppene gjennomsnittstall. Statistikkgrunnlaget kan være forskjellig fra gruppe til gruppe. Variasjoner i lønnsutviklingen mellom grupper kan bl.a ha sammenheng med lavlønsprofil ved tariffoppgjør og med endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken (f.eks alder, utdanning og endringer i andelen menn/kvinner).

Tabell 2a bygger som hovedregel på statistikk for heltidsansatte. Bare for arbeidere i LO/NHO-området er deltidsansatte inkludert. I enkelte av de andre områdene tabellen dekker, står imidlertid deltidsansatte for en stor del av årsverkene. For kommunesektoren antas det at rundt 30 prosent av årsverkene blir utført av ansatte på deltid og i varehandelen rundt 20 prosent. Dersom lønnsutviklingen for deltidsansatte i et område avviker fra utviklingen for heltidsansatte, vil lønnsveksten for heltidsansatte og deltidsansatte sett under ett, være en annen enn tabellen viser. Som nevnt er deltidsansatte bare med i gruppen arbeidere i LO/NHO-området. De andre gruppene i tabell 2a omfatter bare heltidsansatte. Med lavere lønnsnivå regnet pr. timeverk for deltidsansatte enn for heltidsansatte, som er det normale, vil en øking i andelen av årsverkene utført av deltidsansatte trekke lønnsveksten ned for et område. På den annen side har lavlønnstillegg ved lønnsoppgjørene som regel kommet en stor del av de deltidsansatte til gode. For flere grupper har andelen som arbeider deltid gått ned de

siste årene. Når det gjelder lønnsutviklingen for deltidsansatte, vises det til vedlegg C.

Tabellen er videre basert på oppgaver for time- eller månedsfortjeneste eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Dette innebærer at lønnstillegg som kan ha bakgrunn i spesielle forhold i en bransje – eksempelvis skifttillegg og ulempetillegg – er med i tallene.

Metoder for beregning av årslønn

Metoden for beregning av årslønn og årslønnsvekst i tabell 2a, er annerledes for arbeidere i NHO-bedrifter enn for de andre gruppene i tabellen. Hovedårsaken til ulik metode er at for arbeidere registrerer en timefortjenesten for alle kvartaler, mens en for de fleste grupper av månedslønte bare registrerer månedsfortjenesten en gang i året.

Utgangspunktet for beregningene for alle grupper er å finne gjennomsnittlig årslønn og årslønnsutvikling for lønnstakere som har utført et fullt normalt årsverk. Ved beregningen forutsettes det at det gis en godtgjørelse for ferie- og sjukefravær som er lik lønnsinntekten for arbeidet tid av tilsvarende lengde som fraværet. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper.

Med beregningsmåten ovenfor gis det godtgjørelse for ikke arbeidet tid (ferie, sjukefravær, lønnet permisjon m.v.) som er lik gjennomsnittsgodtgjørelsen for arbeidet tid i beregningsåret. Denne beregningsmåten betyr stort sett en undervurdering av årslønnsnivået i forhold til en årslønnsberegning hvor regelverket i ferieloven legges til grunn for beregning av feriegodtgjørelsen. Med utvalgets metode vil årslønnsveksten bli overvurdert når lønnsveksten er høyere enn året før og undervurdert når den er lavere. Med uendret regelverk vil imidlertid forskjellen mellom metodene nærme seg null over tid.

For arbeidere i NHO-bedrifter beregnes årslønn og årslønnsvekst ved å legge til grunn gjennomsnittlig timefortjeneste eksklusiv overtidsbetaling omregnet til 37,5 t/uke (40 t/uke før 1987) multiplisert med 1950 timer i året (2080 timer før 1987). Beregningen tar utgangspunkt i gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid pr. uke etter NHO's oppgaver over dagtidsarbeidere, 2-skiftsarbeidere o.s.v.

For månedslønte i tabell 2a beregnes årslønn for et bestemt år ved å ta utgangspunkt i lønnsstatistikken for vedkommende år, f.eks i september. En kan dermed anslå økingen i månedsfortjenesten siden september året før. For funksjonærer i NHO-bedrifter og i forretningsmessig tjenesteyting fordeles total

lønnsøking på bestemte tidspunkter i løpet av året. For andre grupper deles økingen i tariffmessig lønnsøking og lønnsglidning. Tariffmessig lønnsøking anslås på grunnlag av tariffavtaler og kan fordeles på bestemte tidspunkter i 12-måneders perioden. Lønnsglidningen, som beregnes som en restpost, blir fordelt på ett eller flere tidspunkter for de ulike gruppene. For de fleste grupper av månedslønte har vi opplysninger om lønnsnivået bare en gang i året. Dette er hovedgrunnen til at utvalget må forsøke å finne fram til de mest sannsynlige tidspunkt for lønnsvekst utover tariff tillegg (lønns glidningen).

Dette var de vanlige beregningsmåtene for månedslønte før inntektsreguleringsperioden og er også lagt til grunn ved beregning av årslønnsvekst fra 1989 til 1990. Inntektsreguleringen gjorde det imidlertid nødvendig å endre noe på beregningsforutsetningene for 1988 og 1989, se utvalgets rapporter for 1989 og 1990.

Endringer i aldersstrukturen

Lønnsutviklingen for en gruppe kan være påvirket av flere forhold. I dette avsnittet har en sett nærmere på hvordan endringer i aldersstrukturen har påvirket lønnsutviklingen.

Ved nærmere analyse av lønnsstatistikken for noen grupper, har det vist seg at en del av lønnsveksten siden 1987 skyldtes endringer i aldersstrukturen. I en del områder i privat virksomhet har andelen av sysselsettingen blant de yngre arbeidstakerne blitt redusert. Yngre arbeidstakere har vanligvis lavere lønn enn gjennomsnittet og denne endringen i sysselsettingen trekker lønnsveksten opp. Dette var den motsatte utviklingen av hva som vanligvis har vært tilfelle i tidligere år. En har ikke vurdert slike virkninger i årene før 1987.

Endringene i aldersstrukturen har utvalget antatt i hovedsak kommer av oppsigelser/innskrenkninger. Lønnsøking som følge av slike endringer har utvalget lagt til grunn fordeler seg noenlunde jevnt over året, og har derfor lagt denne form for lønnsøking til midt i året (1.7).

De lønsmessige virkninger av endringer i aldersstrukturen har variert, men for enkelte grupper har den utgjort en forholdsvis stor andel av lønnsveksten de siste årene. F.eks varierte de lønsmessige virkninger i 1990 fra 0,47 prosentpoeng av total lønnsvekst for menn i forsikringsvirksomhet til 1,39 prosentpoeng for kvinner i forretningsmessig tjenesteyting.

Oppstillingen nedenfor viser hvor mye endringer i aldersstrukturen har påvirket

lønnsutviklingen fra tellingstidspunktet i 1989 til tellingstidspunktet i 1990 for en del grupper. Utvalget ser ikke bort fra at slike endringer også kan gjøre seg gjeldende for andre grupper uten at en har kunnet skaffe tall for dette.

Bankvirksomhet	menn	: 1,09	prosentpoeng
	kvinner	: 1,17	»
	gj.sn	: 1,13	»
Forsikring	menn	: 0,47	»
	kvinner	: 0,84	»
	gj.sn	: 0,65	»
Funksjonærer NHO-bedrifter	gj.sn	: 0,8	»
Forretningsm. tjenesteyting	menn	: 0,93	»
	kvinner	: 1,39	»
	gj.sn	: 1,09	»
Varehandel	menn	: 0,54	»
	kvinner	: 0,60	»
	gj.sn	: 0,56	»

For disse gruppene utgjør endringer i aldersstrukturen en forholdsvis stor andel av lønnsveksten fra tellingstidspunktet i 1989 til tellingstidspunktet i 1990. Andelen varierte fra ca 8 pst i forsikring og varehandel til ca 17 pst i forretningsmessig tjenesteyting. Andelen er likevel noe mindre enn fra 1988 til 1989.

Årslønnsvekst for hovedgrupper

Tabell 2a viser at lønnsutviklingen de siste årene har variert en del mellom de ulike grupper. For ansatte i varehandel må den forholdsvis sterke prosentvise lønnsveksten ses i sammenheng med at det ofte har vært gitt like kronetillegg i oppgjørene. Funksjonærer i forretningsmessig tjenesteyting og i NHO-bedrifter, ansatte i forsikringsselskaper, ansatte i forretnings- og sparebanker og ansatte i varehandelen har hatt den sterkeste prosentvise lønnsveksten sett under ett i den perioden tabellen dekker. I forretningsmessig tjenesteyting har også ledende funksjonærer hatt en lønnsutvikling i overkant av gjennomsnittet i perioden 1983-90. Andre grupper har hatt like sterk eller sterkere utvikling dersom en ser på enkelte år.

Den laveste gjennomsnittlige lønnsveksten har en hatt blant enkelte arbeidergrupper i privat sektor og for statsansatte. Som påpekt foran, bør det utvises forsiktighet ved sam-

menlikning mellom gruppene. Dette gjelder særlig ved betraktning av utviklingen i ett enkelt år.

Et veiet gjennomsnitt av anslagene i tabell 2a, gir en samlet årslønnsvekst på 5,3 pst fra 1989 til 1990.

Tabell 2a viser også gjennomsnittlig lønnsnivå for alle innen hver gruppe og for noen grupper også for ledende lønnstakere.

I tabell 2b har en samlet gruppene i tabell 2a i tre grupperinger. Tabellen viser gjennomsnittlig lønnsutvikling for:

- arbeidere og funksjonærer i industrien (bare arbeidere før 1985)
- arbeidere og funksjonærer i annen privat næringsvirksomhet (funksjonærer i NHO-bedrifter er ikke med før 1985)
- ansatte i offentlig forvaltning

Næringene/gruppene i annen privat næringsvirksomhet er klassifiserte som skjermet virksomhet. Industrien omfatter både skjermet og konkurranseutsatt virksomhet, men er i hovedsak konkurranseutsatt.

Tabell 2b viser at arbeidere og funksjonærer under ett i annen privat næringsvirksomhet har hatt en del sterkere lønnsutvikling enn arbeidere i industrien i perioden 1980-90. Ansatte i offentlig forvaltning har hatt noe svakere lønnsutvikling enn arbeidere i industrien i denne perioden og om lag samme vekst som arbeidere i annen privat næringsvirksomhet.

For årene 1985-90 samlet har også ansatte (arbeidere, og funksjonærer under ett) i annen privat næringsvirksomhet hatt en sterkere lønnsutvikling enn ansatte i industrien. I 1989 og 1990 var det imidlertid omvendt. Offentlig ansatte har hatt en noe svakere utvikling enn industrien i perioden 1985-90.

Fra 1989 til 1990 har offentlige ansatte hatt en svakere lønnsutvikling enn ansatte både i industrien og i annen privat næringsvirksomhet i alt. Den forholdsvis lave lønnsutviklingen blant arbeidere i annen privat næringsvirksomhet fra 1989 til 1990, skyldes lav lønnsutvikling blant arbeidere i bygge- og anleggsvirksomhet.

2.2 LØNNSUTVIKLINGEN IFØLGE NASJONALREGNSKAPET

Tabell 2c viser lønnsøkning pr. sysselsatt normalårsverk basert på definisjoner og beregningsopplegg fra nasjonalregnskapet. Tallene i tabell 2c er basert på opplegg og beregningsprinsipper fra nasjonalregnskapet og kan avvike fra tallene i tabell 2a. Fra nasjonalregnskapstabellen er det mest relevant å sammenligne med fastlands-Norge på

Tabell 2a. Beregnet årslønn og årslønnsvekst for noen grupper.

År	Arbeidere ¹⁾ i NHO-bedrifter					Funksjonærer i NHO-bedrifter		Varehandel		Hotell og restau- rant ²⁾
	I alt	Industri	Bygg- og anlegg		Land- transport	I alt	Ledende	I alt	Ledende	
			I alt	Byggevirk.						
1980-81	10,1	10,1	9,4	9,9	10,3	12,8	11,8	10,7	—	17,5
1981-82	12,0	10,5	11,3	11,6	12,5	11,8	10,7	11,5	—	10,5
1982-83	8,1	8,3	5,8	7,3	6,8	9,1	8,5	8,5	—	6,4
1983-84	7,5	7,9	6,0	6,3	5,5	8,0	8,0	8,2	—	6,8
1984-85	7,4	7,4	7,5	7,5	6,2	8,5	8,9	7,9	8,0	7,5
1985-86	10,4	10,0	11,6	9,9	10,5	9,8	10,0	10,9	10,1	10,1
1986-87	8,6	8,1	10,8	10,5	4,6	8,0	7,4	8,5	10,6	7,0
1987-88	6,1	5,8	5,5	6,7	6,7	5,6	4,7	8,4	9,4	4,9
1988-89	3,9	5,0	1,2	2,7	4,7	3,6	2,3	4,5	2,6	6,4
1989-90	4,6	5,6	1,7	1,0	4,6	5,7	4,6	6,7	6,8	5,9
1980-90	112,8	113,0	97,1	102,1	100,6	121,1	109,0	127,4	—	120,9
Gj.snitt	7,8	7,9	7,0	7,3	7,2	8,3	7,7	8,6	—	8,2
Årslønn 1990	177 200	170 600	191 700	186 600	155 800	220 400	327 000	176 800	278 700	133 000

År	Forretnings- og sparebanker		Forsikring		Stat		Kommunene ³⁾		Undervisn. sektoren	Forretningsm. tjenesteyting ⁴⁾	
	I alt	Ledende	I alt	Ledende	I alt	Ledende	I alt	Helsesektor		I alt	Ledende
1980-81	13,2	12,5	13,0	—	11,5	6,2	12,4	—	10,1	—	—
1981-82	13,2	10,7	12,8	—	12,3	8,0	12,1	—	12,4	13,2	—
1982-83	8,6	7,2	9,6	—	7,6	7,6	9,0	8,0	7,5	11,2	—
1983-84	6,5	5,5	5,6	—	6,5	8,0	7,5	7,2	6,4	9,0	9,2
1984-85	8,1	8,1	6,7	7,3	7,0	7,4	7,3	8,1	6,8	8,5	8,4
1985-86	9,3	9,5	8,8	7,9	9,2	7,1	10,0	9,7	8,4	10,2	10,3
1986-87	5,8	4,7	5,4	2,8	7,3	7,6	7,5	7,5	7,3	9,5	8,7
1987-88	9,9	7,3	11,6	8,7	3,3	1,7	3,6	3,7	6,9	8,1	8,3
1988-89	4,0	2,6	3,1	1,7	4,8	2,7	4,7	4,6	5,0	3,0	1,6
1989-90	6,1	5,3	7,3	5,5	5,4	2,6	4,3	4,3	5,0	4,9	3,6
1980-90	124,7	102,4	122,9	—	105,3	76,8	111,8	—	107,2	—	—
Gj.snitt	8,4	7,3	8,3	—	7,5	5,9	7,8	—	7,6	8,6	—
Årslønn 1990	192 600	309 900	224 500	327 000	184 500	262 400	173 600	171 200	208 000	231 400	325 200

¹⁾ Gjelder for arbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 40 t/uke før 1.1.87 og 37,5 t/uke etter 1.1.87.

²⁾ I perioden 1980-85 omfatter tallene månedslønte. Fra 1986 er også prosentlønte og timelønte med.

³⁾ Statistikken for kommunene har vært under utbygging i den perioden tabellen dekker. For de siste årene omfatter tallene for kommunene i alt heltidsansatte inkl. helse- og sosialvesen, men ekskl. skoleverket. For helsesektoren ble det utarbeidet lønnsstatistikk for første gang i 1982. Tallene for 1989-90 er et foreløpig anslag for årslønnsveksten pr. årsverk, basert på regulativlønnen og faste og variable tillegg.

⁴⁾ Lønnsstatistikk utarbeidet første gang pr. 1. september 1980.

Tabell 2b. Årslønnsvekst for tre hovedgrupper av lønnstakere¹⁾.

	Industrien			Annen priv. næringsvirk.			Offentlig forvaltn.
	Arbeidere	Funksj.	I alt	Arbeidere	Funksj. ²⁾	I alt ²⁾	
1980-81	10,1	—	—	9,9	11,3	10,9	11,9
1981-82	10,5	—	—	14,7	11,9	12,7	12,2
1982-83	8,3	—	—	7,5	8,9	8,5	8,2
1983-84	7,9	—	—	6,7	8,0	7,6	6,9
1984-85	7,4	—	—	7,1	8,0	7,8	7,1
1985-86	10,0	9,2	9,7	10,6	10,6	10,6	9,5
1986-87	8,1	7,6	7,9	8,8	8,4	8,5	7,3
1987-88	5,8	5,6	5,7	6,0	8,6	7,8	4,2
1988-89	5,0	3,6	4,5	2,7	4,0	3,7	4,8
1989-90	5,6	6,2	5,8	3,0	6,1	5,3	4,8
1980-90	113,0	—	—	108,9	127,3	122,2	109,1
Gj.snitt pr. år	7,9	—	—	7,6	8,6	8,3	7,7

¹⁾ Omfatter bare grupper som er med i tabell 2a.²⁾ Før 1985 er ikke funksjonærer i NHO-bedrifter med i tallene.

grunn av spesielle forhold i utenriks sjøfart (NIS mv). Det bør understrekes at lønnsbegrepet er noe forskjellig i de to tabellene. Lønnsbegrepet i tabell 2a er årslønn, mens lønnsbegrepet i tabell 2c er utbetalte lønninger målt i forhold til antall sysselsatte normalårsverk. Årslønn er i tabell 2a definert som lønn for en heltidsansatt person som jobber normalarbeidstid, avbrutt av ferie, men eksklusive overtid, effekter av arbeidskonflikter og tilfeldige variasjoner på årets lengde. Lønn pr. normalårsverk i Nasjonalregnskapet er derimot medregnet overtidsbetaling, fratrullet lønnstrekk ved eventuelle arbeidskonflikter og korreksjoner for ferielønnsstillegg. For nærmere orientering om lønns- og sysselsettingsbegreper i nasjonalregnskapet vises til en artikkel om dette emnet i Økonomiske analyser 7/1989 utgitt av SSB.

I tabell 2c er lønnsveksten fra 1989 til 1990 med foreløpige beregninger og datagrunnlag anslått til 4.7 prosent samlet for alle næringer. For fastlands-Norge, der utenriks sjøfart og oljevirksomheten er holdt utenom, er lønnsveksten anslått til 5.0 prosent. Tabell 2c gir også lønnsveksten fordelt på næringsvirksomhet og offentlig forvaltning. Vi ser at vi nå er tilbake til den vanlige situasjonen på 80-tallet der lønnsveksten i næringsvirksomhet ligger høyere enn i offentlig forvaltning med hhv. 5.1 og 4.1 prosent.

Lønnsveksten i kommuneforvaltningen er beregnet til 4.0 prosent. Det viser seg at satsreduksjonen i arbeidsgivers innbetaling til Kommunal Landspensjonskasse (KLP) medfører en lavere lønnsvekst pr. årsverk enn tidligere antatt. Innbetalingene til KLP er inkludert i begrepet utbetalt lønn, til tross for at

dette er «lønn» arbeidstakeren ikke selv mottar direkte. Korrigert for arbeidsgivers innbetaling til KLP, ville lønnsveksten bli 4.5 prosent.

Fordelt på konkurransetype var lønnsveksten fra 1989 til 1990 høyest i utekonkurrerende næringer med 7.5 prosent, som er klart over gjennomsnittet for fastlands-Norge med 5.0 prosent. Lønnsveksten i skjermet virksomhet medregnet offentlig forvaltning er beregnet til 4.8 prosent, mens lønnsøkningen i hjemmekonkurrerende næringer er beregnet til 5.6 prosent. Den sterke lønnsveksten i utekonkurrerende næringer reflekterer høy aktivitet og lønnsvekst i eksportindustrien med en samlet vekst på 7.4 prosent. Lønnsveksten for samlet industri, medregnet time-lønte arbeidere og månedslønte funksjonærer, er beregnet til 6.0 prosent fra 1989 til 1990.

Tallene for lønnsvekst fra 1989 til 1990 er basert på lønnsstatistikk eller anslag for de gruppene som det foreligger slik informasjon for, ved avslutningen av Beregningsutvalgets rapport.

Lønnsveksten for bygg- og anleggssektoren, som omfatter både privat og offentlig virksomhet, ligger en del lavere enn industrien. Sysselsettingen i privat bygge- og anleggsvirksomhet består både av arbeidere og funksjonærer. Lønnsveksten for funksjonærene er adskillig høyere enn for arbeiderne. For offentlig bygge- og anleggsvirksomhet er lagt til grunn at lønnsveksten følger offentlig virksomhet forøvrig. Totalt gir dette en lønnsvekst på 3.0 prosent for hele bygge- og anleggssektoren.

Tabell 2c. Lønnsøkning etter næring iflg. nasjonalregnskapet. Lønn pr. normalårsverk. Pro-sentvis økning fra året før.

	1985	1986	1987	1988	1989	1990
ALLE NÆRINGER	7,5	9,6	9,2	5,8	4,1	4,8
NÆRINGSVIRKSOMHET	7,8	9,7	9,4	6,4	4,1	5,1
Primærnæringer	8,5	9,2	8,5	3,6	3,4	—
Jordbruk	6,6	9,5	8,2	5,5	4,0	—
Skogbruk	7,0	9,5	8,0	4,0	4,0	—
Fiske og fangst	11,2	9,6	10,0	9,5	5,7	—
Oljeutvinning, rørtransport	7,9	5,9	9,9	5,5	3,7	5,9
Olje- og gassutvinning	7,9	5,9	10,0	5,5	3,7	5,9
Rørtransport	5,6	6,2	7,1	4,6	4,6	5,3
Bergverksdrift	6,1	10,0	8,0	5,4	6,0	8,5
Industri i alt	8,8	9,2	10,7	6,1	5,2	6,0
Skjernet industri	9,4	10,8	11,8	6,4	4,2	6,0
Utekonkurrerende industri	9,1	7,5	9,5	6,0	6,8	7,4
Hjemmekonkurrerende industri ..	8,6	9,0	10,6	5,9	5,2	5,5
Elektrisitetsforsyning	10,1	9,0	9,7	4,5	4,8	4,3
Bygge- og anleggsvirksomhet	4,7	8,8	11,1	6,4	2,4	3,0
Varehandel	7,9	11,4	9,4	8,2	5,1	6,5
Utenriks sjøfart og oljeboring	3,1	8,6	3,3	0,1	-9,0	-4,5
Utenriks sjøfart	2,2	9,8	2,0	-3,0	-8,6	—
Oljeboring	2,6	2,3	4,6	7,9	7,3	—
Samferdsel ellers	7,7	9,8	9,3	5,0	3,8	5,4
Boligtjenester	8,5	10,2	9,5	8,8	2,7	—
Annen næringsvirksomhet	8,2	10,0	7,9	7,3	4,4	5,0
Hotell- og restaurantvirksomhet ..	7,5	10,1	7,5	4,9	6,4	5,9
Finansiell tjenesteyting	8,7	9,2	6,0	9,4	5,2	5,8
Forretningsmessig tjenesteyting ..	8,6	10,0	10,4	7,8	2,7	5,5
Tjenesteyting ellers	8,5	9,8	7,2	5,8	4,6	4,6
OFFENTLIG FORVALTNING	6,6	9,3	8,9	4,2	4,6	4,1
Statlig forvaltning	7,4	9,2	8,8	4,7	3,6	4,4
Sivil statlig forvaltning	6,8	9,5	9,1	4,3	4,0	4,4
Forsvar	8,4	8,3	8,2	5,4	3,1	5,2
Kommunal forvaltning	6,2	9,4	8,9	3,9	5,0	4,0
Ekskl. arbeidsmarkedstiltak	6,3	8,5	8,5	3,0	4,7	4,3
Skoleverket	6,5	8,7	7,4	5,9	6,8	4,9
Utenom skoleverket	6,1	8,5	9,1	3,0	4,7	4,3
KONKURRANSETYPE						
Fastlands-Norge	7,5	9,8	9,4	5,9	4,3	5,0
Skjermede næringer	7,3	10,0	9,3	6,0	4,2	4,8
Utekonkurrerende næringer	8,7	7,8	9,3	5,9	6,7	7,5
Hjemmekonkurrerende næringer ..	8,7	9,4	10,6	5,6	4,8	5,6

2.3 LØNNSUTVIKLINGEN I ENKELTE TARIFFOMRÅDER

Lønnsutviklingen for arbeidere i LO/NHO-området

I NHOs lønnsstatistikk for voksne arbeidere i industri, bygge- og anleggsvirksomhet, transportvirksomhet og oljevirksomhet var det en økning i årslønn (eksklusive overtid) på 4,6 prosent fra 1989 til 1990, mot 3,9 prosent året før.

Årslønnsøkningen på 4,6 prosent fra 1989 til 1990 besto av:

- Overheng fra 1989: 1,1 prosent
- Tariff tillegg i 1990:
 - Bidrag fra tariff tillegg våren 1990 2,0 prosent
 - Bidrag fra garantit tillegg 1.okt: 0,1 prosent
- Lønns glidning i 1990:
 - Bidrag fra lønns glidning 1,4 prosent

Da noe av lønns glidningen i 1990 faktisk kan tilskrives forhold som i realiteten ble bestemt sentralt, kan fordelingen mellom tariff tillegg og lønns glidning til en viss grad være et vurderingss spørsmål.

Fra 1. oktober 1990 er trekket til Lavlønnsfondet opphevet. I samband med etableringen av Lavlønnsfondet i 1980 ble det bestemt at dette lønnstrekket skulle holdes utenfor lønnsstatistikken. Lønnsinnberetningene fra 4.kvartal 1990 økte med det som tilsvarende det tidligere trekket til Lavlønnsfondet som utgjorde 37 øre pr. time. Noen få bransjer utenfor industrien har ikke lønnstrekket, slik at gjennomsnittstrekket for voksne arbeidere er 34 øre. Lønnstrekket på 37 øre for de fleste finansierte frem til 1. april 1990 tillegg i lavlønnsbedrifter. Trekket på 37 øre pr.time ble fra 2. til 3. kvartal 1990 videreført for å finansiere LOs utdanningsfond.

Den enkelt arbeidstaker har imidlertid fra 1. okt. 1990 i realiteten fått en økt timefortjeneste som følge av at lønnstakertrekket er opphevet uten at bedriftenes lønnsutbetalinger pr. time har gått ned. Beregningsutvalget har ved denne rapporten valgt å ikke inkludere lønnsøkning som følge av at lønnstrekket til Lavlønnsfondet er opphevet fra 4. kvartal 1990.

Dersom denne lønnsøkningen tas med vil årslønnsveksten fra 1989 til 1990 for de fleste grupper ha økt 0,1 prosentpoeng sterkere enn i tabell 2a. Lønnsoverhengene inn i 1991 ville blitt 0,3 prosentpoeng høyere for de fleste grupper.

Fig.2.1 og tabell 2d viser utviklingen i timefortjenesten eksklusiv overtidstillegg fordelt på tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning for voksne arbeidere (menn + kvinner). Tabellen viser utviklingen i veksten for timefortjenesten fra tilsvarende kvartaler året før.

Tariffmessig lønnsøkning er lavlønns tillegg, garantitillegg, tillegg på minstelønnssetter etc. som følge av sentrale, herunder forbundsvisse forhandlinger. Lønnsglidning blir således en restpost hvor ikke bare lønnstillegg som følge av forhandlinger på de enkelte bedriftene spiller inn, men hvor også fortjenesteøkning p.g.a. økt akkord, forskyvninger i timeverkene mellom bransjer med ulikt lønnsnivå, endret omfang av skiftarbeide osv. har betydning.

Den totale lønnsveksten pr. time nådde en topp i 1987, både som følge av lønnskompensasjonen for arbeidstidsforkortelsen pr. 1. januar 1987 og høy lønnsglidning.inntektsreguleringsloven fra våren 1988 til våren 1990 reduserte lønnsglidningen til omlag null, men det var endel bransjeforskjeller i gjennomsnittlig lønnsvekst som følge av markedsforhold og som følge av strukturelle endringer i sammensetningen av arbeidskraften.

De sentrale tariff tillegg våren 1990 ble differensiert mellom bransjer. Det ble gitt større

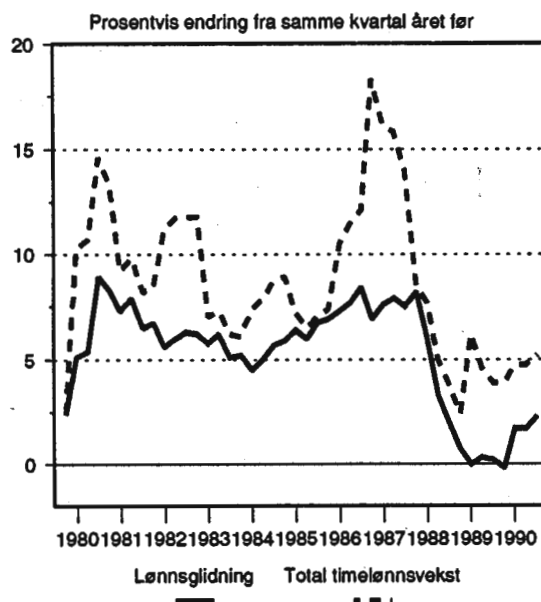
tillegg til bransjer med lave lønnsnivåer og til bransjer som ikke hadde rett til ytterligere bedriftsvis tillegg. Tariff tillegg fra 1.4.1990 for arbeidere innenfor LO/NHO-området er beregnet til 247 øre i gjennomsnitt.

Foreløpige indikasjoner med basis i 1. kvartal 1991 viser at lønnsglidningen var dempet frem til lønnsoppgjøret i april 1991. Bygge- og anleggsvirksomheten drar fortsatt lønnsveksten betydelig ned.

De sentrale tariff tillegg gitt fra 1. april 1991 er i gjennomsnitt beregnet til 130 øre pr. time (37,5 t/uke) for bransjer som inngår i NHOs kvartalsstatistikk for arbeidere. Sammen med lønnsoverhenget fra 1990 og «indekstillet» avtalt i januar 1991 bidrar dette til en årslønnsvekst på 3,1 prosent før lokale bedriftsvis lønnstillegg og andre former for lønnsglidning. Dersom også lønnsøkningen som følge av at lønnstrekket til Lavlønnsfondet er opphevet fra 1. oktober 1990 tas med, vil lønnsnivået ved inngangen av 1991 ligge ytterligere ca. 0,3 prosentpoeng høyere enn gjennomsnittsnivået for året 1990. Bransjer som på en eller annen måte har rett til lokale lønnsdrøftelser utgjør nå ca. 70 prosent av de sysselsatte arbeiderne i LO/NHO-området.

Lønnsglidningen fra 4. kvartal 1989 til 4. kvartal 1990 for arbeidere i LO/NHO-bedrifter er beregnet til 2,3 prosent. Det er tatt hensyn til utslaget av tariff tillegg, garantiregule-

Figur 2.1. Lønnsvekst pr. time ekskl. overtid for arbeidere i LO- NHO-området

Kilde: NHOs kvartalsstatistikk

Tabell 2d. Tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning for arbeidere i bergverk, industri, bygge- og anleggsvirksomhet, transportvirksomhet og oljevirksomhet basert på timefortjenester eksklusiv overtidbetaling omregnet til 37,5 t/uke.

		Endring i prosent fra samme kvartal året før			Lønns- glidning som prosentandel av total lønnsutvikling
		Lønnsøkning pr. time	Herav:		
			Tariffmessig økning	Lønns- glidning	
1980	1. kvartal	2,6	0,3	2,4	92
1981	1. »	13,5	5,2	8,3	61
1982	1. »	8,3	1,8	6,6	80
1983	1. »	11,8	5,5	6,3	53
1984	1. »	6,1	1,0	5,2	85
1985	1. »	8,9	3,0	5,9	66
1986	1. »	7,4	0,5	6,9	93
1986	2. »	10,5 ¹⁾	3,1	7,3	70
1986	3. »	11,5 ¹⁾	3,8	7,7	68
1986	4. »	12,1	3,7	8,4	69
1987	1. »	18,3 ²⁾ 10,5 ³⁾	3,6	6,9	66 ³⁾
1987	2. »	16,1 ²⁾ 8,3 ³⁾	0,9	7,4	89 ³⁾
1987	3. »	15,8 ²⁾ 8,1 ³⁾	0,3	7,8	96 ³⁾
1987	4. »	14,0 ²⁾ 7,7 ³⁾	0,2	7,5	97 ³⁾
1988	1. »	8,5	0,2	8,3	98
1988	2. »	7,7	1,7	6,0	78
1988	3. »	5,0	1,7	3,3	66
1988	4. »	3,7	1,7	2,0	54
1989	1. »	2,4	1,7	0,7	29
1989	2. »	4,2	4,3	-0,1	-2
1989	3. »	4,6	4,3	0,3	7
1989	4. »	4,3	4,1	0,2	5
1990	1. »	3,9	4,1	-0,2	-5
1990	2. »	4,7 ¹⁾	3,0	1,7	36
1990	3. »	4,7 ¹⁾	3,0	1,7	36
1990	4. »	5,2 ^{1) 4)}	2,9	2,3	44

Beregningsgrunnlaget: Gjennomsnittlig timefortjeneste ekskl. overtidstillegg, betaling for helligdager, feriepenger o.l.

Omregning av timefortjenestene til felles ukebasis har betydning bare når det er vesentlige endringer i arbeidstiden.

Lønnstallene før 1987 er ikke omregnet.

¹⁾ Korrigert for etterbetalinger.

²⁾ Faktisk timelønnsvekst. ³⁾ Korrigert for reduksjonen i den avtalefestede arbeidstiden.

⁴⁾ Lønnsøkningen som følge av at lønnstrekk til Lavlønnsfondet ble avvirket 1. oktober 1990, er ikke med.

ringer både i april og oktober 1990, etterbetalinger samt eksklusive økningen som følge av at trekket til Lavlønnsfondet er opphevet fra 1. oktober 1990. En svak økning i lønnsglidningen på slutten av 1990 målt i forhold til tilsvarende kvartaler i 1989, skyldes i stor grad lav lønnsøkning fra 3. til 4. kvartal 1989.

For 1990 er lønnsveksten bare i liten grad påvirket av økningen av diverset tillegg. Diverset tillegg omfatter økt bruk av skift og andre lønnsselementer som er knyttet til arbeidets art. Uten diverset tilleggene var veksten i time-

fortjenesten 0,2 prosentenheter lavere enn veksten i årslønnen.

For *industriarbeidere* eksklusiv offshorevirksomhet var det en økning i årslønn (eksklusiv overtid) på 5,6 prosent fra 1989 til 1990.

Den kvartalsvise lønnsveksten i 1990 i forhold til tilsvarende kvartaler i 1989, justert for etterbetalinger og lønnstrekket til Lavlønnsfondet er beregnet til henholdsvis 5,0, 5,7, 6,0 og 6,0 prosent, noe mere enn for arbeidere totalt sett. For industrien var tariff tillegg-

get pr. 1. april 1990 noe lavere enn for hele LO/NHO-området, fordi relativt flere bransjer har rett til lokale lønnsreguleringer. Lønnsglidningen for voksne industriarbeidere utgjør henholdsvis 2,6, 2,9 og 3,1 prosentpoeng for 2., 3. og 4. kvartal 1990 i forhold til tilsvarende kvartaler året før.

Lønnsglidningen for industriarbeidere er dermed noe høyere enn gjennomsnittet for arbeidere i hele LO/NHO-området. Dette skyldes blant annet at flere innenfor industri har rett til lokale forhandlinger.

Indikasjoner for 1. kvartal 1991 viser en dempet lønnsglidning frem til tidspunktet for lønnsjusteringer etter det sentrale lønnsoppgjøret i 1991.

De sentrale tariff tilleggene fra 1. april 1991, lønnsoverhenget fra 1990 og «indekstilletget» avtalt i januar 1991 fører til en årslønnsvekst på 3,2 prosent fra 1990 til 1991 for bedriftsvis lokale lønnstillegg eller andre former for lønnsglidning. Dersom også lønnsøkningen som følge av at lønnstrekket til Lavlønnsfondet er opphevet fra 1. oktober 1990 tas med, vil lønnsnivået ved inngangen av 1991 ligge ytterligere ca. 0,3 prosentpoeng høyere enn gjennomsnittsnivået for året 1990.

I bygge- og anleggsvirksomheten var det en økning i årslønnen (eksklusive overtid) fra 1989 til 1990 på 1,7 prosent mot 1,2 prosent året før.

Bygge- og anleggsvirksomhet hadde før 1988 endel år med svært høy lønnsvekst. I 1988, 1989 og 1990 har lav aktivitet slått ut i sterkt redusert vekst og til faktisk nedgang i timefortjenestene i enkelte bedrifter. Det synes som om det er en svak tiltakende gjennomsnittlig lønnsvekst mot slutten av 1990.

I disse bransjene er etterbetalingsproblematikken mere komplisert enn for andre grupper. Dessuten er det svært viktig hvordan akkordene innenfor disse bransjene utvikler seg. Dessuten vil frafallet av timer i bransjen og endringer av sammensetningen av arbeidskraften kunne være betydningsfull.

Disse bransjene har ikke rett til lokale forhandlinger, men utviklingen er svært avhengig av utviklingen av akkordene i bransjen.

De sentrale tariff tilleggene pr. 1. april 1991 er noe høyere enn gjennomsnittet, men indikasjoner fra 1. kvartal 1991 tyder fortsatt på svært lav vekst, til og med nedgang i gjennomsnittsførtjenestene i mange bedrifter.

For landtransport som blant annet omfatter rutebilselskaper, grossistbedrifter, spedisjonsfirmaer, oljeselskaper m.v. var det en økning i årslønn (eksklusiv overtid) på 4,6 prosent fra 1989 til 1990. Det sentrale tariffoppgjøret i 1991, lønnsoverhenget og «indek-

stilletget» avtalt i januar 1991 bidrar til en årslønnsvekst på ca. 4 prosent fra 1990 til 1991. Svært få områder innenfor landtransport har rett til lokale forhandlinger i 1991.

I oljevirksomheten, offshore ialt, som omfatter offshorearbeidere i operatørselskaper og oljeboringsbedrifter, samt offshorearbeidere i industri og bygge- og anleggsvirksomhet var det en økning i årslønn på 3,7 prosent fra 1989 til 1990.

Kollektivt ansiennitetsopprykk pr 1. januar bidrar imidlertid til at lønningene innenfor denne sektoren øker noe hver 1. januar, avhengig av sammensetningen av arbeidskraften. Strukturelle endringer over forholdsvis kort tid som følge av store variasjoner i arbeidsstyrken og sammensetning påvirker også gjennomsnittlig årslønnsvekst betydelig.

For oljesektoren var det i de tre første kvartaler knapt registrert tariff tillegg i 1990. Det skyldes at tariffoppgjøret i 1990 for en stor og sentral del av denne gruppen ble behandlet av Rikslønnsnemnda. Det er registrert betydelige etterbetalinger i 4. kvartal 1990. Endel tillegg vil imidlertid kunne komme i begynnelsen av 1991.

Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter

For funksjonærene i NHO-bedrifter (industri, bergverk, transportvirksomhet, bygge- og anleggsvirksomhet, oljevirksomhet og hotell- og restaurantvirksomhet) steg den gjennomsnittlige månedslønnen med 6,7 pst fra 1. september 1989 til 1. september 1990, basert på statistikk for bedrifter som er med i statistikken i begge årene. Lønnsveksten var henholdsvis 3,4 pst og 5,0 pst i tilsvarende tellingsperioder i de to foregående år.

Med samme aldersfordeling pr 1. september 1990 som pr 1. september 1989 ville lønnsveksten blitt 0,8 prosentpoeng lavere.

Reguleringstidspunkter for lønnstilleggene i 1990 er i hovedsak kjent. Det samme gjelder de generelle tilleggene i 1989. Annen lønnsvekst som endringer i aldersstrukturen eller andre tillegg som er påløpt i tellingsperiodene, er antatt kommet som følge av omorganiseringer i bedriftene og at dette har pågått i hele tellingsperioden.

Med bakgrunn i disse informasjonene anslår Beregningsutvalget årslønnsveksten fra 1989 til 1990 til 5,7 pst for alle funksjonærer i NHO-bedrifter, mens årslønnsveksten fra 1988 til 1989 var 3,6 pst.

Lønnsoverhenget inn i 1991 er beregnet til 2,7 pst. For funksjonærene i industri er årslønnsveksten fra 1989 til 1990 beregnet til 6,2 pst.

For ledende funksjonærer var lønnsøkningen fra 1. september 1989 til 1. september 1990 5,7 pst, mot 2,8 pst fra 1. september 1988 til 1. september 1989.

Årslønnsveksten for denne gruppen er beregnet til 4,6 pst fra 1989 til 1990 mot 2,3 pst fra 1988 til 1989.

Utviklingen i lønnskostnader i NHO-bedrifter

Bedriftenes lønnskostnader inneholder i tillegg til lønn for normalarbeidstid også overtidsbetaling, lønn for fravær av ulike slag som ferie, bevegelige helligdager, sykdom og permisjon, samt arbeidsgiveravgifter til folketrygden og til «LO/NHO-ordninger».

Etter ILOs standard for klassifikasjon av indirekte personalkostnader er bedriftshelsetjeneste, pensjonsordninger, rivate sykekas-

ser, yrkesopplæring, kantinevirksomhet, subsidierte lån o.s.v. på de enkelte bedriftene også en del av bedriftenes indirekte personalkostnader. Undersøkelser i alle bedrifter i LO/NHO-området med mere enn 50 ansatte viste at disse kostnader totalt utgjorde i gjennomsnitt 9 prosent i tillegg til lønn for arbeidet tid for industriarbeidere og 10,5 prosent for industrifunksjonærer for regnskapsåret 1983. Etter 1983 finnes ikke undersøkelser over utviklingen av disse kostnader. Tabellen nedenfor inneholder ikke slike kostnader. Internasjonale sammenligninger i kap. 5 har slike elementer med i lønnskostnadene.

I 1990 falt 10 bevegelig helligdager på dager som ellers er virkedag. Dette er mere enn året før og bidro til at de indirekte personalkostnadene i prosent av timefortjenesten går noe opp til tross for en mindre nedgang i arbeidsgiveravgiftene.

Tabell 2e. Bedriftenes totale lønnskostnader pr. arbeidet time fra 1984 til 1990 for industriarbeidere.

	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	
A. Gj.snitt timefortj. pr. arbeidet time	kr	56,81	61,20	67,39	78,11	82,67	87,01	92,15
Øk. i % fra året før	8,4	7,7	10,1	15,9	5,8	5,2	5,9	
Lønn for ikke-arbeidet ¹⁾ tid i % av A	21,1	21,8	21,6	21,1	21,2	21,3	21,8	
Herav:								
Bevegelige helligdager	3,9	4,3	3,9	3,5	3,5	3,9	4,3	
Lønn under sykdom og permisjon	5,7	6,1	6,3	6,2	6,3	5,8	5,8	
Feriepenger, ordinære	10,4	10,4	10,4	10,4	10,4	10,6	10,7	
Feriepenger av lønn under sykdom	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	
Gj.sn. timefortj. for både arbeidet og ikke-arbeidet tid	kr	68,74	74,54	81,95	94,59	100,20	105,54	112,24
Øk. i % fra året før	9,2	8,4	9,9	15,3	6,3	5,3	6,3	
Obligatoriske avgifter:								
Arbeidsgiveravgiften til folketrygden:								
Satsene i % av A	19,0	19,1	19,1	19,2	19,3	18,9	18,8	
Økt beregningsgrl. (pensjonspremier o.l.)					0,4	0,4	0,4	
«LO-NHO-ordningene» ²⁾ i % av A	0,9	1,0	1,0	0,9	1,0	1,0	0,9	
Bedriftenes lønnskostnader pr. arbeidet time	kr	80,05	86,84	95,49	110,40	117,31	123,21	130,76
Øk. i % fra året før	9,1	8,5	10,0	15,6	6,3	5,0	6,1	
Indirekte personalkost. totalt pr. arbeidet time i % av A	40,9	41,9	41,7	41,2	41,9	41,6	41,9	

Merknader (ref.pkt.):

¹⁾ Lønn for ikke-arbeidet tid er betaling for helgedager, feriepenger, lønn under sykdom og permisjoner osv. Ny ferielov med overgangsordning i 1989, fører til at 0,1 prosentpoeng av økningen i feriepengeprosenten skyldes beregningsmåten.

²⁾ Lavlønnsfond, Opplysnings- og utviklingsfond, Sluttvederlagsordning og AFP-ordningen.

**Lønnsutviklingen i andre områder
i privat virksomhet**

I utvalgets rapport fra januar i år ble det gitt anslag på årslønnsveksten fra 1989 til 1990 for en del grupper i privat virksomhet utenom LO/NHO-området. For de grupper det ikke forelå lønnsstatistikk for, ble anslagene i hovedsak gjort på grunnlag av overhenget fra 1989 og oppgaver over tariff tillegg i 1990. I denne rapporten og i mars-rapporten er anslagene oppdatert på grunnlag av lønnsstatistikk for 1990 og annen informasjon.

Lønnsvekst som skyldes endringer i aldersstrukturen er lagt til 1.7.90. Denne form for glidning er dermed lagt til samme dato som i de foregående år. Ved å legge denne lønnsveksten til 1.7 hvert år, forutsetter en at lønnsøkningen for de fleste grupper i hovedsak kommer jevnt over året. For noen grupper, f.eks. for ansatte i bankvirksomhet og i forretningsmessig tjenesteyting utgjorde den en forholdsvis stor andel av total lønnsvekst i 1990. Glidning utover den som skyldes endringer i aldersstrukturen, er fordelt over året på samme måte som i årene før inntektsreguleringen.

I hoteller og restauranter steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten for heltidsansatte etter NHOs lønnsstatistikk med 6,9 pst for menn og kvinner under ett fra oktober 1989 til oktober 1990. For heltidsansatt prosentlønnen serveringspersonale steg den gjennomsnittlige dagsfortjenesten med 3,7 pst for voksne menn og med 3,0 pst for voksne kvinner fra perioden 1. mai 1989–30. oktober 1989 til 1. mai 1990–30. oktober 1990.

For alle unntatt prosentlønnen serveringspersonale som får hoveddelen av sin inntekt fastsatt ut fra omsetning, ble det fra 1. april 1990 gitt et generelt tillegg på kr 3,60 pr. time for de fleste grupper. Videre ble det gitt garantitillegg på 30 øre pr. time både 1.4.90 og 1.10.90. Utvalget anslår årslønnsveksten fra 1989 til 1990 til 5,9 pst for fastlønte og prosentlønte under ett. (Det tidligere trekket til Lavlønnsfondet er holdt utenfor.)

I oppgjøret for annet avtaleår ble det gitt et generelt tillegg på kr 2,25 og et garantitillegg på kr 0,50 pr. time fra 1. april til alle unntatt prosentlønnen serveringspersonale. Videre skal det på vanlig måte gis garantitillegg fra 1. oktober 1991.

På grunnlag av kjente tillegg anslås årslønnsveksten fra 1990 til 1991 til 4 3/4 pst for fastlønte og prosentlønte under ett. Det forutsettes ingen omsetningsøkning for prosentlønte. I tillegg kommer garantitillegget 1. oktober og lønns glidning.

I forretnings- og sparebanker steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten med

7,1 pst for menn og kvinner under ett fra 1. september 1989 til 1. september 1990. Om lag 0,2–0,3 prosentpoeng av denne veksten skyldes omlegging av lønnsstatistikken.

I lønnsoppgjøret i forretnings- og sparebanker våren 1990 ble de bankansatte gitt et generelt tillegg på kr 4000 pr år pluss 1,9 pst fra 1.6.90. I følge opplysninger fra Bankenes Arbeidsgiverforening (BAF) utgjorde lokale tillegg 0,6 pst 1.1.90 og 0,8 pst 1.7.90. Med virkning fra 1.12.90 ble det gitt et indekstillegg på kr 585 pr. år.

Utvalget har beregnet at overhenget fra 1989, anslått til 1,6 pst, og lønnstilleggene fra 1.1, 1.6 og 1.7.90 samt indekstillettet fra 1.12.90 og lønnsøkning som skyldes endringer i aldersstrukturen, vil gi en årslønnsvekst på 6,1 pst fra 1989 til 1990.

I oppgjøret for 2. avtaleår ble det gitt et generelt tillegg på 1,7 pst til alle fra 1. mai. I følge opplysninger fra BAF utgjorde lokale tillegg 1,0 pst 1. januar 1991. P.g.a negative strukturendringer (bl.a. redusert bemanning) er den kostnadmessige endringen i følge BAF beregnet til 0,4 pst. Vanligvis gis det også lokale tillegg fra 1. juli.

Overhenget til 1991, beregnet til 2,9 pst (inkl. indekstillettet 1. desember 1990) og de kjente tillegg i 1991, gir en lønnsvekst på om lag 4 1/2 pst fra 1990 til 1991. I tillegg kommer lokale tillegg 1. juli og eventuell annen lønns glidning enn den som kommer 1. januar og 1. juli.

I forsikringsvirksomhet steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten med 8,5 pst for menn og kvinner under ett fra 1. september 1989 til 1. september 1990. Det er beregnet at ca 1,5 prosentpoeng av denne veksten skyldes en aksjeordning for ansatte i et enkelt forsikringsselskap. Videre er det beregnet at 0,4 prosentpoeng skyldes delvis kompensasjon for øking i arbeidstiden i et annet selskap.

I forsikringsvirksomhet ble det gitt et generelt tillegg fra 1.5.90 på kr 2000 pr år pluss 3,25 pst. Videre utgjorde i følge Forsikrings-selskapenes Arbeidsgiverforening (FA) lokale tillegg 0,25 pst fra 1.1.90. Med virkning fra 1.12.90 ble det gitt et indekstillegg på kr 585 pr. år til nær 90 pst av de ansatte i næringen.

Utvalget har beregnet at overhenget fra 1989, anslått til 1,4 pst og lønnstilleggene fra 1.1. og 1.5.90, indekstillettet fra 1.12.90, aksjeordningen og kompensasjon for øking i arbeidstiden samt lønnsøkning som skyldes endringer i aldersstrukturen, vil gi en årslønnsvekst på 7,3 pst fra 1989 til 1990.

I oppgjøret for 2. avtaleår ble det gitt et generelt tillegg på 1,7 pst til alle fra 1. septem-

ber. I følge opplysninger fra FA utgjorde lokale tillegg 1,5 pst 1. januar 1991.

Overhenget til 1991, beregnet til 2,7 pst (inkl. indekstillegget 1. desember 1990) og de kjente tillegg i 1991, gir en lønnsvekst på om lag 4 3/4 pst fra 1990 til 1991. I tillegg kommer eventuell annen lønnsgradning enn den som kommer 1. januar, f eks aksjeordning/regnskapsgratiale.

I varehandel steg den gjennomsnittlige månedsførtjenesten for heltidsansatte med 6,8 pst for menn og kvinner under ett fra 1. september 1989 til 1. september 1990. Lønnsstatistikken for 1990 er omlagt slik at lønnsveksten er for ansatte i bedrifter med 5 eller flere ansatte mot 3 ansatte i tidligere år.

I avtalen mellom Handel og Kontor og Handelens Arbeidsgiverforening ble det fra 1. april 1990 gitt et generelt tillegg på kr 3,50 pr. time eller kr 569 pr. måned. I tillegg ble minstelønnsattsene hevet. Gjennomsnittlig ramme for oppgjøret er beregnet til kr 4,91 pr. time. Med virkning fra 1.12.90 ble det gitt et indekstillegg på kr 585 pr år.

For tariffområdet har partene beregnet årslønnsveksten fra 1989 til 1990 til vel 7 pst. For varehandelen under ett har utvalget beregnet årslønnsveksten fra 1989 til 1990 til 6,7 pst.

For noen grupper er lønnsfordelingen stor både mellom menn og kvinner og mellom ulike stillingsgrupper. Det gjennomsnittlige lønnsnivå som er gjengitt i tabell 2a, kan derfor være lite representativt for store grupper innen vedkommende næring. Varehandelen er den største gruppen innen privat virksomhet, målt ved sysselsettingen, av de gruppene som er med i tabell 2a. I tabell 2f vises lønnsutvikling og lønnsnivå for noen stillingsgrupper innen varehandelen for å vise spredningen rundt det gjennomsnittlige lønnsnivået som er brukt i tabell 2a. Tabell 2f viser lønnsveksten i perioden 1984-90 og lønnsnivået i 1990 for noen stillingsgrupper.

Tabellen viser at lønnsnivået i 1990 for disse stillingsgruppene varierte fra kr 133 200 for kvinnelige butikkfunksjonærer til kr 235 900 for mannlige kontorfunksjonærer.

Innen alle stillingsgrupper har kvinner hatt en noe sterkere lønnsutvikling regnet i prosent enn menn.

Forretningsmessig tjenesteyting omfatter ansatte i virksomheter som driver med regnskapsføring, revisjon, databehandling, arkitektvirksomhet og byggeteknisk konsulentvirksomhet. Dessuten er også ansatte innen teknisk virksomhet og annonse- og reklamevirksomhet med. Felles for de fleste bedriftene i denne statistikken er at de ansatte ikke får sine lønninger regulert gjennom landsomfattende tariffavtaler. Fra 1. september 1989

Tabell 2f. Årslønnsvekst for enkelte stillingsgrupper innen varehandel. Heltidsansatte.

	Kontorfunksj.			Butikkfunksj.			Lagerfunksj.			Salgsfunksj.			Varehandel i alt		
	Alle	M	K	Alle	M	K	Alle	M	K	Alle	M	K	Alle	M	K
1984-85	7,4	7,9	8,2	7,0	7,2	7,2	7,3	7,3	7,3	7,8	7,8	7,8	7,9	7,9	8,0
1985-86	10,3	10,9	10,9	10,8	10,9	11,2	9,7	9,7	11,4	9,9	9,9	10,6	10,9	10,9	11,7
1986-87	9,6	10,3	9,2	7,1	7,8	7,0	7,4	7,5	7,4	8,0	8,0	7,1	8,5	9,0	8,4
1987-88	9,2	8,9	9,0	6,9	7,0	7,2	7,1	7,2	6,5	7,4	7,4	8,7	8,4	8,5	8,4
1988-89	4,0	3,4	4,5	5,4	4,4	6,0	4,4	4,2	5,6	3,1	3,1	4,9	4,5	3,9	5,5
1989-90	6,8	6,4	6,8	8,0	7,1	8,5	5,6	5,6	6,1	5,4	5,4	6,0	6,7	6,2	7,5
1984-90	57,5	58,1	59,4	54,5	53,3	56,8	49,3	49,3	53,9	49,3	49,3	57,5	56,9	56,2	60,7
Gj.snitt	7,9	7,9	8,1	7,5	7,4	7,8	6,9	6,9	7,5	6,9	6,9	7,9	7,8	7,7	8,2
Arslønn															
1990	198 600	235 900	166 500	144 700	160 000	133 200	159 500	161 300	141 900	213 100	215 800	188 500	176 800	191 000	150 700
Antall ¹⁾	20 444	9 487	10 957	23 782	10 286	13 500	10 086	9 132	954	11 812	10 617	1 195	77 367	49 848	27 519

¹⁾ Antall med i lønnsstatistikken i 1990. Omfatter foretak med 5 eller flere ansatte. I tidligere år omfattet statistikken 3 eller flere ansatte.

til 1. september 1990 steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten med 6,4 pst for menn og kvinner under ett. Utvalget har beregnet årslønnsveksten fra 1989 til 1990 til 4,9 pst. Utvalget har ikke oversikt over hvilke tillegg som er gitt i denne næringen i 1991.

I innenriks sjøfart steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten for voksne sjømenn i underordnede stillinger med 7,5 pst fra november 1989 til november 1990.

I innenriks sjøfart utbetales garantitillegget fra 1.4.90 ble det foruten det generelle tillegget på kr 1,89 pr time gitt et garantitillegg på kr. 1,21 pr. time. Med virkning fra 1.12.90 ble det gitt et indekstillegg på 30 øre pr time.

I oppgjøret for annet avtaleår ble det fra 1. april gitt et generelt tillegg på kr 2,25 og et garantitillegg på kr 2,14 pr. time. Fra 1. januar 1992 skal de grupper som mister sjømannsfradraget, ha dette kompensert 100 pst slik at nettolønn etter skatt for gjennomsnittet ved overgangen til den nye ordningen blir tilsvarende en sammenliknbar gruppe med sjømannsfradrag.

Lønnsutviklingen i offentlig sektor Staten

Lønnsstatistikken for de statstilsatte pr. 1. oktober 1990 omfatter 182.856 arbeidstakere. Disse utførte 167.856,5 årsverk.

Lønnsveksten pr. årsverk fra 1. oktober 1989 til 1. oktober 1990 var på 5,9 pst.

Lønnsveksten for heltidstilsatte var i samme periode 5,8 pst. For heltidstilsatte kvinner var stigningen 6,7 pst, og for heltidstilsatte menn 5,4 pst.

De sentrale forhandlingene etter Hovedtariffavtalens kapittel Vb pr. 1. juli 1989 var ikke avsluttet før tellingstidspunktet i 1989, og er derfor med først i det innrapporterte materialet pr. 1.oktober 1990. Lønnsveksttallene er ikke korrigert for dette forholdet.

Veksten i perioden skyldes i hovedsak det generelle tillegget pr. 1. mai 1990. Tillegget ble gitt som et likt prosenttillegg på 0,5 pst på alle lønnstrinn, samt et variabelt kronebeløp. Dette kronetillegget ble gitt slik at det ble en topp for lønnstrinnene mellom 19 og 31. Det generelle tillegget utgjorde 3,0 pst pr. dato, eller 2,0 pst av årsrammen. Som et lavtlønns-tillegg ble det gitt et lønnstrinns opprykk for alle arbeidstakere i lønnstrinnene 10–18. I tillegg ble det foretatt justeringer for undervisningsstillinger i skoleverket og for tilsatte med 3-årig høyskoleutdanning m.fl. De sentrale justeringene var innenfor en ramme på 1,19 pst pr. dato eller 0,79 pst av årsrammen. Justering av satser i Fellesbestemmelsene utover den generelle reguleringen utgjorde 0,08 pst pr dato, eller 0,05 pst av årsrammen.

Som for flere andre grupper var det forhandlinger i januar 1991 om kompensasjon for prisstigningen. Det ble oppnådd enighet om en kompensasjon på kr. 585 for alle lønnstrinn fra 1. desember 1990. Kompensasjonen utgjør 0,3 pst pr. dato, eller 0,03 pst på årsrammen.

På årsbasis utgjør lønnsveksten for statstilsatte 5,4 pst fra 1989 til 1990. Årslønnsveksten har variert mellom ulike grupper statstilsatte:

	Gjennomsnittslønn		Vekst fra 1989-1990	Heltidstils. pr. 1.10.90
	1989	1990		
	Kr	Kr	Pst	Antall
Kontorfullmektig/F.kontorfullmektig	132.221	141.204	6,8	8.492
Fagarbeidere i Televerket	148.377	157.788	6,3	2.867
Saksbehandlere ¹⁾	186.693	193.237	3,5	13.640
Eksp.sjef/underdirektør/byråsjef	255.635	262.351	2,6	793

¹⁾ Omfatter konsulent og førstekonsulent.

I rapport 1/91 ble årslønnsveksten i staten fra 1989 til 1990 anslått til 4 1/4 pst, mens det beregnede tallet basert på statistikk, som nevnt, ble 5,4 pst. Avviket skyldes sterkere lønnsglidning enn regnet med. Faktorer bak dette avviket kan være:

– glidningseffekten av ansiennitetsopp-rykk ser ut til å ha blitt forsterket fra 1989 til 1990.

– sikringsbestemmelse for arbeidsledelse/lokale særavtaler har gjennom innretningen av oppgjøret pr 1. mai 1990, gitt sterkere lønnsvekst enn beregnet.

– større omfang av Vb-forhandlinger enn tidligere. Dvs. lokale forhandlinger i forbindelse med endret teknologi, omlegging og omorganisering av arbeidsoppgaver, gjennomføring av effektiviserings tiltak og særlige vansker med å rekruttere eller beholde spesielt kvalifisert arbeidskraft.

- omdisponering av budsjettmidler mellom lønn og varer/tjenester. Dersom også ledige stillinger holdes ubesatt lenger enn tidligere, kan dette gi muligheter for oppnormeringer slik at en får færre, men høyere lønte stillinger.

Det er vanskelig å isolere og tallfeste effekten av de enkelte faktorer.

I statistikkperioden 1.10.88-1.10.89 er lønnsglidningen i staten beregnet til 0,8 pst, mens den i perioden 1.10.89-1.10.90 er beregnet til 1,2 pst.

I oppgjøret for annet avtaleår ble det enighet om følgende tillegg fra 1. mai 1991:

- kr 1600 pr år på lønnstrinnene 1 til og med 28
- kr 1000 pr år på lønnstrinnene 29 og 30
- kr 500 pr år på lønnstrinn 31 og over.

Gjennomsnittlig økning fra 1. mai er beregnet til 0,8 pst.

Fra 1. september 1991 gis samtlige stillinger et lønnstrinns opprykk, beregnet til 3,6 pst. Videre ble det med virkning fra 1. september 1991 avsatt 0,3 pst av lønnsmassen til sentrale forhandlinger om endringer i lønns plasseringer. Til lokale forhandlinger om slike endringer ble det avsatt 0,25 pst av lønnsmassen med virkning fra 1. oktober 1991.

Overhenget til 1991, beregnet til 2,1 pst (inkl. indekstilletget 1. desember 1990) og de tillegg det er blitt enighet om i 1991, gir en lønnsvekst på om lag 3 3/4 pst fra 1990 til 1991. I tillegg kommer lønnsglidning.

Skoleverket

I skoleverket var lønnsveksten fra 1. oktober 1989 til 1. oktober 1990 4,2 pst. Årslønnsveksten fra 1989 til 1990 er beregnet til 5,0 pst.

Kommunene

Ifølge Statistisk sentralbyrås statistikk steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten for heltidsansatte kommunale arbeidstakere utenom ansatte i helsevesen og sosial omsorg, skoleverket og ansatte som er timelønte med 5,0 pst. fra 1. oktober 1988 til 1. oktober 1989. For arbeidstakere i helsevesen og sosial omsorg steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten med 4,4 pst i det samme tidsrommet.

Av tilleggene utgjør de variable tilleggene, som omfatter bl.a vaktt tillegg, søndagstillegg og komitegodtgjørelse den klart største andelen. SSB har lagt stor vekt på å revidere de variable tilleggene, slik at de nå er mer pålitelige enn tidligere. Kommunenes Sentralforbund (KS) offentliggjør statistikk for

lønnsstakere som følger Sentralforbundets tariffområde (eksl. Oslo og Bærum). I følge Sentralforbundets statistikk steg den gjennomsnittlige regulativlønnen for heltidsansatte med 5,4 pst fra 1. oktober 1988 til 1. oktober 1989. Medregnet deltidsansatte var den gjennomsnittlige stigningen 5,6 pst. For ansatte i lederstillinger var gjennomsnittlig stigning i regulativlønnen 2,8 pst.

På grunnlag av SSBs statistikk kan årslønnsveksten for kommuneansatte (inkl. helsesektoren) beregnes til 4,7 pst for heltidsansatte fra 1988 til 1989.

Ved lønnsoppgjøret i kommunesektoren i 1990 ble det gitt følgende tillegg:

- et generelt tillegg 1.6 på 3,3 pst
- endringer i fellesbestemmelsene 1.6 på 0,2 pst
- justeringer 1.10 på 2,5 pst
- pott til lokale forhandlinger 1.10 på 1,1 pst.

Også i kommunene ble det gitt et indekstillegg på kr 585 pr år med virkning fra 1. desember 1990.

I følge statistikken fra Kommunenes Sentralforbund har gjennomsnittlig månedsfortjeneste for arbeidstakere som er med i Sentralforbundets tariffområde, steget med 7,2 pst pr årsverk fra 1. oktober 1989 til 1. oktober 1990. Potten på 1,1 pst til lokale forhandlinger pr. 1.10.90 er antakelig ikke kommet med fullt ut i dette tallet. På dette grunnlaget har Kommunenes Sentralforbund beregnet årslønnsveksten for kommuneansatte (inkl. helsesektoren) til 4,3 pst fra 1989 til 1990. Det er usikkert om Sentralforbundets statistikk gir et endelig anslag for hele kommunesektoren.

I oppgjøret for annet avtaleår ble det med virkning fra 1. september 1991 enighet om de samme kronetillegg på lønnsregulativet som statsansatte fikk fra 1. mai.

Overhenget til 1991, beregnet til 4,4 pst (inkl. indekstilletget 1. desember 1990) og de tillegg det er blitt enighet om i 1991, gir en lønnsvekst på om lag 4 3/4 pst fra 1990 til 1991. I tillegg kommer lønnsglidning.

2.4 LØNSSOVERHENGET

Overhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli selv om det ikke gis nye lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Dersom alle lønnsoppgjør foregikk samtidig og ved begynnelsen av året og lønnsnivå-

et ikke endret seg gjennom året, ville lønns-overhenget pr. definisjon være null og slike beregninger dermed overflødige. Tariff tillegg og lønnsøkinger ellers blir imidlertid gitt på ulike tidspunkter for ulike inntektsgrupper og spredt utover hele året. Beregninger av overheng og årslønnsvekst er derfor nødvendig hvis det skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen for ulike lønnstakergrupper ved tariffoppgjør.

Størrelsen av overhenget vil ofte være et tolkingsspørsmål. Det kan også variere betydelig mellom områdene. Dette kan ha sammenheng med ulik lønnsvekst forrige år, men kan også ha sammenheng med at lønns-tilleggene kom til ulike tider gjennom året.

Nå gis det ikke statistikk pr. 31. desember eller 1. januar for noen grupper. Overhenget må derfor anslås. For arbeidere i NHO-bedrifter brukes gjerne forholdet mellom lønns-nivået i 4. kvartal og årsgjennomsnittet. For andre grupper må det dels gjøres grove anslag. Størrelsen av overhenget vil avhenge av hvordan lønnsveksten skjer over året. Lønns-tillegg som gis sent i året fører til større overheng til neste år enn tilsvarende tillegg som gis tidlig i året.

For de fleste gruppene har vi god oversikt over tidspunktene for tariff tillegg. Vi vet imidlertid mindre om når annen lønnsutvikling skjer. For grupper med en gitt lønnsstigning i en periode vil det beregnede overheng være avhengig av hva som forutsettes om forløpet av lønnsutviklingen gjennom perioden.

I oppstillingen nedenfor vises anslått overheng til 1990 og 1991 for en del områder.

	Overheng (pst) til	
	1990	1991 ¹⁾
- Arbeidere i LO/NHO-området i alt	1,1	1,6 ²⁾
- Industriadbeidere	1,4	1,8 ²⁾
- Funksjonærer i NHO-bedrifter	1,7	2,7 ³⁾
- Staten	1,2	1,8
- Kommunene	1,3	4
- Varehandel	1,6	2,0
- Forretnings- og sparebanker	1,6	2,6
- Forsikring	1,4	2,5
- Forretningsmessig tjenesteyting	1,3	2,7 ³⁾

¹⁾ Overheng uten indekstillegg fra 1.12.90

²⁾ Eksklusiv det tidligere trekket på 37 øre til Lav-lønnsfondet.

³⁾ Ikke forutsatt indekstillegg fra 1.12.90

I indeksforhandlingene mellom LO og NHO ble det enighet om et tillegg på 30 øre

pr. time med virkning fra 1. desember 1990. Dette tillegget utbetales i 1. kvartal 1991. Dersom tillegget hadde vært utbetalt i desember 1990, ville det ha hevet gjennomsnittlig timefortjeneste i 4. kvartal 1990 med 10 øre. Etter utvalgets vanlige beregningsmåte vil overhenget til 1991 øke med 0,1 prosentpoeng både for arbeidere i LO/NHO-området totalt og for industriadbeidere i forhold til tallene i oppstillingen. På den annen side vil timefortjenesten pr. 31. desember 1990 være 30 øre høyere. Dersom dette nivået hadde vært lagt til grunn, ville det ha økt overhenget til 1991 med ca 0,3 prosentpoeng for begge gruppene og for alle andre grupper som fikk indekstillegg 1.12.90.

For de fleste gruppene i oppstillingen ovenfor, er anslått overheng til 1991 noe høyere enn overhenget til 1990. I LO/NHO-området skyldes dette hovedsakelig tiltakende lønns-glidning etter at inntektsreguleringsloven ble opphevet 31. mars 1990. I kommunesektoren, hvor overhenget til 1991, eksklusiv indekstillegget, kan anslås til 4 pst (1,3 pst til 1990), skyldes økningen at tariff tilleggene i 1990 ble gitt utover i året, jfr oppstilling foran over tariff tilleggene i kommunesektoren.

Samlet overheng til 1991 for gruppene i oppstillingen, kan inklusive virkningen av indekstillegg, beregnes til om lag 2,6 pst. Samlet overheng til 1990 for de samme gruppene var om lag 1,3 pst og til 1989 om lag 0,6 pst.

2.5 LØNNSPREDNING I NHOs KVAR-TALSSTATISTIKK

Tabell 2g viser utviklingen i det relative lønnsnivå i forhold til industri for enkelte bransjer for voksne arbeidere (menn og kvinner) fra 3. kvartal 1974 til 4. kvartal 1990. Det relative lønnsnivå er beregnet på grunnlag av gjennomsnittlige timefortjenester eksklusive overtid og skift tillegg o.l. i de respektive bransjer.

Tabell 2g viser at lønnsstrukturen mellom bransjer over noen år endrer seg lite. Dette er et hovedtrekk i 1980-årene, men det kan være endel variasjoner avhengig av hvilke bransjer og tidsperioder som legges til grunn.

De siste årene har lønnsveksten i prosent i høylønnsbransjer som f. eks. i bygge- og anleggsvirksomhet, avistrykkerier og oljevirk-somheter vært lavere enn for bransjer med lavere gjennomsnittslønn. Samtidig har en del lavlønnsbransjer økt sin fortjeneste i forhold til gjennomsnittet. I de siste årene har derfor de bransjevis forskjellene med hensyn til topp og bunn basert på gjennomsnittsfortjenestene blitt mindre.

Tabell 2g. *Bransjevis oversikt over det relative lønnsnivå¹⁾ fra 3. kvartal 1974 til 4. kvartal 1990.*
(Voksne industriarbeidere = 100)

Bransje	1974 3. kv.	1980 ²⁾ 3. kv.	1985 4. kv.	1987 4. kv.	1988 4. kv.	1989 4. kv.	1990 ²⁾ 4. kv.
Bergverk	105	114	104	103	103	106	106
Industri i alt	100	100	100	100	100	100	100
Herav:							
Bakerier og konditorier	88	87	84	85	87	87	86
Konservesfabrikker	81	87	86	86	87	87	86
Hermetikkfabrikker	78	77	82	82	85	86	86
Tekstilfabrikker	83	83	82	84	85	87	87
Fiskeindustri	88	87	87	85	86	88	88
Trevarefabrikker og snekkerier ..	99	95	94	90	89	89	88
Lærware- og sportsartikkelfa- brikker	82	83	82	83	86	85	89
Skofabrikker	81	84	80	81	83	85	89
Konvolutt-, pose- og papirvare- fabrikker	89	92	92	93	91	91	89
Konfeksjonsfabrikker	79	84	82	84	86	88	90
Trelastbruk	98	94	90	89	89	90	90
Plastindustri	93	92	89	91	90	91	90
Elektronisk industri	97	100	96	96	90	91	90
Fajanse-, porselens- og keramik- kindustri	93	95	91	92	92	93	91
Møbel- og annen treindustri	93	92	94	94	95	94	93
Oljemøller, fettraff. og tranindu- stri	111	97	98	95	95	94	93
Karosserifabrikker	105	101	99	97	95	94	93
Wallboardfabrikker	103	100	97	97	97	96	93
Glassverk	90	91	91	91	91	93	94
Margarinfabrikker	91	86	95	97	94	94	94
Møller og fôrblanderier	92	95	98	99	98	96	94
Kjøttindustri	85	94	93	94	94	95	95
Teglverk	96	97	93	90	95	—	—
Eskefabrikker	96	99	99	96	97	96	96
Sjokolade- og sukkervareindu- stri	85	89	96	97	99	98	96
Papirindustri	94	95	96	97	95	94	97
Mekaniske verksteder	108	106	102	100	100	99	98
Bilverksteder	101	98	97	101	101	100	99
Maling- og lakkindustri	99	94	96	96	95	97	99
Sildemelindustri	100	95	89	102	98	96	—
Mineralindustri	100	98	98	97	101	99	—
Sement- og lettbetongindustri ..	116	100	103	104	102	102	100
Trehusfabrikker	108	105	107	110	110	106	101
Gummivarefabrikker	91	93	95	96	100	102	101
Bokbinderier	95	102	105	105	107	106	102
Elektrokjemisk industri	103	105	105	101	101	101	104
Betongvareindustri	102	105	105	108	106	106	105
Stenindustri	105	115	107	108	111	115	106
Tobakksfabrikker	88	92	105	108	—	—	—
Bryggerier og mineralvannfa- brikker	99	96	109	112	111	116	112
Oljevirkksomhet	—	—	125	120	122	119	117
Anleggsvirkksomhet	142	—	142	145	143	136	139
Avistrykkerier	—	—	146	147	145	142	144
Byggevirksomhet i alt	117	—	115	119	118	115	111
Landtransport i alt	93	96	94	90	93	92	92
Herav:							
Rutebilselskaper	92	95	92	86	90	90	89

¹⁾ Beregnet på grunnlag av gjennomsnittlig timefortjeneste (eksklusive overtidstillegg, skifttillegg o.l. samt betaling for helligdager, feriepenger o.l.) for voksne arbeidere.

²⁾ Eksklusive etterbetaling.

Flere lavlønsbransjer har bedret sin gjennomsnittlige lønnsposisjon i perioden 1988 til ut 1990, som følge av garantitillegg pr. 1. oktober, inntektsreguleringsloven i 88/90 og det forhold at lønnsglidningen i andre bransjer nå er lavere. I 1990 var tarifftilleggene tildels sterkt differensierte mellom bransjer.

De fleste sentrale tarifftillegg som er gitt i 80-årene er kronetillegg, dvs. fast kronebeløp pr. time for alle bransjer. Prosentvis betyr dette mer for bransjer med lavt lønnsnivå. Etter 1. oktober 1986 er det kommet en rekke varianter av lavløns-/garantiordninger i de ulike bransjer.

Lavlønnsstillegg ifølge garantiordningen mellom LO og NHO ble også gitt i perioden med lønnsreguleringslov i 1988 og 1989, fortrinnsvis 1. oktober.

I endel bransjer, hovedsakelig i industri, er disse tillegg regnet ut i forhold til industriens gjennomsnittsfortjeneste. Men en rekke bransjer har beregninger basert på lønnsnivået for egen bransje. Det gjelder f.eks. bransjer som landtransport, hotell- og restaurant, mekaniske verksteder, elektronisk, møbelbransjen, bilverksteder, kjemisk-teknisk industri o.s.v. I hvilken utstrekning alle disse ordningene bidrar til endret lønnsstruktur mellom bransjer vil være avhengig av hvilke prinsipper som blir benyttet i de enkelte bransjer og effekten av disse.

Endringer i sysselsettingsfordelingen innenfor bransjene kan i seg selv føre til end-

ringer i lønnsnivået. Dersom det for en bransje i tilbakegang forsvinner timeverk med relativt lave lønnsnivåer, vil det gjennomsnittlige lønnsnivået isolert sett stige på grunn av frafallet av timeverk. Dette har vært tilfelle for endel bransjer, særlig i 1988 og 1989.

I 4.-kvartalstallene er som regel lavløns-/garantitilleggene pr. 1. oktober samme år kommet med. For bransjer med de største garantitillegg og lav lønnsglidning vil derfor tallene for 4. kvartal kunne gi det høyeste relative nivå gjennom året. På den annen side vil også endel av de lokale tillegg eller lønnsglidningen – spesielt i høyt lønnsgrupper og som gjerne skjer på høsten – også være med fullt ut i 4.-kvartalstallene.

På grunn av sesongvariasjoner for lønnsstillegg, gir ikke relative fortjenestetall basert på enkeltkvartal et helt presist bilde av utviklingen bransjene imellom fra et år til det neste. På lang sikt vil imidlertid slike sammenligninger vise trenden for flere bransjer. Tabellen er svært detaljert, slik at lønnsforskjellene blir mere usikre.

Tabellen er basert på de faktiske gjennomsnittlige timefortjenester. Enkelte bransjer har imidlertid en vesentlig andel arbeidstakere med lavere ukentlig arbeidstid enn gjennomsnittet for industrien totalt, som følge av grupper skiftarbeidere, turnusarbeidere etc. For slike bransjer vil nivåene i forhold til gjennomsnittet i industrien kunne være noe overvurdert.

KAPITTEL 3

Prisutvikling og prispolitikk

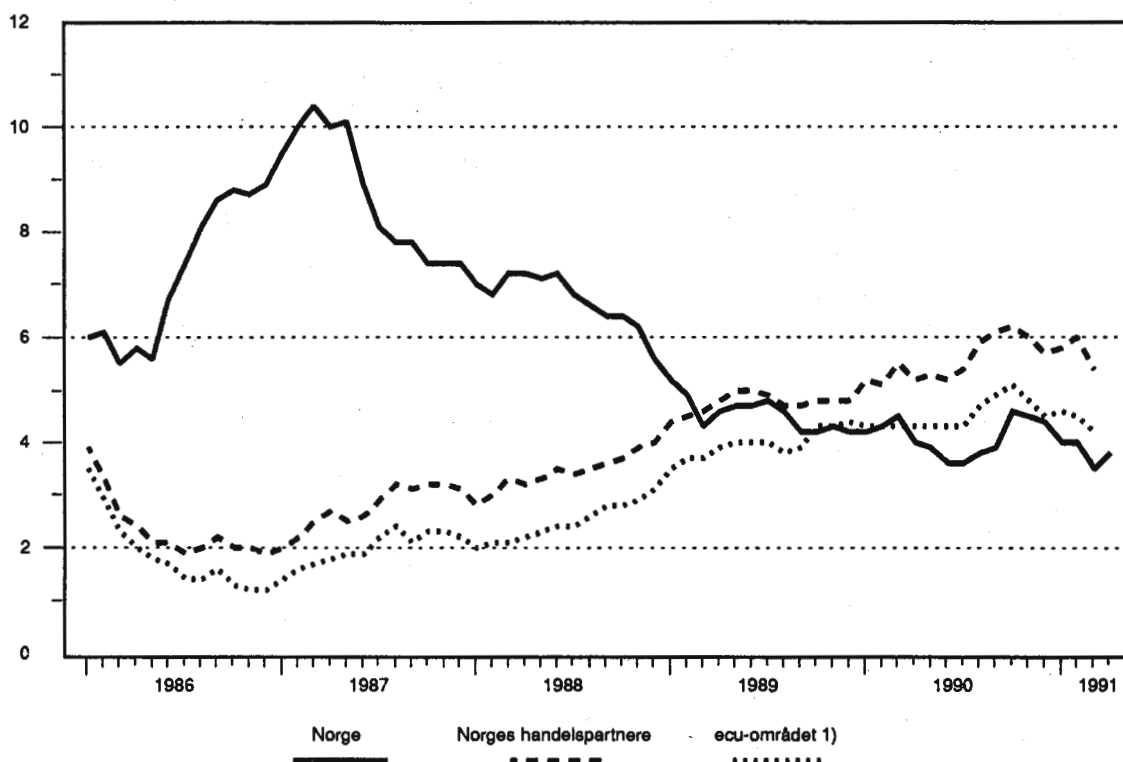
3.1 UTVIKLINGEN I KONSUMPRIS-INDEKSEN

Gjennom de fire siste årene har prisstigningen vært svakt økende internasjonalt etter at den avtok betydelig gjennom første halvpart av 1980-årene. Fram til våren 1985 avtok også prisstigningen i Norge. Etter devalueringen våren 1986 tiltok prisstigningen til den begynte å avta igjen vinteren 1987. Trenden har siden vært en avtakende prisstigning, men det har i kortere perioder vært økende prisstigning, blant annet høsten 1990.

Figur 3.1 gir en oversikt over tolv månedersveksten i konsumprisindeksen i Norge, hos våre handelspartnere og landene som er tilknyttet valutaenheten ecu. Figuren viser at forskjellen i prisstigningen mellom Norge og

våre viktigste handelspartnere økte betydelig gjennom 1986 og i begynnelsen av 1987. I mars 1987 var prisstigningen hele 7,7 prosentpoeng sterkere i Norge enn hos våre handelspartnere. Etter det ble forskjellen gradvis redusert, og etter mars 1989 har stigningstakten i Norge ligget under stigningstakten hos våre handelspartnere. I mars 1991 var prisstigningen 1,9 prosentpoeng lavere i Norge. Figuren viser omtrent samme *forløp* for prisstigningen for landene i ecu-området som for våre handelspartnere, men prisstigningen i ecu-området har vært noe lavere i hele perioden. Prisstigningen i Norge har siden mars 1990 vært noe lavere enn for landene som er knyttet til valutaenheten ecu.

Figur 3.1. Konsumprisene i Norge, hos våre handelspartnere og i ecu-området.
Prosentvis endring fra samme måned året før

1) Veid sammen med ecu-vekter. Portugal og Spania er med i ecu-området fra og med oktober 1989.
Kilde: OECD, SSB og Finansdepartementet.

NOU 1991: 23
Etter inntektsoppgjørene 1991
Rapport nr 2 1991

Tabell 3a. Konsumprisindeksen i en del OECD-land. Prosentvis endring.

	Årlig gj.snitt	Endring fra året før			mars 1990 mars 1991
	1978-87	1988	1989	1990	
Norge	8,5	6,7	4,6	4,1	3,5
USA	6,4	4,1	4,8	5,4	4,9
Japan	2,9	0,7	2,3	3,1	4,0
Tyskland (vest)	3,2	1,3	2,8	2,7	2,5
Frankrike	8,6	2,7	3,6	3,4	3,2
Storbritannia	8,2	4,9	7,8	9,5	8,2
Italia	12,8	5,0	6,6	6,1	6,6
Sverige	8,2	5,8	6,4	10,0	10,7
Danmark	7,7	4,6	4,8	2,7	2,4
Finland	7,6	5,1	6,6	6,1	4,8
OECD-området ^{1) 2)}	7,5	3,5	4,7	5,2	5,0
ECU-området ³⁾		2,7	4,2	4,5	4,2
Norges handelsp.		3,4	4,7	5,6	5,4

¹⁾ Sammenveid med kjøpekraftsparitet-justerte andeler av privat konsum.

²⁾ Eksklusive Tyrkia.

³⁾ Sammenveid med ECU-vekter.

I vedlegg E er de forskjellige vektene for sammenveining av konsumprisindeksen omtalt.

Kilde: OECD, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

Prisutviklingen i tidligere år, samt siste tolv månedersperiode for en del OECD-land framgår av tabell 3 a.

Den gjennomsnittlige prisstigning i Norge fra 1989 til 1990 var 4,1 pst. og fra 1988 til 1989 var stigningen 4,6 pst. Gjennomsnittlig økte konsumprisindeksen med 3,8 pst. de fire første månedene i år sammenlignet med tilsvarende periode i fjor.

Tabell 3 b viser at prisstigningstakten, regnet i forhold til samme måned året før, var nede i 3,6 pst. i juni/juli 1990. Utover høsten

steg prisstigningstakten som følge av økte oljepriser på grunn av krisen i Gulfen. Prisstigningstakten begynte å avta igjen i november. I mars 1991 var den kommet ned i 3,5 pst. noe som er den laveste prisstigningstakt siden desember 1969. Stigningen fra april 1990 til april 1991 var 3,8 pst.

Tabell 3 c gir en oversikt over prisstigningen i perioden april 1989-april 1990 og perioden april 1990-april 1991 for de ulike varegruppene. Tabellen viser at prisstigningstakten for perioden april 1990-april 1991 er la-

Tabell 3b. Konsumprisindeksen.

	Indekstall			Endring fra året før i prosent		
	1989	1990	1991	1989	1990	1991
Januar	217,1	226,3	235,4	5,2	4,2	4,0
Februar	217,9	227,2	236,2	4,9	4,3	4,0
Mars	219,8	229,8	237,9	4,3	4,5	3,5
April	221,0	229,8	238,6	4,6	4,0	3,8
Mai	221,7	230,3		4,7	3,9	
Juni	223,0	231,0		4,7	3,6	
Juli	223,2	231,2		4,8	3,6	
August	222,5	231,0		4,6	3,8	
September	224,4	233,2		4,2	3,9	
Oktober	224,7	235,1		4,2	4,6	
November	224,8	235,0		4,3	4,5	
Desember	224,6	234,4		4,2	4,4	
Årsgj.snitt	222,1	231,2		4,6	4,1	

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 3c. Konsumprisindeksen – varer og tjenester etter konsumgruppe.

	Vekt %	Endring i pst.		Bidrag i pst.-poeng	
		apr. 89– apr. 90–	apr. 90– apr. 91–	apr. 89– apr. 90–	apr. 90– apr. 91–
Totalt	1 000,9	4,0	3,8	4,0	3,8
Matvarer	150,9	3,1	1,2	0,46	0,19
Drikkevarer og tobakk	35,5	6,8	7,3	0,24	0,26
Klær og skotøy	71,6	2,0	2,2	0,15	0,16
Bolig, lys og brensel	250,0	6,8	4,9	1,67	1,22
Møbler og husholdn. art.	82,3	2,9	2,2	0,24	0,18
Helsepleie	20,3	5,0	11,0	0,10	0,22
Reiser og transport	212,8	2,0	4,1	0,41	0,88
Fritidssysler og utd.	96,1	5,1	4,1	0,48	0,40
Andre varer og tjenester	81,4	3,6	4,1	0,29	0,34

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

vere enn for tilsvarende periode året før for varegruppene «Matvarer», «Bolig, lys og brensel», «Møbler og husholdningsartikler» og «Fritidssysler og utdanning». Økningen i stigningstakten er størst for varegruppen «Helsepleie», men på grunn av lav vektandel betyr det relativt lite for den totale prisstigningstakten.

Varegruppene «Matvarer» og «Bolig, lys og brensel» har vist sterkest nedgang i prisstigningstakten. For «Matvarer» skyldes nedgangen i hovedsak lavere priser på melk, samt kjøttvarer. For «Bolig, lys og brensel» er veksten for husleie og elektrisitet redusert. «Reiser og transport» har hatt en økning i prisstigningstakten noe som i hovedsak har sin

Tabell 3d. Konsumprisindeksen – varer og tjenester etter leveringssektor.

	Vekt %	Endring i pst.		Bidrag i pst.-poeng	
		apr. 89– apr. 90	apr. 90– apr. 91	apr. 89– apr. 90	apr. 90– apr. 91
Totalt	1 000,9	4,0	3,8	4,0	3,8
1. Jordbruksvarer	87,4	5,4	0,6	0,49	0,05
1.1 Mindre bearbeidde	50,4	5,3	0,6	0,27	0,03
1.2 Mer bearbeidde	37,0	5,7	0,6	0,21	0,02
2. Fiskevarer	11,7	2,2	1,8	0,03	0,02
3. Andre norskproduserte konsumvarer	294,4	4,4	6,3	1,34	1,86
3.1 Lite påvirket av verdensmarkedets priser	117,2	5,5	3,6	0,63	0,42
3.2 Påvirket av verdensmarkedet pga. stort importinnhold eller råstoffpris bestemt på verdensmarkedet	83,0	4,1	13,4	0,35	1,11
3.3 Påvirket av verdensmarkedet pga. konkurranse fra utlandet	94,2	3,4	3,7	0,34	0,35
4. Importerte konsumvarer	235,9	1,3	2,1	0,33	0,51
4.1 Uten norsk konkurranse ..	147,5	0,8	1,7	0,13	0,26
4.2 Med norsk konkurranse ...	88,4	2,5	2,5	0,24	0,23
5. Husleie	154,3	7,1	5,2	0,96	0,78
6. Andre varer og tjenester	217,2	4,0	2,8	0,83	0,61
6.1 Med arbeidslønn som dominerende prisleier	59,7	4,4	7,1	0,24	0,42
6.2 Også med andre viktige priskomponenter	157,5	3,9	1,3	0,58	0,20

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

forklaring i økt bensinpris. Dette skyldes blant annet at bensinprisen i april 1990 var relativt lav på grunn av store rabatter den måneden. Dersom bensinprisen hadde holdt seg på samme nivå som i mars og mai 1990, ville den totale prisstigningen fra april 1989–april 1990 vært 4,2 pst, mens prisstigningen for april 1990–april 1991 ville vært 3,6 pst. Reduserte teletakster har utliknet noe av økningen for varegruppen «Reiser og transport».

Tabell 3 d gir en oversikt over prisstignings-
takten målt over 12 måneder for de ulike leveringssektorene. Tabellen viser at prisstigningen i perioden april 1990–april 1991 har økt for hovedgruppene «Andre norskprodu-

serte konsumvarer» og «Importerte konsumvarer» i forhold til tilsvarende periode året før. Av de fire hovedgruppene som har hatt redusert prisstigning er det «Jordbruksvarer» som har hatt den største nedgangen og også bidratt mest til nedgangen for den totale prisstigningen, jf. de to siste kolonnene i tabell 3 d.

3.2 PRISPOLITIKK

Det er ingen endringer siden rapport nr. 1/1991 av 14. januar. Det vises til denne rapporten.

KAPITTEL 4

Utviklingen i disponibel realinntekt

Med disponibel inntekt for en husholdning menes den inntekten som står til disposisjon for privat konsum (forbruk) eller sparing. Dette betyr at en må trekke utgifter som ikke er knyttet til konsum eller sparing, fra bruttoinntekten, for å komme fram til den disponible inntekten. Slike utgifter vil først og fremst være direkte skatter, men kan også omfatte finansielle utgifter som renteutgifter, avhengig av hvor omfattende inntektene er definert. For å komme fram til *disponibel realinntekt* må en videre korrigere for prisendring på de varer og tjenester den disponible inntekten kan brukes til, dvs. konsumprisutviklingen. Utviklingen i disponibel realinntekt for en husholdning blir dermed i hovedsak bestemt av fire forhold; inntektsutviklingen, skatteendringer, utviklingen i renteutgifter og prisutviklingen.

– En husholdning kan ha inntekt fra flere kilder, f.eks. lønnsinntekt, inntekter fra næringsvirksomhet (driftsresultat), renter av bankinnskudd eller andre finansinvesteringer, og inntekter fra pensjoner og andre trygdeordninger. Inntektsutviklingen for en husholdning vil således normalt ikke bare være avhengig av inntekter som er gjenstand for forhandlinger. Videre vil inntektsutviklingen være avhengig av endringer i yrkesaktiviteten til den eller de i husholdningen som har inntektsgivende arbeid. En lønnstakerhusholdning har lønn som hovedinntekt mens næringsinntekter og trygder er hovedinntekter for husholdningsgruppene selvstendig næringsdrivende og trygdede.

– Skatten for ulike husholdninger kan variere selv om inntektene i utgangspunktet er like. Ulike inntektsarter kan etter skattereglene bli behandlet forskjellig. Skattene vil også være avhengig av hvordan husholdningen innretter seg i flere retninger. F.eks. vil skattene avhenge om inntekten i husholdningen er opptjent av en eller flere personer og fordelingen av inntekten dem imellom. Videre vil ulike former for finansinvesteringer, f.eks. SMS, aksjeplasseringer, forsikringer eller plasseringer i statsobligasjoner påvirke skatteberegningene. Hvis finansinvesteringene, investeringer i bolig eller privat konsum (forbruk) blir finansiert ved låneopptak vil

adgangen til fradrag for gjeldsrenter påvirke skattene. Det samme gjelder for investeringer i næringsvirksomhet hvor dessuten avskrivings- og avsetningsregler vil påvirke beskatningen av næringsinntekten.

– Om renteutgifter skal komme til fradrag ved beregning av disponibel inntekt for en husholdning, må sees i sammenheng med hvor omfattende inntektsbegrepet er definert. Hvis næringsinntekt (driftsresultat), som er en kombinasjon av kapitalavkastning på produksjonskapital og arbeidsinnsats som selvstendig næringsdrivende, finansinntekter og beregnet avkastning av konsumkapital (egen bolig, varige konsumgoder) inngår i inntektsbegrepet, kommer alle renteutgifter naturlig til fradrag ved beregning av disponibel inntekt. Avgrensingsproblemer oppstår når låneopptak og dermed renteutgifter har gitt opphav til inntekter som ikke regnes med ved beregning av disponibel inntekt.

– Beregninger av disponibel realinntekt krever en omregning til faste priser – ved hjelp av en eller flere prisindekser. Husholdninger med samme nominelle disponible inntekter kan ha ulik forbrukssammensetning. Varierende prisstigning på ulike produkter kan således også bidra til at veksten i disponibel realinntekt kan variere mellom ulike husholdninger.

Det bør understrekes at disponibel realinntekt ikke gir direkte uttrykk for levekår, selv om det er en viktig komponent. Offentlig konsum kommer for eksempel ikke med i beregningene selv om de er viktige bidrag til levekårene. Betaling i form av direkte skatter kommer direkte til fradrag i disponibel inntekt. Ved beregning av disponibel realinntekt tar en hensyn til indirekte skatter gjennom virkninger på prisene. Motytelsene, bortsett fra kontantytelser i form av stønader og pensjoner o.l., faller derimot utenfor.

Det bør også nevnes at opp- og nedvurdering av aktiva, f.eks. aksjegevinst/tap, boliggevinster o.l., ikke inngår i begrepet disponibel inntekt slik det er presisert ovenfor. Slike omvurderinger av aktiva vil påvirke forbruksmuligheten over tid, men hører begrepsmessig hjemme i et kapitalregnskap for husholdninger. Slike beregninger er under

arbeid i Statistisk sentralbyrå, men det vil ennå ta tid før resultatene kan nyttiggjøres.

I kapittel 1 er det gitt en oversikt over utviklingen i husholdningssektorens disponible realinntekt og av hvordan hovedkomponentene på inntekts- og utgiftssiden har bidratt til denne utviklingen i følge nasjonalregnskapets inntektsregnskap. Husholdningssektoren er dessuten, på usikkert grunnlag, delt i tre grupper etter hvor hovedinntekten kommer fra. De tre husholdningsgruppene er lønnstakere, selvstendig næringsdrivende og trygdede.

Beregningsutvalget vil arbeide videre med å utnytte dette materialet til en sammenligning av nivåforskjeller og til en analyse av utviklingen i disponibel realinntekt for gjennomsnittshusholdninger i de tre husholdningsgruppene når en tar hensyn til husholdningenes antall, sammensetning og yrkesaktivitet. Slike oversikter er antatt å være et nyttig bakgrunnsmateriale under inntektsoppgjørene, selv om de ikke vil inngå direkte i forhandlingene. Foreløpig er imidlertid datagrunnlaget for dårlig og metodene for lite utviklet til at inntektsregnskapet kan utnyttes på en så detaljert måte. Vi mangler blant annet anslag for antall personer, antall husholdninger og omfanget av yrkesaktivitet fordelt på de tre husholdningsgruppene for de senere år. Nedenfor er derfor framstillingen begrenset til en analyse av utviklingen i disponibel realinntekt pr. person for alle husholdningsgrupper under ett. Det er dessuten presentert tall for inntektsutviklingen for lønnstakere og for selvstendig næringsdrivende regnet pr. årsverk, samt strukturtall for sammensetningen av inntekter og utgifter etter husholdningsgruppe.

Inntektsregnskapet kan bare brukes til å gi tall for gjennomsnittshusholdninger i de tre husholdningsgruppene. De mer tradisjonelle beregninger av utviklingen av disponibel realinntekt for utvalgte typehushold, differensiert etter familietype og inntektsnivå, og med gjennomsnittlig inntektsutvikling for bare en inntektsart er derfor fortsatt nyttige og nødvendige. Beregningsutvalget vil imidlertid vurdere i større grad også å trekke inn inntektsstatistikken i disse beregningene, etterhvert som analyseverktøyet og datagrunnlaget forbedres.

Disponibel realinntekt og inntektsstruktur for husholdninger ifølge inntektsregnskapet

I nasjonalregnskapets inntektsregnskap er det lagt til grunn et forholdsvis bredt inntektsbegrep. Inntekt i husholdningssektoren er definert som lønn, driftsresultat (inntekt av selvstendig næringsvirksomhet og beregnet avkastning på egen bolig), renteinntekter¹⁾ (renter på bankinnskudd, pensjonsinnskudd o.l.), stønader (pensjoner og andre trygdeordninger) og andre inntekter (aksjeutbytte, forsikringserstatninger og overføringer fra utlandet). Som fradrag ved beregning av disponibel inntekt kommer direkte skatter og trygdepremier, renteutgifter og enkelte andre utgifter (forsikringspremier, bøter og private overføringer til utlandet). Det er grunn til å merke seg at varige konsumgoder utenom bolig i følge nasjonalregnskapskonvensjoner regnes som konsumert i det år de anskaffes. Beregnet avkastning på konsumkapital (utenom bolig) inngår derfor ikke som inntekt i inntektsregnskapet.

Disponibel inntekt i husholdningssektoren regnet pr. person kan anslås til knapt 75 000 kr i 1989. Med omtrent 2,5 personer i gjennomsnitt pr. husholdning blir den gjennomsnittlige disponible husholdningsinntekt om lag 186 000 kr i følge inntektsregnskapet. Som pekt på i kapittel 1 er datagrunnlaget usikkert, og tallene må derfor tolkes med stor varsomhet. Anslag bygd på de foreløpige regnskapstallene for 1990 peker mot en gjennomsnittlig inntekt pr. person på vel 80 000 kr, og en gjennomsnittlig inntekt pr. husholdning på vel 200 000 kr.

Tabell 4a viser årlig prosentvis vekst i disponibel realinntekt i husholdningssektoren regnet pr. person i perioden 1984–1990. Med et stabilt antall personer pr. husholdning vil vekstratene regnet pr. person og pr. husholdning bli like. I 1989 økte disponibel realinntekt pr. person med 0,3 prosent, mens de foreløpige tallene for 1990 gir en vekst på 3,4 prosent. Til sammenligning var den gjennomsnittlige, årlige veksten fra 1982 til 1988 1,1 prosent.

¹⁾ Se fotnote 2, tabell 1j

Tabell 4a. Vekst i disponibel realinntekt pr. person¹⁾. Prosent.

	1984*	1985*	1986*	1987*	1988*	1989*	1990*
Disponibel realinntekt pr. person	3,5	1,0	1,9	-1,6	0,2	0,3	3,4

* Foreløpige tall

¹⁾ Deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for privat konsum.

Tabell 4b viser veksten i disponibel realinntekt for selvstendig næringsdrivende og for lønnstakere, regnet pr. sysselsatt normalårsverk. Antall «sysselsatte normalårsverk» er generelt definert som antall heltidsomregne- de inntektsmottakere i produktiv virksomhet. For lønnstakere er antall normalårsverk lik antall heltidsansatte pluss antall deltidsansatte omregnet til heltid. Deltidsansatte lønnstakere er omregnet til heltid ved å bruke andel av full post eller dellønnsbrøk som vekt. Som deltidssysselsatte regnes personer med lavere avtalt arbeidstid enn for heltidsansatte i samme type virksomhet. For selvstendige yrkesutøvere medregnet familie-medlemmer er normalårsverksbegrepet tall-festet konvensjonelt med basis i arbeidstiden for mannlige selvstendige personer utenom familiearbeidere. (For en utføring omtale av dette, se Økonomiske analyser 7/89). I den videre omtalen vil en benytte betegnelsen «årsverk» for «sysselsatte normalårsverk».

Som nevnt i kapittel 1 knytter det seg særlig stor usikkerhet til inntektstallene for undergruppene under husholdningssektoren. I tillegg til denne usikkerheten kommer at en har vært nødt til å legge til grunn en funksjonell fordeling av utførte årsverk, dvs. at antall utførte årsverk i lønnstakerhusholdningen er satt lik årsverk utført som lønnstaker og at antall årsverk utført av personer i husholdninger av selvstendig næringsdrivende er satt lik årsverk utført som selvstendig næringsdrivende. Tallene i tabell 4b må derfor tolkes med stor varsomhet.

Ifølge tabell 4b var det en svak vekst i disponibel realinntekt for lønnstakere regnet pr. årsverk i 1988, etter at disponibel realinntekt pr. årsverk for denne gruppen hadde blitt redusert i tre år på rad. I 1989 var veksten i disponibel realinntekt pr. årsverk for lønnstakerhusholdningene 3,0 prosent. Disponibel realinntekt for lønnstakerne under ett var omtrent uendret fra 1988 til 1989 (jfr. tabell 1m). Økningen i disponibel realinntekt pr. årsverk skyldes derfor nedgang i antall utførte lønnstakerårsverk. Beregninger basert på

de foreløpige regnskapstallene for 1990 gir 3,4 prosent vekst i disponibel realinntekt pr. årsverk for lønnstakerne. Disponibel realinntekt for lønnstakergruppen under ett var ifølge 1990-anslagene 3,0 prosent høyere enn året før, mens antallet lønnstakerårsverk var lavere i 1990 enn i 1989.

Selvstendige næringsdrivende hadde økning i disponibel realinntekt pr. årsverk i 1989 etter 4 år med nedgang. Nedgangen var særlig stor i 1985 og 1987. Årsaken til dette er at i disse årene bidro driftsresultatet negativt til veksten i disponibel realinntekt, samtidig som renteutgiftene økte sterkt. Som det går fram av tabell 4c, er renteutgiftene av særlig stor betydning for selvstendige næringsdrivendes disponible inntekt. Det brå omslaget til vekst i 1989 skyldes tre forhold som alle trekker i samme retning. Veksten i renteutgiftene stanset opp, driftsresultatet, som er de selvstendiges viktigste inntektskilde, viste fortsatt vekst, og antallet årsverk utført av selvstendig næringsdrivende gikk ned. De samme tre faktorene gjorde seg i enda sterkere grad gjeldende i 1990, og dette ga til sammen hele 14,4 prosent vekst i disponibel realinntekt pr. årsverk for selvstendige næringsdrivende. Men her må det igjen understrekes at 1990-tallene er anslag, og at resultatene for dette året er spesielt usikre.

I tabell 4c er det gitt en oversikt over inntekter og utgifter som andel av bruttoinntekt i 1980, 1989 og 1990 for hver av de tre husholdningsgruppene. Tallene viser, som en måtte vente, at driftsresultat, lønn og stønader er helt dominerende som hovedinntektskilde for henholdsvis selvstendig næringsdrivende, lønnstakere og trygdede. Men andelen av total bruttoinntekt har vist tegn til nedgang siden 1980 og anslagsvis 25–35 prosent av inntektene kommer nå fra andre kilder enn hovedinntekten.

Alle husholdningsgrupper har både renteutgifter og renteinntekter i betydelig omfang. Selvstendige og lønnstakere har netto renteutgifter, og som andel av bruttoinntekten har disse økt fra rundt 7 til over 20 pro-

Tabell 4b. Vekst i disponibel realinntekt pr. årsverk for selvstendige næringsdrivende og lønnstakere¹⁾. Prosent.

	1984*	1985*	1986*	1987*	1988*	1989*	1990 ²⁾
Selvstendig næringsdrivende	0,3	-9,1	-1,9	-10,7	-3,5	3,5	14,4
Lønnstakere	1,5	-0,3	-1,0	-3,7	0,5	3,0	3,4

* Foreløpige tall.

¹⁾ Deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for privat konsum.

²⁾ Beregningsutvalgets anslag.

Tabell 4c. *Inntekter og utgifter som andeler av bruttoinntekt i 1980, 1989 og 1990.*

	Selvstendig næringsdrivende			Lønnstakere			Trygdede, pensjonister		
	1980*	1989*	1990 ²⁾	1980*	1989*	1990 ²⁾	1980*	1989*	1990 ²⁾
INNTEKTER	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Lønn	13,6	13,8	13,4	80,2	74,2	73,7	8,1	6,2	6,0
Driftsresultat	71,9	66,8	67,5	3,2	3,4	3,5	3,4	3,6	3,6
Renteinntekter ¹⁾	4,9	9,1	8,6	3,2	6,1	5,9	8,4	12,8	12,1
Stønader	8,4	9,2	9,4	12,4	15,0	15,7	76,9	74,9	75,9
Andre inntekter	1,2	1,2	1,1	1,2	1,3	1,2	3,0	2,7	2,5
UTGIFTER	-32,0	-50,6	-47,7	-34,8	-39,6	-38,3	-12,5	-13,9	-13,0
Direkte skatter og trygdepremier	-19,5	-18,1	-17,1	-28,9	-26,7	-26,0	-8,3	-7,3	-6,9
Renteutgifter	-11,7	-31,5	-29,7	-4,9	-11,6	-11,1	-1,8	-4,1	-3,9
Andre utgifter	-0,7	-1,0	-1,0	-1,0	-1,3	-1,2	-2,4	-2,6	-2,3
DISPONIBEL INNTEKT	68,0	49,4	52,3	65,2	60,4	51,7	87,5	86,1	86,9

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

* Foreløpige tall.

¹⁾ Se fotnote 2, tabell 1j. Om lag ¾ av ikke-realiserte renteinntekter i husholdningssektoren tilfaller lønnstakere. Resten blir tilnærmet likt fordelt på selvstendig næringsdrivende og trygdede.²⁾ Beregningsutvalgets anslag.

sent for selvstendige og fra knapt 2 til vel 5 prosent for lønnstakere. De trygdede har netto renteinntekter i betydelig omfang, i 1989 utgjorde de over 8 prosent av bruttoinntekten mot vel 6 prosent i 1980. Som andel av bruttoinntekten betaler lønnstakere mest og de trygdede minst skatt, henholdsvis om lag 27 prosent og 7 prosent i 1989. Den lave skatteandelen for trygdede har både sammenheng med det store antall minstepensjonister og med de spesielle skatteregler som gjelder for pensjonsinntekter. I noen grad som en følge av de økende renteutgifter, har skatteandelen gått noe ned.

Om inntektsoppgjør, skatter og priser

Under lønnsoppgjør, jordbruksoppgjør og pensjonsregulering forhandler en bare om utviklingen i en inntektsart og ikke om den totale inntektsutviklingen for ulike husholdningsgrupper. Selv om sammenhengen kan være noe komplisert, vil dessuten skatter og priser kunne bidra til at realverdien av det inntektstillegg som inntektstakeren mottar blir mindre enn det nominelle inntektstillegg det forhandles om. Det er derfor alminnelig interesse for beregninger som indikerer hvordan skatter og priser virker inn.

De beregninger som Det tekniske beregningsutvalg har foretatt, bygger på følgende forutsetninger:

– Inntektsarten inntjenes bare av en person i husholdningen. Siden flerinntektshus-

holdningene ofte blir særskilt liknet, vil en kunne få et inntrykk av resultatet for flerinntektshushold ved å kombinere resultatene for forskjellige én-inntektshushold.

– Inntektsmottakeren mottar bare én inntektsart (lønn, pensjon etc.)

– En tar bare hensyn til skatteregler som berører alle eller nesten alle innenfor et tariffområde. Ved beregning av virkning på disponibel realinntekt av økt lønn, har en likevel foretatt beregninger også for utvalgte husholdninger med fradrag i inntekten utover minstefradraget. Disse fradragene utover standardfradrag inngår i beregningene av skatten, men forutsettes ikke å komme til fradrag i inntekten ved beregning av disponibel inntekt.

– En har ikke tatt hensyn til de store individuelle og varierende muligheter til å tilpasse seg skattesystemet.

– Skatteomleggingen de senere år har bl.a vært preget av endringer i skattegrunnlagene. Beregninger der en bare tar hensyn til skatteregler som berører alle eller nesten alle innenfor et tariffområde vil derfor ha mindre utsagnskraft enn tidligere.

– Barnetrygd og forsørgerfradrag regnes som negativ skatt. Det er for øvrig ikke tatt hensyn til andre overføringer over offentlige budsjetter.

– En bruker samme prisindeks for alle husholdningstyper ved omregning til realinntekter.

Det er en selvfølge at beregninger basert på så forenklende forutsetninger må brukes med forsiktighet. Beregningsutvalget mener likevel av flere grunner at denne type beregninger kan ha interesse:

- Resultatene indikerer hvilken retning endringer i sentrale og generelle skatteregler isolert sett trekker.
- Over kortere perioder, med små strukturelle endringer i inntektenes og husholdningenes sammensetning, kan en trekke noe mer generelle konklusjoner om inntektsutviklingen for de ulike husholdningstyper enn det de sterkt forenklende forutsetninger skulle tilsi. Beregningsmåten tilsier imidlertid at det ikke legges vekt på mindre avvik mellom gruppene.
- Siden det forhandles om bare en inntektsart, kan virkningen for en lønnstaker av at en kun endrer denne inntektsarten være av særlig interesse. Virkningen av faktorer som ikke bestemmes av forhandlingene, er av mindre interesse.

Faren for misbruk er særlig stor hvis en bruker slike beregninger til å trekke konklusjoner om utviklingen over lange perioder. Rapporten gir derfor bare tall for de siste to årene. På bakgrunn av usikkerheten som er nevnt ovenfor har Beregningsutvalget bare foretatt beregninger av utviklingen i disponibel realinntekt for noen få grupper.

Under lønnsforhandlingene vil det ofte være aktuelt ikke bare å vurdere utviklingen fra et år til et annet, men også konsekvensene av alternative lønnskrav. Utvalget har derfor også beregnet virkningen på disponibel inntekt av 1 prosentpoeng høyere lønnsvekst for ulike lønnsinntekter.

Kort om skatteomleggingen 1989

Hovedelementene i skatteomleggingen for 1989 var:

- Ytterligere reduksjon av den flate bruttoskatten ved at pensjonsdelen og helsedelen av medlemsavgiften til folketrygden ble erstattet av en trygdeavgift. Satsen for den nye trygdeavgiften var lavere enn summen av satsene for pensjonsdelen og helsedelen i 1988. Reduksjonen ble motsvart av en økning i fellesskatten som utlignes på nettoinntekt. Dette medførte at fradragenes verdi økte for store grupper.
- Ytterligere økt bruttoskatt for de med høye inntekter ved at satsen for toppskatten ble økt.
- Progresjonen på nettoinntekt ble redusert ytterligere ved at øverste trinn i progre-

sjonstabellen ble fjernet og satsen på det som da ble øverste trinn ble redusert.

- Økning i satsene for barnetrygden.
- Fribeholdet for renteinntekter ble økt.
- Maksimal marginalsatt på nettoinntekt var etter 1989-reglene 45,6 prosent. Maksimal marginalsatt på lønn var 62,0 prosent i 1989.

For øvrig ble det gjort en rekke endringer særlig med sikte på forenkling.

Sammenlignet med det referansesystemet som ble benyttet ved behandlingen av skatteopplegget for 1989 innebar disse endringene en skattelette på om lag 0,5 milliarder kroner. Det nevnte referansesystem fremkom ved at beløpsgrenser, fradrag mv. som gjelder alle eller nesten alle skattytere, ble justert med 4,0 prosent i forhold til 1988-regler. Dette tilsvarte den pris- og lønnsveksten som ble lagt til grunn ved behandlingen av skatteopplegget for 1989.

Den gjennomsnittlige pris- og lønnsveksten fra 1988 til 1989 er beregnet til henholdsvis 4,6 prosent og 4,3 prosent. I forhold til et referansesystem der en med utgangspunkt i 1988-regler justerer beløpsgrenser, fradrag mv. som gjelder alle eller nesten alle skattytere i tråd med dette, ble skatteletten redusert til om lag 1/4 mrd. kroner.

Lønnstakere med høye inntekter og små fradrag kom noe bedre ut enn gjennomsnittet, mens lønnstakere med lave og midlere inntekter og store fradrag kom bedre ut enn lønnstakere på samme inntektsnivå som ikke har fradrag. Som følge av økningen i barnetrygden kom barnefamiliene bedre ut enn familier uten barn.

Nærmere om skatteomleggingen i 1990

Hovedelementene i skatteomleggingen for 1990 var:

- Reduksjon av de høyeste marginalsattene ved at satsen på det øverste trinnet i statsskatten på nettoinntekt ble redusert.
- Reduksjon av de flate skattene ved at satsen for fellesskatt ble redusert. I tillegg ble satsene for trygdeavgift for lønnstakere og næringsdrivende redusert, mens den lave satsen som nyttes for pensjonsinntekt mv. ble økt noe.
- Satsene for barnetrygden ble økt.
- Innstramming i reisefradraget.
- Det ble innført bruttoskatt på naturalytelse og overskudd på utgiftsgodtgjørelser.
- Det ble innført generell plikt til å svare renter på den del av restskattene som overstiger 2 000 kroner.

- Maksimal marginalsatt på nettoinntekt var 43,0 prosent. Maksimal marginalsatt på lønn var 59,3 prosent i 1990.

Sammenlignet med det referansesystemet som ble benyttet ved behandlingen av skatteopplegget for 1990, innebar disse endringene en skattelette på om lag 3,4 milliarder kroner. Gjennomsnittlig innebar det en skattelette på om lag 1 prosent av bruttoinntekten. Det nevnte referansesystem fremkom ved at beløpsgrenser, fradrag mv. som gjelder alle eller nesten alle skattytere, ble justert med 4,0 prosent.

Gjennomsnittlig årslønnsvekst fra 1989 til 1990 er andre steder i rapporten anslått til 5,3 prosent. I forhold til et referansesystem der en med utgangspunkt i 1989-regler justerer beløpsgrenser, fradrag mv. som gjelder alle eller nesten alle skattytere i tråd med dette, ble skatteletten i underkant av 3 mrd. kroner.

Nærmere om skatteomleggingen i 1991

Hovedelementene i skatteomleggingen for 1991 er:

- Reduksjon i de høyeste marginalskattene på nettoinntekt ved at satsene i den ordinære statsskatten er redusert.
- En økning på 0,5 prosentpoeng av fellesskattesatsen.
- Toppskattesatsen ble økt med 1 prosentpoeng, mens satsene for trygdeavgiften er uendret slik at maksimal marginalsatt på bruttoinntekt økte noe.
- Satsen og maksimalt minstepfradrag ble økt fra hhv. 13 prosent til 15 prosent og fra 7 500 kroner til 10 000 kroner.
- Satsene for barnetrygden ble økt.
- Fradraget for premie til egen pensjonsforsikring begrenses til maksimalt 30 000 kroner. Denne begrensningen kommer i tillegg til tidligere regel om at fradraget maksimalt kan utgjøre 10 prosent av gjennomsnittet av nettoinntekten de to siste årene.
- Maksimal marginalsatt på nettoinntekt i 1991 er 40,5 prosent, mens maksimal marginalsatt på lønnsinntekt er 57,8 prosent.

Sammenlignet med det referansesystemet som ble benyttet ved behandlingen av skatteopplegget for 1991 innebærer disse endringene en skattelette på om lag 2,3 milliarder kroner. Gjennomsnittlig innebar det en skattelette på om lag 2/3 prosent av bruttoinntekten. Det nevnte referansesystem fremkom ved at beløpsgrenser, fradrag mv. som gjelder alle eller nesten alle skattytere, ble justert med 4,0 prosent.

Den isolerte effekten av endringene i satsstrukturen er gjennomgående skattelette for

skattyterne. Lønnstakere med høye inntekter og små fradrag kommer bedre ut enn gjennomsnittet. Økningen i barnetrygden bidrar til at barnefamiliene kommer bedre ut enn familier uten barn.

Nærmere om beregningene av utviklingen i disponibel realinntekt

Beregningsutvalget har foretatt beregninger av utviklingen i disponibel realinntekt for følgende grupper:

- a) Lønnstakere med en lønnsinntekt i 1989 på henholdsvis 150 000 kroner og 300 000 kroner. Inntekten før skatt forutsettes å ha utviklet seg som gjennomsnittlig årslønn.
- b) Pensjonister med minstepensjon.

For lønnstakere er beregningene utført for enslige og for personer som forsørger ektefelle og to barn under 16 år. Den nominelle disponible inntekten beregnes ved at en trekker inntektsskatter og avgifter til folketrygden fra inntekten, samtidig som en for barnefamilier tar hensyn til forsørgerfradraget og barnetrygden. En kommer deretter fram til den disponible realinntekten ved å deflatere den nominelle disponible inntekten med konsumprisindeksen.

Lønnstakere

I tabell 4d har utvalget beregnet utviklingen i disponibel realinntekt for enkelte utvalgte lønnstakerhusholdninger. Beregningsutvalget har i disse beregningene lagt til grunn en lønnsvekst på 4,3 prosent fra 1988 til 1989 og 5,3 prosent fra 1989 til 1990. Dette tilsvarer en lønnsvekst om lag som for gjennomsnittet. I eksemplene med fradrag utover standardfradrag har en lagt til grunn at fradragene skal utgjøre en konstant andel av lønnen. Når beregningene viser forskjellig utvikling i disponibel realinntekt for lønnstakere med og uten fradrag har dette vesentlig sammenheng med endringer i forholdet mellom brutto- og nettoskattene. I år uten strukturomlegginger i skattesystemet ville en få om lag samme resultater for lønnstakere med og uten fradrag. Som tidligere nevnt har en bare tatt hensyn til skatteregler som berører alle eller nesten alle lønnstakere, dvs. skattesatser, progresjonsgrenser, minstepfradrag, klassefradrag mv., barnetrygd og forsørgerfradrag. En har således i beregningene ikke tatt hensyn til de mange endringer i fradragregler mv. som er gjennomført fra 1988 til 1990, og som hver for seg bare berører endel lønnstakere. Dette vil gjelde innstramming i reisefradrag, økte boligtakster, skatt på fordel ved billige lån, bruttoskatt på naturalytelserv mv., renter på restskatt og endel andre

endringer som i gjennomsnitt er av mindre betydning.

Stigningen i konsumprisindeksen var på 4,6 prosent fra 1988 til 1989 og 4,1 prosent fra 1989 til 1990.

Alle grupper vil kunne bli berørt av en eller flere av de regelendringer som utvider skattegrunnlaget, og som det som nevnt ikke er tatt hensyn til i beregningene. Utslagene for den enkelte lønnstaker vil være avhengig av hvordan reglene som er endret var utnyttet før regelendringen. I 1989 ble det netto ikke foretatt utvidelser av betydning. I 1990 ble det gjennomført utvidelser av skattegrunnlag beregnet til å utgjøre om lag 0,2 prosent av bruttoinntekten.

Tabell 4d. Disponibel realinntekt for lønnstakere. Årlig prosentvis endring.

Inntekt i 1989	Frdrag utover standard- fradrag i 1989	1988- 1989	1989- 1990
150 000 kroner			
Enslig	0 kr	-0,6	2,2
	50 000 kr	0,2	1,7
Ektepar med			
2 barn	0 kr	-0,1	2,5
	50 000 kr	0,5	2,1
300 000 kroner			
Enslig	0 kr	0,5	4,2
	100 000 kr	-0,8	2,3
Ektepar med			
2 barn	0 kr	0,2	3,7
	100 000 kr	-0,7	2,1

Beregningene i tabellen indikerer at fra 1988 til 1989 var disponibel realinntekt om lag uendret for mange lønnstakere. For de med lavere og midlere inntekter kom lønnstakere med fradrag bedre ut enn de uten fradrag, bl.a. som følge av økningen i fellesskatte til Skattefordelingsfondet. For lønnstakere med høye inntekter var tendensen motsatt; de med fradrag kom relativt dårligere ut enn de uten fradrag.

Beregningene av endringer i disponibel realinntekt fra 1989 til 1990 indikerer en økning i disponibel realinntekt. Økningen er størst for lønnstakere med høye inntekter og lave fradrag, men også lønnstakere med midlere inntekter hadde en positiv utvikling i disponibel realinntekt fra 1989 til 1990 etter de forutsetninger som ligger bak tabell 4d.

I beregningene som følger har en sett på skattytere som ligger i klasse 1 og ikke har

barn. Illustrasjonsmessig har en sett på utviklingen i disponibel inntekt for henholdsvis lønnstakere med 150 000 kroner i inntekt og en årslønnsvekst som voksne industriarbeidere og lønnstakere med 300 000 kroner i inntekt og en årslønnsvekst som for ledende funksjonærer i industrien. I 1989 var gjennomsnittlig årslønn for voksne industriarbeidere vel 160 000 kroner, mens gjennomsnittlig årslønn for ledende funksjonærer i NHO-området var vel 310 000 kroner i 1989. Resultatene nedenfor ville imidlertid ikke blitt vesentlig annerledes om en hadde utført beregningene med noe høyere inntekter.

Veksten i årslønn for voksne industriarbeidere var i følge NHO's lønnsstatistikk 5,0 prosent fra 1988 til 1989. For lønnstakere med inntekt rundt 150 000 kroner og en lønnsvekst på 5,0 prosent, var disponibel realinntekt om lag uendret for de uten fradrag, mens disponibel realinntekt økte med om lag 3/4 prosent for de med relativt store fradrag. For lønnstakere med 300 000 kroner i inntekt og med lønnsvekst fra 1988 til 1989 på 2,3 prosent, eller om lag som for gjennomsnittet for ledende funksjonærer i industrien, ble disponibel realinntekt redusert med i underkant av 1,0 prosent for de uten fradrag, og redusert med opptil 2,3 prosent for de med store fradrag.

For lønnstakere med 150 000 kroner i inntekt og en lønnsvekst på om lag 5,6 prosent fra 1989 til 1990 eller om lag som gjennomsnittet for voksne industriarbeidere, økte den disponible realinntekten med om lag 2 1/2 prosent for de uten fradrag og med om lag 2 prosent for de med store fradrag. For lønnstakere med 300 000 kroner i inntekt og lønnsvekst fra 1989 til 1990 på 4,6 prosent, eller om lag som anslått for ledende funksjonærer, økte disponibel realinntekt med 3 3/4 prosent for de uten fradrag, og med i underkant av 2 prosent for de med store fradrag.

Den gjennomsnittlige årslønnsveksten for ansatte i statlig virksomhet er anslått til 4,8 prosent fra 1988 til 1989 og til om lag 5,4 prosent fra 1989 til 1990. Anslagene bygger på tall for gjennomsnittlig lønnsnivå. I 1989 var gjennomsnittlig årslønn for en statlig ansatt beregnet til om lag 175 000 kroner. For lønnstakere med lønn og lønnsvekst om lag som for gjennomsnittet av statlige ansatte ble disponibel realinntekt redusert med om lag 1/4 prosent fra 1988 til 1989, mens disponibel realinntekt økte med vel 2 1/2 prosent fra 1989 til 1990. For lønnstakere med lønn noe under gjennomsnittet for statlig ansatte og lønnsvekst som for denne gruppen var disponibel realinntekt om lag uendret eller økte svakt fra 1988 til 1989. Fra 1989 til 1990 økte

disponibel realinntekt med i størrelsesorden 3–3 1/2 prosent. For ansatte i staten på høyere lønnsnivå og med lønnsvekst om lag som for denne gruppen ble disponibel realinntekt redusert fra 1988 til 1989, med om lag 1–2 prosent. Fra 1989 til 1990 økte disponibel realinntekt med om lag 2 prosent for de med høye inntekter uten fradrag, mens disponibel realinntekt ble redusert med knapt 1/4 prosent for de med høy inntekt og høye fradrag.

Som omtalt i kapittel 2 samt i vedlegg A foreligger det forhandlingsresultater fra vårens lønnsoppgjør for store grupper lønnstakere. Det framkommer at de generelle tilleggene som er gitt for de ulike grupper sammen med lønnsoverhengene inn i 1991 bidrar til en årslønnsvekst fra 1990 til 1991 fra vel 3 1/4 pst. til 4 3/4 pst. Lønnsutviklingen fra 1990 til 1991 vil også avhenge av tillegg som gis lokalt.

Veksten i disponibel inntekt fra 1990 til 1991 vil være større for lønnstakere uten fradrag enn for de med fradrag. Med en lønnsvekst fra 1990 til 1991 på rundt 4 pst. og en konsumprisvekst på om lag (3 3/4) pst. kan store grupper lønnstakere få en bedring i disponibel realinntekt. Eksempelvis kan lønnstakere med en lønnsvekst på 4 prosent og midlere inntekter uten fradrag ut over standardfradrag, få en bedring i disponibel realinntekt på i størrelse 1 1/2 pst. Skattytere med større fradrag og en lønnsvekst på 4 prosent vil kunne bedre disponibel realinntekt noe mindre enn dette.

Som nevnt vil lønnsveksten kunne avvike en del fra 4 pst. fra 1990 til 1991. Beregningene i tabell 4e viser hvordan disponibel inntekt i 1991 påvirkes av at lønnsveksten blir en annen enn 4 prosent. Det er forutsatt at det ikke skjer tilpasninger til den økte lønnsveksten i form av endringer i fradragene utover standardfradrag. Det er i beregningene heller ikke tatt hensyn til at økt lønnsvekst kan føre til økte priser og ha andre virkninger som påvirker utviklingen i disponibel realinntekt. Tabellen egner seg således best til å vurdere utviklingen for grupper lønnstakere med alternativ lønnsvekst under gitt prisstigning.

For alle husholdningene er økningen i disponibel inntekt prosentvis mindre enn lønnsøkningen. Skattesystemet betyr mest for virkningene av alternative lønnsendringer på disponibel inntekt for høye inntekter og for barnefamiliene. Det skyldes at marginalskatten er betydelig større enn gjennomsnittsskatten for disse gruppene. For barnefamiliene har dette sammenheng med at barnetrygd og forsørgerfradrag er regnet som negativ skatt. Et annet karakteristisk trekk er at tallene stort sett ikke varierer med mer enn 0,1

prosentpoeng for lønnstakere med samme inntektsnivå, men med ulike fradrag.

Tabell 4e. Prosentvis endring i disponibel inntekt som følge av 1 prosentpoeng avvik i lønnsinntekt i 1991 ut over 4 pst.

Brutto lønnsinntekt i 1991	Fradrag utover standardfradrag i 1991	Enslig	Ektepar med 2 barn
125 000	0	0,9	0,7
	30 000	0,8	0,6
150 000	0	0,8	0,7
	50 000	0,8	0,7
200 000	0	0,8	0,6
	50 000	0,8	0,7
250 000	0	0,7	0,6
	80 000	0,7	0,6
300 000	0	0,7	0,6
	100 000	0,6	0,5

Pensjonister

Hovedkomponentene i pensjonsytelsene fra folketrygden er grunnbeløp, særtillegg og tilleggspensjon. Minstepensjonen består av grunnbeløp (1 1/2 for ektepar), særtillegg og kompensasjonstillegg (500 kroner for enslige og 750 kroner for ektepar). Særtillegget kan oppfattes som en minimums tilleggspensjon. I tilknytning til behandlingen av Ot.prp. nr. 77 for 1989–90 og Ot.prp. nr. 3 for 1990–91 vedtok Stortinget å fjerne kompensasjonsbeløpet med virkning fra 1. mai 1991. Det ble forutsatt at fjerningen skulle kompenseres for minstepensjonistene. I tillegg har Regjeringen i St.prp. nr. 78 for 1990–91 foreslått en delvis videreføring av kompensasjonstillegget fram til 30.04.92 for pensjonister med tilleggspensjon større enn særtillegget. For denne perioden blir kompensasjonstillegget halvert i forhold til tidligere. Regjeringens forslag til pensjonsregulering er nå til behandling i Stortinget.

Pensjonsytelsene ble endret 1. april 1989, 1. mai og 1. desember 1990. Fra 1. april 1989 ble grunnbeløpet økt med 1 700 kroner til 32 700 kroner. Særtillegget ble ikke endret. Det ble bestemt at minstepensjonist som forsørger ektefelle over 60 år skal ha samme ytelse om ektepar der begge er minstepensjonister. Det betyr at disse, om nødvendig, gis to særtillegg. Grunnbeløpet ble økt med 1 300 kroner til 34 000 kroner med virkning fra 1. mai 1990. Videre ble satsen for særtillegg for enslig minstepensjonist eller minstepensjonist som forsørger ektefelle under 60 år økt med 1

prosentpoeng til 58 pst. For ektepar som begge er minstepensjonister eller for minstepensjonist som forsørger ektefelle over 60 år, ble satsen for samlet sært tillegg økt med 2 prosentpoeng til 106,5 pst. (Lav sats ble økt fra 52,25 pst. til 53,25 pst.) I tilknytning til inndeksoppgjøret ble grunnbeløpet økt med 100 kroner til 34 100 kroner fra 1. desember 1990.

Med disse endringene ble den gjennomsnittlige minstepensjonen i 1989 51 174 kroner for enslige og 82 896 kroner for ektepar. I 1990 var de tilsvarende ytelsene 53 440 kroner for enslige og 86 652 kroner for ektepar.

Pensjonister har rett til særfradrag for alder, uførhet mv. ved skatteliggingen. Fra 1989 ble det tidligere særfradrag for liten skatteevne erstattet av en særskilt skattereduksjonsregel som fritok pensjonister med nettoinntekt under 52 700 kroner for enslige og 82 800 kroner for ektepar fra å betale inntektsskatt. I 1990 er de skattefrie nettoinntektene hhv. 55 200 kroner for enslige og 86 600 kroner for ektepar. Disponibel inntekt for minstepensjonister uten andre inntekter blir dermed lik minstepensjonen.

Fra 1988 til 1989 økte utbetalt minstepensjon med 4,9 prosent for enslige og 5,0 prosent for ektepar. Med en prisstigning på 4,6 prosent innebar dette at disponibel realinntekt for pensjonister som bare mottar minstepensjon økte svakt. Fra 1989 til 1990 økte minstepensjonen med 4,4 prosent for enslige og 4,5 prosent for ektepar. Veksten i konsumprisindeksen i denne perioden var 4,1 prosent, noe som ga om lag samme vekst i disponibel realinntekt som for det foregående år, jf. tabell 4f.

Tabell 4f. Utviklingen i minstepensjonene.
Prosentvis endring pr. år.

	1988-1989	1989-1990
Utbetalt pensjon		
Enslig	4,9	4,4
Ektepar	5,0	4,5
Disponibel realinntekt		
Enslig	0,3	0,3
Ektepar	0,4	0,4

Pensjonister med tilleggspensjon utover sært tillegg vil generelt øke sin inntekt i takt med økningen i grunnbeløpet, det vil si at økningen fra 1988 til 1989 ble 4,6 prosent. Økningen i konsumprisindeksen var i samme

tidsrom på 4,6 prosent og realinntekten før skatt var dermed uendret. Fra 1989 til 1990 økte grunnbeløpet og dermed tilleggspensjonene med 4,0 prosent. Økningen i konsumprisindeksen var på 4,1 prosent. Realinntekten før skatt ble således svakt redusert.

For den *disponible* realinntekten kan resultatet variere noe avhengig av pensjonens størrelse, pensjonistens sivilstand og andre inntekts- og formuesforhold.

Alt i alt er det grunn til å gå ut fra at gjennomsnittlig disponibel realinntekt for pensjonister under ett har økt de siste årene. Det er to hovedårsaker til dette. Pensjonsytelsene har økt som følge av økninger i grunnbeløpet og en stadig større del av pensjonistene mottar tilleggspensjon. Gjennomsnittlig tilleggspensjon øker dermed etter hvert som nye pensjonistkull kommer til, selv om ikke pensjonen for den enkelte pensjonist øker. For pensjonister med minstepensjon har også endringer i sært tillegg påvirket utviklingen.

Regjeringens forslag til pensjonsregulering pr. 1. mai 1991 er en økning av grunnbeløpet med 1 400 kroner til 35 500 kroner, en økning av sært tilleggssatsen for enslige og ektepar til hhv. 60,5 pst. og 109,6 pst. (inkludert kompensasjon for fjerning av kompensasjonsbeløpet), og en delvis videreføring av kompensasjonsbeløpet med 250 kroner og 375 kroner for hhv. enslige og ektepar.

Dersom Regjeringens forslag til pensjonsregulering pr. 1. mai 1991 blir vedtatt, vil veksten i minstepensjonene og dermed veksten i disponibel inntekt for minstepensjonister, bli på 5,0 pst. for enslige og 4,8 pst. for ektepar fra 1990 til 1991. Med en prisvekst på mellom 3 1/2 og 3 3/4 pst. vil minstepensjonistene således få en vekst i disponibel realinntekt.

Regjeringens forslag til pensjonsregulering innebærer en vekst i grunnbeløpet på 4,3 pst. fra 1990 til 1991. Siden kompensasjonstillegget etter forslaget blir halvert fra 1. mai 1991, blir inntektsutviklingen for tilleggspensjonistene ikke parallell med utviklingen i grunnbeløpet i denne perioden. I følge St.prp. nr. 78 blir inntektsutviklingen for tilleggspensjonister fra 1990 til 1991 om lag 4 pst.

Kommentarene ovenfor gjelder pensjonsytelser fra folketrygden. Pensjonistenes inntektsforhold bestemmes også av andre pensjonsordninger, men Beregningsutvalget har ikke vurdert ytelser fra disse.

KAPITTEL 5

Utviklingen i norsk industris konkurranseevne

5.1 OM KONKURRANSEEVNEBEGREPET

Norsk økonomi er svært åpen. Den omfattende deltakelsen i det internasjonale varebyttet har gjort det mulig for Norge å opprettholde en langt høyere materiell levestandard enn hva som ville vært mulig i en økonomi som var vesentlig mer skjermet overfor utenlandsk konkurranse.

Hvis et land med fordel skal kunne delta i det internasjonale vare- og tjenestebytet, må landet over noen tid ha en rimelig balanse i utenriksøkonomien. Fordelene ved det internasjonale varebyttet kan bli vesentlig redusert hvis vi ikke samtidig kan sørge for en full og effektiv ressursutnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling. *Et lands konkurranseevne uttrykker derfor evnen til å opprettholde en rimelig balanse i utenriksøkonomien samtidig som en har en full og effektiv ressursutnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling.*

I omtalen nedenfor vil Beregningsutvalget i hovedsak se på utviklingen i industriens konkurranseevne. Konkurranseevnen for en næring karakteriserer evnen til å hevde seg i konkurranse med utenlandske bedrifter på sitt produktmarked og med andre norske næringer på markedene for arbeidskraft, kapital og råvarer. Det er derfor viktig å skille mellom konkurranseevnen for en enkelt næring og for Norge som helhet.

For Norge vil utviklingen i oljesektoren ha særlig stor betydning for utenriksøkonomien og derfor for landets samlede konkurranseevne. For inneværende år ventes driftsregnskapet overfor utlandet å vise overskudd for tredje år på rad. Overskuddet i disse tre årene kan bla. henføres til en sterk økning i oljeproduksjonen, og fra i fjor sommer en råoljepris som trolig ligger godt over det mellomlang-siktige tilbuds- og etterspørselsforhold i oljemarkedet skulle tilsi. Selv om innenlandsk etterspørsel har økt siden sommeren 1989 er nivået på innenlandsk etterspørsel lavere enn i 1986 noe som bidrar til bedret driftsbalanse overfor utlandet. Sterk vekst i markedene for norske produsenter som konkurrerer på eksportmarkedene har også bidratt til overskudd på driftsregnskapet overfor utlandet i disse årene. En mer robust utenriksøkonomi

kan sikres ved å øke produksjonen i eksport- og importkonkurrerende næringer.

Blant disse eksport- og importkonkurrerende næringene er industrien den viktigste enkeltstående, og en forbedring av industriens evne til å konkurrere både ute og hjemme er dermed viktig for å realisere en mer balansert økonomisk utvikling. *Industriens konkurranseevne* avhenger av flere faktorer. Noen av disse vil i særlig grad være resultatet av forhold, beslutninger og vurderinger i de enkelte bedriftene. *Produktiviteten* i vid forstand, dvs. bedriftenes evne til å utnytte arbeidskraft, kapital og energi på en effektiv måte i produksjonsvirksomheten og til å ta i bruk ny teknologi, står her sentralt. Dette er forhold som ikke påvirkes i vesentlig grad av den økonomiske politikken eller ved beslutninger av de større organisasjonene, i hvert fall på kort og mellomlang sikt. Men dette gjelder også f.eks. markedsføring og vare- og landsammensetningen for de norske eksportvarene.

Utviklingen i kostnadene kommer i en annen stilling. Dette er størrelser som i stor grad påvirkes av avtaler mellom de større organisasjonene og av beslutninger i tilknytning til den økonomiske politikken og hvor de kortsiktige variasjonene kan være betydelige. Blant kostnadene har vanligvis *lønnskostnadene* særlig stor betydning. Det skyldes først og fremst at dette for de fleste bedriftene er den viktigste kostnadskomponenten – kanskje når en ser bort fra vareinnsatskostnadene.

Foruten lønnskostnadene, vil andre kostnadskomponenter som energikostnader, kapitalkostnader og kostnader til innenlandsk produsert vareinnsats ha betydning for norske bedrifters muligheter til å kunne hevde seg i den internasjonale konkurransen. Det samme vil være tilfelle med offentlige avgifter og subsidier.

For viktige deler av norsk industri er *energikostnadene*, særlig knyttet til elektrisk kraft, av særlig betydning for konkurranseevnen. Også endringer i prisforholdet mellom ulike energibærere kan få betydning for konkurransesituasjonen for norsk industri. Slike endringer kan finne sted i løpet av forholds-

vis kort tid. De relativt høye oljeprisene kan isolert sett ha bidratt til å forbedre konkurransesituasjonen for norske bedrifter fordi bruken av olje som energikilde er relativt mindre i Norge enn i andre land.

Også kapitalkostnadene har betydning for konkurranseevnen. For den enkelte bedrift vil forholdet mellom realrenten i lånemarkedet etter skatt og avkastningen på den investerte kapitalen angi muligheten til å gjennomføre lønnsomme nye investeringer, som er av betydning for å gjennomføre omstillinger, produktutvikling, produktivitetsforbedringer og andre konkurransefremmende tiltak. På kort sikt vil realrenten kunne avvike betydelig fra ett land til det andre. Det skyldes bl.a usikkerhet til valutakursutviklingen. Med kapitalmobilitet over landegrensene vil store forskjeller i rentenivået neppe vedvare over tid. På dette området er det imidlertid særlig vanskelig å få tilgang på sammenliknbare tall, bl.a fordi bedriftsbeskatningssystemet er svært ulikt utformet i de enkelte landene.

Avgifter og subsidier som knyttes direkte til bruk av arbeidskraft, feks. arbeidsgiveravgift, fanges opp i det konkurranseevne-målet som nyttes i denne rapporten. Andre avgifter og subsidier fanges imidlertid ikke opp, feks. CO₂-avgifter. Slike avgifter og subsidier vil imidlertid påvirke konkurranseevnen, men det er vanskelig å fremskaffe sammenliknbare tall mellom land.

Utviklingen i industriens internasjonale konkurranseevne avhenger også av produktivets- og kostnadsutviklingen i øvrige deler av norsk næringsliv, særlig i de skjermede næringene. De øvrige næringer leverer vareinnsats, energiinnsats og investeringsvarer til industrien. Jo billigere disse leveranser kan skje, desto bedre blir industriens internasjonale konkurranseevne. Industrien konkurrerer med øvrige næringer om kapital og arbeidskraft. I en situasjon med rikelig tilgang på arbeidskraft og kapital kan lavere lønninger og svekket lønnsomhet i andre næringer føre til at industriens konkurranseevne bedres ved at det blir lettere for industrien å skaffe arbeidskraft og kapital. Kostnadsutviklingen i industrien kan derfor ikke ses uavhengig av kostnadsutviklingen i norsk økonomi for øvrig.

Beregningsutvalgets materiale skal først og fremst benyttes foran de store lønnsoppgjørene, og utvalget har i denne rapporten, som tidligere, bare gjengitt tall for lønnskostnadsutviklingen i norsk industri sammenliknet med utviklingen i industrien i andre land.

Foruten lønnskostnadene vil også andre forhold være av betydning for hvordan kost-

nadene ved bruk av arbeidskraft utvikler seg i norsk næringsliv sammenliknet med andre land. Utviklingen i valutakursen vil bl.a. være av betydning. Utviklingen i valutakursene er gjengitt nærmere i vedlegg D.

En gunstig eller ugunstig utvikling i lønnskostnadene målt i felles valuta kan imidlertid i betydelig grad motvirkes av utviklingen i arbeidsproduktiviteten, dvs. produksjon pr. timeverk og årsverk. Lønnskostnadene pr. produsert enhet i norsk industri sammenliknet med tilsvarende tall for andre land vil derfor, med de forbehold som er nevnt ovenfor, kunne brukes som en indikator for utviklingen i industriens konkurranseevne. Beregningsutvalget har gjengitt tall for utviklingen i lønnskostnader pr. produsert enhet (LPE) i norsk industri og hos våre viktigste handelspartnere i avsnitt 5.5.

Beregningsutvalget mener de tall for utvikling i lønnskostnader pr. produsert enhet sammenliknet med tilsvarende tall fra andre land som legges fram for å belyse utviklingen i norsk industris konkurranseevne, har krav på betydelig interesse. De momenter som er nevnt ovenfor, understreker imidlertid hvor komplisert saksforholdet er. For en noe mer utfyllende drøfting, vises til Beregningsutvalgets rapport nr. 1 1986 (NOU 1986:14). Mens den relative kostnadsutviklingen klart vil påvirke industriens konkurranseevne kan en i ettertid avlese utviklingen i konkurranseevne ved å se på utviklingen i markedsandeler for industriprodukter ute og hjemme og i industriens andeler av bruttonasjonalproduktet, total sysselsetting og landets kapitalbeholdning. Utviklingen i markedsandeler for import og eksportkonkurrerende produkter er omtalt i avsnitt 5.6.

5.2 LØNNINGER FOR INDUSTRI- ARBEIDERE

Tabell 5a viser utviklingen i de gjennomsnittlige totale timefortjenester pr. arbeidet time for voksne industriarbeidere. Overtid er også med, mens betaling for helge- og fridager betraktes som indirekte personalkostnader og er ikke med i timefortjenestene. I tillegg til lønnsutviklingen i vedkommende lands valuta, er det tatt med en oversikt over utviklingen omregnet til norske kroner. De sterke bevegelsene i valutakursene i 1980-årene har ført til at utviklingen i timefortjenestene i felles valuta er en helt annen enn utviklingen målt i nasjonal valuta.

Tabell 5a. Økning i timefortjenesten for voksne industriarbeidere. (Gruppert etter fallende lønnsutvikling 1980–1990, målt i nasjonal valuta.) Prosentvis endring.

	Omregnet til norske kr			I nasjonal valuta		
	Gj. pr. år 1980-90	End. fra året før		Gj. pr. år 1980-1990	End. fra året før	
		1989	1990		1989	1990
Italia	9,6	6,6	12,4	10,8	6,1	8,3
Irland	8,9	4,2	7,9	9,2	4,2	7,8
Finland	11,5	12,7	11,8	9,1	9,0	10,0
Norge	8,8	5,2	5,9	8,8	5,2	5,9
Storbritannia	8,1	5,7	8,4	8,4	8,3	10,0
Sverige	7,2	10,6	9,2	8,2	9,8	10,6
Frankrike	7,3	2,9	10,7	7,5	4,0	4,2
Danmark	7,9	1,9	11,0	6,3	4,5	3,7
Canada	9,4	16,0	-4,3	6,1	5,5	3,7
Østerrike	9,3	3,5	10,8	5,2	4,7	5,1
Belgia	5,9	3,0	13,7	4,7	4,3	6,3
Sveits	9,1	-1,5	13,9	4,4	3,9	6,6
Tyskland-vest	8,1	3,0	10,5	4,2	4,1	4,8
USA	7,2	8,8	-7,0	4,0	2,8	2,4
Japan	11,5	4,0	-9,0	3,7	5,7	5,2
Nederland	6,9	1,0	10,9	3,4	2,3	5,1

[] Timefortjenestene er inklusiv overtidstillegg. Anslag for 1990.

Kilde: Bureau of Labor Statistics – USA, Den Svenske Arbeidsgiverforeningen, NHO og andre lokale kilder.

Av de landene som er med i tabellen er det Nederland og Japan som har hatt den laveste lønnsøkningen i nasjonal valuta i 1980-årene. Etter at norske industriarbeidere hadde den klart høyeste lønnsøkningen pr. arbeidet time i 1986 og 1987 av samtlige land i tabellen, blant annet som følge av lønnskompensasjonen ved arbeidstidsforkortelsen 1986/87, viser lønnsveksten i perioden med lønnsreguleringslov i 1988 og 1989 og utviklingen i 1990, at timefortjenestene i Norge fortsatt steg sterkere enn i mange store konkurrentland. Fra 1987 til 1990 økte timefortjenestene i lokal valuta sterkere for 37 prosent av våre konkurrentland i forhold til for norske industriarbeidere, når man veier landenes betydning med konkurransevektene i kap 5.1.

Om lag halvparten av den norske lønnsveksten fra 1987 til 1988 kan tilskrives veksten for lønnsreguleringsloven i 1988.

Som resultat av et moderat tariffoppgjør i 1991 i Norge og stigende og høy lønnsvekst for flere av våre viktigste konkurrentland, vil lønnsveksten fra 1990 til 1991 sannsynligvis øke svakere for norske industriarbeidere enn for industriarbeidere i de fleste konkurrentland.

Omregnet til norske kroner har Nederland og Belgia hatt lavest lønnsvekst i 1980-årene, mens Japan og Finland har hatt den sterkeste veksten. Økningen for Japan er med ut-

gangspunkt i et langt lavere nivå enn for norske industriarbeidere, om lag 50 prosent. I forhold til Norge hadde hovedtyngden av våre konkurrentland i gjennomsnitt 1/2–2 prosentpoengs lavere lønnsvekst pr. år fra 1980 til 1990.

Fra 1987 til 1990, som inkluderer perioden med 2 års lønnsreguleringslov, hadde ca. 40 prosent av våre konkurrenter en høyere lønnsvekst omregnet i norske kroner enn lønnsøkningen for norske industriarbeidere, mens ca. 25 prosent hadde en lønnsvekst på linje med norske industriarbeidere i samme tidsperiode. Dersom man sammenligner 2 års-perioden 1988 til 1990 hadde ca. 80 prosent en sterkere lønnsvekst målt i norske kroner, hovedtyngden omlag 1 prosentpoeng pr. år sterkere lønnsvekst enn norske industriarbeidere.

Fra 1989 til 1990 var det små endringer i gjennomsnittlig valutakurs veiet med konkurransevekter. Bak gjennomsnittstallet er det store forskjeller i forhold til enkeltland. Norske kroner har styrket seg overfor noen valuator og svekket seg overfor andre.

For de fleste ECU-landene bidrar valutaene til at lønnsøkningen i norske kroner er høyere enn lokal lønnsøkning. Den sterkt motsatte effekt er gjeldende for store land utenfor ECU-området som USA, Japan og Canada.

5.3 DIREKTE OG TOTALE LØNSKOSTNADER FOR INDUSTRIARBEIDERE

Det er store forskjeller mellom lønn og lønnskostnader pr. arbeidet time mellom de enkelte land. Nivået på lønnskostnadene vil i mange land være sterkt påvirket av nivået på de indirekte personalkostnadene. Dessuten kan økningen i de indirekte personalkostnadene avvike endel fra økningen av den direkte lønn pr. arbeidet time.

De indirekte personalkostnadene i tabell 5b omfatter lønn for helge- og feriedager, lønn under sykdom, velferdspermisjoner, arbeidsgiveravgifter til trygdene og andre sosiale kostnader som knytter seg til bruken av arbeidskraft i overensstemmelse med ILOs standard for klassifisering av de indirekte personalkostnadene.

Det foreligger bare sporadiske statistiske undersøkelser over omfanget av de indirekte personalkostnadene i de enkelte land. Oversikten over de indirekte personalkostnadene som fremgår av tabellen bygger derfor dels på aktuell statistikk og dels på ajourførte beregninger.

I forhold til tidligere rapporter er sammenligningen mellom landene med hensyn til de indirekte personalkostnader endret noe. Sammenligningsgrunnlaget mellom landene med hensyn til innholdet i lønnskostnadsbe-

grepet er bedret. På grunn av at visse utgifter ikke er tilgjengelig for endel land er f. eks. kostnader til rekruttering av arbeidskraft, utdannelse, sykebidrag og andre personalsosiale utgifter holdt utenfor i tabellene 5b og 5c. Lønnskostnadene eller de indirekte personalkostnadene i prosent av lønn for arbeidet tid er dermed noe lavere for de fleste i forhold til tidligere rapporter. For Norge dreier det seg om ca 2 prosentpoeng lavere indirekte personalkostnader. Alle tall er revidert tilbake til 1980 for alle landene, slik at de er sammenlignbare over tid. Endringsprosentene fra år til år er derfor endret ubetydelig. For nivåtalene (jfr. tabell 5c) betyr revisjonene idag relativt sett fra ca. + 1 prosentpoeng for noen land til -7 prosentpoeng for Japan i 1989, i forhold til lønnskostnadsnivået for norske industriarbeidere i norske kroner.

Kostnadssammenligningene med Japan er også endret på annen måte. Det har vært endel endringer av lønssystemene i Japan. Mens elementer som gjelder lønn for ikke-arbeidet tid var med i timefortjenestene for arbeidet tid tidligere, har man i denne rapport på bakgrunn av opplysninger gjennom Bureau of Labor Statistics i U.S.A. og den Svenske Arbeidsgiverforeningen endret fordelingen mellom lønn for arbeidet tid og indirekte personalkostnader for Japan. Dette har ikke påvirket de totale lønnskostnadene i nevne-

Tabell 5b. Direkte og totale lønnskostnader for voksne industriarbeidere. I norske kroner.

	Gj.sn. time- fortj. for voksne menn og kvinner i n. kr. ¹⁾	Indirekte personal- kostnader i pst av lønn for arbeidet tid		Totale lønns- kostnader pr. time i n. kr	
		1980	1989	1989	1990 ²⁾
Norge	87,0	46,4	48,4	129,1	137
Sverige	71,6	64,1	7,35	124,2	136
Tyskland-vest	69,5	70,9	76,5	122,7	136
Sveits	75,9	48,9	52,2	115,5	132
Finland	69,3	53,6	64,5	114,0	127
Belgia	56,3	76,9	86,3	104,9	119
Nederland	59,5	73,4	80,7	107,5	119
Danmark	87,0	21,3	17,7	102,4	114
Østerrike	49,4	84,3	90,3	94,0	104
Italia	47,7	84,2	91,7	91,4	103
Frankrike	47,0	70,9	87,2	87,9	97
Canada	79,0	26,0	28,7	101,7	97
USA	72,2	35,4	36,7	98,7	92
Japan	51,5	69,0	69,8	87,4	79
Storbritannia	53,0	39,1	35,8	71,1	78
Irland	49,4	27,7	33,8	66,0	71

¹⁾ Eksklusive feriepenger og betaling for hellig- og høytidsdager.

²⁾ Anslag.

verdig grad, men fordelingen mellom lønn for arbeidet tid og indirekte personalkostnader er endret betydelig.

Tabell 5b viser lønnskostnader og timefortjenester i industri pr. arbeidet time målt i norske kroner for 1989 samt indirekte personalkostnader i prosent av lønn pr. arbeidet time for 1980 og 1989.

Tabellen inneholder også anslag for lønnskostnader pr. arbeidet time for 1990. Indirekte personalkostnader som ligger til grunn for 1990-anslaget er for de fleste land anslått på bakgrunn av opplysninger for 1987/89, da det ennå er få opplysninger for 1990. Tallene vil imidlertid gi en indikasjon på forholdene mellom lønnskostnadene i de ulike land for året 1990.

Kolonne 2 og 3 i tabell 5b viser de indirekte personalkostnadene i prosent av lønn for arbeidet tid for 1980 og 1989. En økning i prosentatsen fra 1980 til 1989 indikerer at de indirekte personalkostnadene har steget relativt raskere enn gjennomsnittlig timefortjenester i perioden. De indirekte personalkostnader har over tid vist en relativ sterkere stigning enn de gjennomsnittlige timefortjenestene for de fleste land.

Som det fremgår av tabellen viser nivået på de indirekte personalkostnadene store variasjoner fra land til land. I 1989 var de høyest i Østerrike med ca. 90 prosent og lavest i Danmark med knapt 18 prosent. I nesten samtlige mellemeuropeiske land som er med i tabellen er disse kostnadene rundt 80–90 prosent av lønn pr. arbeidet time. I 1980-årene steg de indirekte personalkostnadene sterkest i disse landene.

Av de nordiske landene er de indirekte personalkostnadene i prosent av lønn pr. arbeidet time høyest i Sverige. Sverige har «lav» direkte lønn og «høye» indirekte personalkostnader. De høye indirekte personalkostnadene i Sverige har sammenheng med at velferdstiltak for arbeidstakerne er blitt dekket i relativt stor grad via arbeidsgiveravgifter.

Danmark derimot har «høy» direkte lønn og lavere indirekte personalkostnader. I Danmark dekker det offentlige en relativ større del av de indirekte personalkostnadene, slik at arbeidsgiveravgiftene i prosent er noe lavere og timelønningene noe høyere. En omlegging av avgiftssystemet med lavere arbeidsgiveravgifter og økt merverdiavgift førte til langt lavere indirekte personalkostnader i 1988.

Norge har lavere relative indirekte personalkostnader enn Sverige, men betydelige høyere enn Danmark.

5.4 UTVIKLINGEN I LØNNSKOSTNADENE FOR INDUSTRIARBEIDERE OVERFOR ANDRE LAND I FELLES VALUTA

Tabell 5c og fig. 5.2 viser utviklingen i lønnskostnadene for industriarbeidere fra 1966 til 1990 i enkelte land i forhold til i Norge, målt i norske kroner. De relative lønnskostnadene for 1966 er ikke revidert med hensyn til innholdet i de indirekte personalkostnader beskrevet i avsnittet foran. Tallene indikerer likevel omtrentlig forholdet mellom lønnskostnadene i de ulike land med lønnsbegrepet som er anvendt fra 1980 og utover.

Fra 1980 til 1990 har lønnskostnadene i Norge vært forholdsvis høye i forhold til alle viktige konkurrentland. Sterkest relative forskjvninger og fluktuasjoner finner vi i forhold til U.S.A. og Canada. I 1966 hadde mange av våre konkurrentland lønnskostnader langt over lønnskostnadene knyttet til norske industriarbeidere. Store lønnstillegg særlig i tilknytning til oljevirksomheten i begynnelsen og midten av 70-årene, bidro til langt sterkere vekst i lønnskostnadene i Norge. Pris- og lønnsstoppen som ble innført høsten 1978, førte til at lønnskostnadene steg svakere i Norge enn i mange andre land frem til lønnsstoppens opphør i 1979/80. I 1980 hadde Sverige, Vest-Tyskland, Belgia og Nederland høyere lønnskostnader enn Norge.

Deretter fikk vi frem til 1984/1985, som tabell 5c og fig. 5.2 viser, en økning i lønnskostnadene pr. arbeidet time i forhold til de fleste viktige konkurrentland med lønnsnivå på linje med Norge. Unntaket var U.S.A. og Canada, på grunn av en sterkt stigende dollarkurs.

Devalueringen av den norske krone fra mai 1986 hindret ikke at fall i dollarkursen bidro til et betydelig fall i lønnskostnadene i norske kroner pr. time i U.S.A. og Canada i forhold til i Norge, slik at disse land igjen fikk lavere lønnskostnader. Fra å ligge ca 20 prosentpoeng over de norske har lønnskostnadene pr. arbeidet time i U.S.A. i løpet av 4 år utviklet seg til å ligge vel 20 prosentpoeng lavere.

De fleste europeiske landene og Japan hadde derimot i 1986 en sterkere relativ lønnskostnadsvekst enn Norge målt i norske kroner. Dette var klart en følge av devalueringen av den norske krone i mai og endringer i relative valutakurser. På grunn av den sterke lønnsveksten i Norge i 1986 og 1987, blant annet på grunn av lønnskompensasjonen for arbeidstidsforkortelsen i 1986/87, endret lønnskostnadene seg til det verre i Norge i forhold til de fleste land.

Tabell 5c. Totale lønnskostnader for voksne industriarbeidere i norske kroner. Indeks Norge = 100.

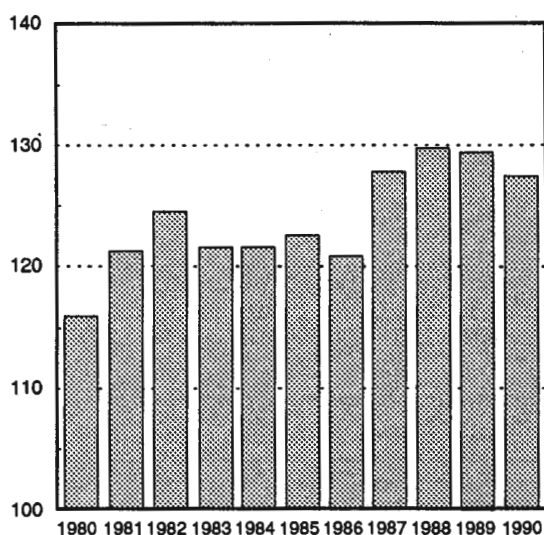
Landene:	1966	1980	1982	1984	1986	1988	1989	1990
Norge	100	100	100	100	100	100	100	100
Sverige	128	112	94	90	93	90	96	99
Tyskland-vest	98	105	94	92	99	97	95	99
Sveits	—	95	95	94	102	96	89	96
Finland	83	69	72	75	78	82	88	93
Nederland	78	103	89	85	93	86	83	87
Belgia	85	112	87	84	91	83	81	87
Danmark	103	95	84	82	85	82	79	83
Østerrike	—	73	68	68	76	74	73	76
Italia	—	69	66	71	74	68	71	75
Canada	162	71	92	107	81	72	79	71
Frankrike	80	76	72	71	76	69	68	71
USA	199	84	106	122	98	73	76	67
Japan	—	48	52	62	69	68	68	58
Storbritannia	81	63	62	58	56	55	56	57
Irland	—	50	52	53	58	52	51	52

Kilde: Bureau of Labor Statistics – USA, S.A.F. «Wages and total labour costs for workers», NHO og lokale kilder.

I årene 1988, 1989 og 1990 har Norge bedret posisjonen i forhold til noen land som Sverige, Japan og Vest-Tyskland, men likevel ligger vi i 1990 fortsatt på lønnskostnadstoppen. Den sterke lønnsveksten i Sverige har ført Sverige nesten opp på det norske nivået og i 1991 sannsynlig forbi Norge. Utviklingen av timelønnskostnadene i industrien i Norge viser store forskjeller i forhold til enkeltland.

Ettersom det også mellom de enkelte bransjer i Norge og utlandet er store variasjoner i lønnsutvikling og konkurranseforhold og da samhandelen gjelder ulike markeder, produkter og næringer, vil forholdet mellom industriarbeiderlønningene bare gi et tilnærmet uttrykk for bevegelsene i de relative lønnskostnader overfor de ulike land for samme type arbeide.

Figur 5.1. Lønnskostnader pr. arbeidet time for industriarbeidere i Norge i forhold til handelspartnere. (Handelspartnere=100)

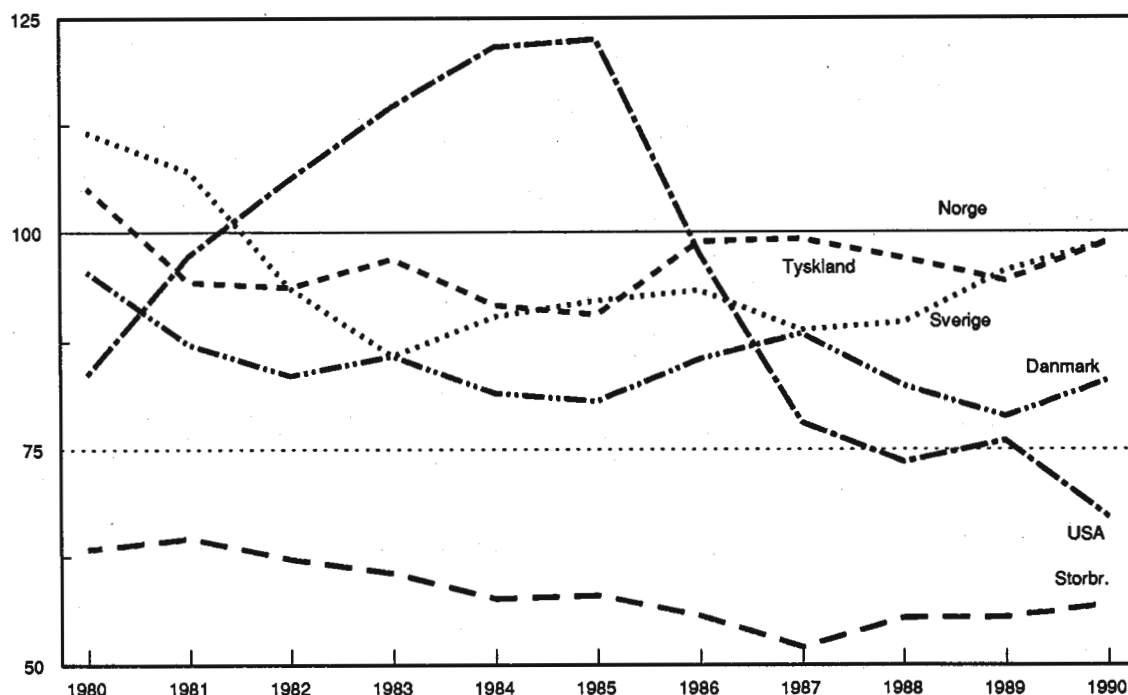
Lønnskost. for handelspartnere veid sammen.

5.5 LØNSSKOSTNADER PR. PRODUSERT ENHET I INDUSTRIEN

Tabell 5d viser utviklingen i lønnskostnader pr. produsert enhet i norsk industri sammenliknet med våre viktigste handelspartnere i perioden 1980 til 1990. Tabellen gir også et inntrykk av hva de ulike faktorene – lønnskostnader i nasjonal valuta, produktivitet og valutakurser – har betydd for utviklingen i perioden 1980 til 1990, dvs. hvordan utviklingen i relativ LPE i ettertid fremkommer som resultat av utviklingen i disse tre faktorene. Det må understrekes at disse komponentene ikke utvikler seg uavhengig av hverandre over en så lang periode og at tallene derfor ikke gir uttrykk for en enkel årsaks-virkningssammenheng.

Hos våre viktigste handelspartnere økte timelønnskostnadene med 5,8 pst. fra 1989 til

Figur 5.2. Totale lønnskostnader for voksne arbeidere i norske kroner. Norge=100

Kilde: SAF og lokale kilder.

1990, dvs. en nedgang i veksttakten på 1,1 prosentpoeng fra året før. Arbeidsproduktiviteten økte med 1,7 pst. fra 1989 til 1990, som er betydelig svakere enn gjennomsnittet for 1980-tallet. Det gir en LPE-vekst på 4,1 pst. fra 1989 til 1990. Fra 1990 til 1991 kan lønnskostnadsveksten anslås til 6 1/4 pst. mens arbeidsproduktiviteten anslås å øke med 2 1/4

pst. Det gir en LPE-vekst på 4 pst., dvs. om lag som året før.

Foreløpige nasjonalregnskapstall fra Statistisk sentralbyrå for 1990 viser en vekst i time-lønnskostnadene i industrien på 5,9 pst. fra året før, dvs. om lag samme vekst som hos handelspartnerne. Videre viser tallene en vekst i arbeidsproduktiviteten på 2,3 pst. Det

Tabell 5d. Lønnskostnader pr. produsert enhet i industrien. Prosentvis endring fra året før¹⁾.

	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991 ²⁾
Norges handelspartnere:											
- Lønnskostnader	11,0	8,1	6,9	6,2	6,9	5,5	5,2	4,7	6,9	5,8	6 1/4
- Produktivitet	2,3	3,3	6,0	4,8	4,4	1,5	2,8	4,4	3,9	1,7	2 1/4
- LPE, nasjonal valuta	8,6	4,7	0,9	1,4	2,4	3,9	2,3	0,3	2,9	4,1	4
Norsk industri:											
- Lønnskostnader	11,3	10,7	10,3	9,7	9,3	9,7	14,2	6,1	4,2	5,9	
- Produktivitet	0,2	3,6	5,2	7,0	3,0	-1,2	5,1	-0,5	3,7	2,3	
- LPE, nasjonal valuta	11,0	6,9	4,8	2,5	6,1	11,0	8,7	6,6	0,5	3,5	
Relativ LPE, nasjonal valuta	2,3	2,1	3,9	1,1	3,7	6,8	6,3	6,3	-2,4	-0,5	
Valutakursendringer ³⁾	-2,0	-0,8	4,2	2,1	1,6	6,8	4,0	0,6	0,1	-0,2	
Relativ LPE, felles valuta ..	4,4	2,9	-0,3	-0,9	2,0	0,0	2,2	5,7	-2,5	-0,3	

¹⁾ Tall for våre handelspartnere og valutakurs er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt (med løpende oppdaterte konkurransevnevekter) på grunnlag av indeksserier med 1985 som basisår.

²⁾ Anslag.

³⁾ Positive tall innebærer en svekkelse av industriens effektive valutakurs.

Kilde: OECD, IMF, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

gir en LPE-vekst på 3,5 pst. som er 0,6 prosentpoeng svakere enn hos våre handelspartnere.

Tall for industriens effektive kronekurs viser at kronen styrket seg med 0,2 pst. fra 1989 til 1990, noe som isolert sett bidrar til svekket konkurranseevne. For en nærmere omtale av utviklingen i kronekursen vises til vedlegg D. Alt i alt viser de nye tallene at norsk industri har forbedret sin kostnadsmessige konkurranseevne – målt ved relative lønnskostnader pr. produsert enhet – med 0,3 pst. fra 1989 til 1990.

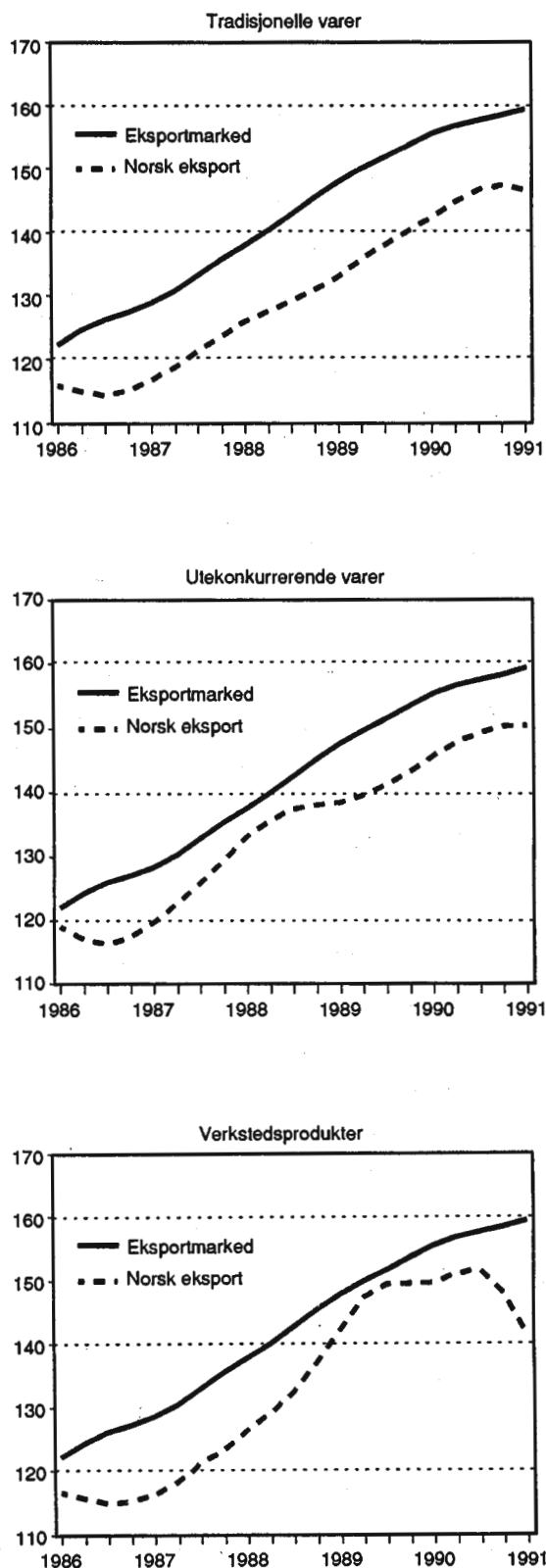
På 1970-tallet ble norsk industris konkurranseevne, målt ved relative lønnskostnader pr. produsert enhet, svekket med i alt om lag 22 pst. Svekkelsen var sterkest i årene 1974–77. I årene 1978 og 1979 ble konkurranseevnen styrket. Som gjennomsnitt for 1970-tallet var lønnskostnadsveksten i norsk industri om lag like sterk som hos våre handelspartnere, mens veksten i arbeidsproduktiviteten i norsk industri var i gjennomsnitt 1,4 pst. svakere pr. år enn hos våre handelspartnere. Samtidig ble kronen styrket med i alt vel 8 pst. over disse årene. Isolert sett bidrar både svakere produktivitsvekst og styrket krone til forverret konkurranseevne.

Siden utvalgets forrige rapport har Statistisk sentralbyrå publisert reviderte nasjonalregnskapstall for årene 1988 og 1989. Tallene viser at den økonomiske utviklingen i disse årene var til dels betydelig svakere enn tidligere anslått. For industrien er veksten i bruttoproduktet nå anslått til -4,9 pst. i 1988 og -2,4 pst. i 1989. For disse årene er det en nedjustering på hhv. 1,7 prosentpoeng og 2,8 prosentpoeng. I tillegg viser de nye tallene en betydelig mindre nedgang i antall utførte timerverk i industrien i 1988 og en noe sterkere sysselsettingsnedgang i 1989. Dette innebærer at veksten i arbeidsproduktiviteten i industrien nå anslås 6,3 prosentpoeng svakere fra 1987 til 1989.

Ser en årene 1980–89 under ett, ble industriens konkurranseevne forverret med i alt 14,1 pst., dvs. en svekkelse på i gjennomsnitt om lag 1,5 pst. pr. år. Lønnskostnadsveksten i denne perioden var i gjennomsnitt 2,7 pst. sterkere pr. år i norsk industri sammenliknet med våre handelspartnere. Samtidig var produktivitsveksten i gjennomsnitt 0,8 pst. svakere pr. år i norsk industri. Begge disse forholdene bidrar isolert sett til svekket konkurranseevne. Videre ble kronen svekket med i alt 17,5 pst. eller i gjennomsnitt 1,8 pst. pr. år, noe som isolert sett bidrar til forbedret konkurranseevne.

Beregningsutvalget finner grunn til å understreke at beregninger av utviklingen i re-

Figur 5.3. Norsk eksport av industrivarer og eksportmarkedsutviklingen. Sesongjusterte og glattede volumtall, 1980=100

Tabell 5e. Lønnskostnader pr. produsert enhet i industrien i de enkelte land. Pst. endring fra året før¹⁾.

	LPE i nasjonal valuta					Valutakursutvikling overfor norske kroner					LPE i norske kroner				
	1986	1987	1988	1989	1990	1986	1987	1988	1989	1990	1986	1987	1988	1989	1990
Belgia	2,3	-1,9	-3,0	0,5	2,7	14,6	8,6	-1,7	-1,2	6,9	17,2	6,6	-4,6	-0,6	9,7
Canada	5,6	5,0	4,3	7,8	10,0	-15,5	-4,6	4,4	10,0	-8,0	-10,8	0,2	8,9	18,5	1,2
Danmark	8,4	9,8	0,6	2,2	1,4	12,8	7,5	-1,7	-2,4	7,1	22,3	18,0	-1,1	-0,3	8,6
Finland	2,6	1,4	1,4	4,6	10,7	5,2	5,0	1,6	3,4	1,7	8,0	6,4	3,1	8,2	12,5
Frankrike ...	2,4	2,2	-0,8	-0,1	4,3	11,6	4,8	-2,4	-1,1	6,2	14,3	7,2	-3,1	-1,2	10,8
Italia	3,2	3,4	2,3	7,7	7,6	10,6	4,4	-3,6	0,5	3,8	14,1	8,0	-1,4	8,2	11,6
Nederland ...	2,5	3,0	-2,1	-2,1	0,4	16,9	9,8	-0,7	-1,3	5,5	19,8	13,1	-2,9	-3,4	6,0
Storbritannia	4,3	0,7	0,2	3,3	7,3	-2,0	1,6	5,2	-2,5	-1,5	2,2	2,3	5,4	0,8	5,7
Sverige	6,7	5,6	6,9	9,2	8,2	4,0	2,3	0,1	0,7	-1,3	11,0	8,0	5,9	10,0	6,8
Sveits	-0,7	1,3	-7,5	1,4	1,8	17,8	9,4	-1,4	-5,3	6,8	17,0	10,8	-8,7	-4,0	8,8
Tyskland-vest	5,0	7,2	0,4	0,3	2,0	16,9	9,6	-1,0	-1,0	5,4	22,7	17,6	-0,5	-0,8	7,6
Østerrike	3,6	-6,2	3,7	-0,6	-2,1	16,8	9,6	-0,9	-1,1	5,5	21,0	2,8	2,7	-1,7	3,2
Japan	3,3	-5,0	-2,4	1,4	2,0	22,4	5,5	9,0	-1,5	-13,6	26,4	0,2	6,3	-0,1	-11,9
USA	0,0	-2,6	-2,5	0,6	0,2	-14,0	-8,9	-3,3	6,0	-9,3	-14,0	-11,3	-5,7	6,6	-9,1
Spania	3,8	4,5	4,1	5,6	7,9	4,7	3,2	2,5	4,2	5,3	8,7	7,9	6,8	10,0	13,6
Irland	1,6	-3,9	-4,0	0,7	1,2	8,9	1,0	-0,9	-1,4	5,7	10,6	-3,0	-4,8	-0,7	7,0
Norges han- delspartnere	3,9	2,3	0,3	2,9	4,1	6,8	4,0	0,6	0,1	-0,2	10,9	6,4	0,9	3,0	3,9
Norge											11,0	8,7	6,6	0,5	3,5
Relativ LPE .											0,0	2,2	5,7	-2,5	-0,3

¹⁾ Tall for våre handelspartnere og for valutakurs er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt (med løpende oppdaterte konkurranseevnevekt) på grunnlag av indeksserier med 1980 som basisår.

Kilde: OECD, IMF, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

lative lønnskostnader pr. produsert enhet nødvendigvis er beheftet med stor usikkerhet. Det er usikkerhet knyttet til anslagene for lønnskostnader og produktivitet både for Norge og våre viktigste handelspartnere. Tallene må derfor tolkes med stor varsomhet.

Utviklingen i lønnskostnader pr. produsert enhet i industrien i lokal valuta og i norske kroner i de enkelte land er gjengitt i tabell 5e. Spesielt i 1986, men også i de andre årene tabellen dekker, har utviklingen i valutakurser spilt en viktig rolle for utviklingen i det enkelte lands LPE regnet i felles valuta. Utviklingen i enkeltvalutaer har avveket betydelig fra endringen i industriens effektive valutakurs. Derfor vil ikke et veiet gjennomsnitt nødvendigvis gi et korrekt uttrykk for den endrede konkurransesituasjonen de enkelte bransjene står overfor.

5.6 MARKEDSANDELER

I sin omtale av utviklingen i industriens konkurranseevne i avsnittene foran har Beregningsutvalget konsentrert seg om forhold som særlig antas å påvirke industriens konkurranseevne.

I ettertid kan utviklingen i industriens konkurranseevne avleses feks. i markedsandelen for industriprodukter hjemme og ute, i industriens andel av bruttonasjonalproduktet og av total sysselsetting og av landets beholdning av realkapital. Utviklingen i disse stør-

relsene kan dels gi informasjon om evnen til å omsette produkter i konkurranse med andre lands næringsliv, dels om evnen til å konkurrere med andre norske næringer om arbeidskraft og kapital.

Eksportmarkedsandeler

Endringene i norsk industris eksportmarkedsandeler kan belyses ved å sammenligne eksportveksten av industrivarer (skip og oljeplattformer er ikke inkludert) med veksten i vareimporten hos våre handelspartnere. Importtallene aggregeres med vektorer som gjenspeiler landenes betydning for norsk eksport.

Målt på denne måten tapte industrien markedsandeler i betydelig grad i perioden 1984–86. Omslaget fra slutten av 1986 må først og fremst tilskrives konjunkturomslaget i utlandet, men også devalueringen av norske kroner i mai 1986 kan antas å ha gitt et positivt bidrag. Fra og med begynnelsen av 1989, og særlig mot slutten av 1990 har imidlertid industrien tapt markedsandeler igjen.

For varer fra utekonkurrerende industri ble virkningen av det internasjonale konjunkturoppsvinget fra slutten av 1986 forsterket av lagerbevegelser mellom de norske produsentene og deres utenlandske kunder. Denne industrien er sterkt kapital- og energiintensiv, og utviklingen i energipriser og rentekostnader har generelt større betydning enn utviklingen i lønnskostnader. Devalueringen betydde derfor mer for denne industriens konkurranseevne enn virkningene av den etter-

Tabell 5f. Markedsandeler for importkonkurrerende varer. Volumandeler¹⁾.

	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Næringsmidler	93,7	93,5	92,7	91,9	91,9	91,0	90,4	90,0
Nytelsesmidler	81,7	82,2	80,4	79,2	80,9	91,6	80,5	79,5
Tekstil- og bekledningsvarer	26,1	26,3	23,7	21,6	20,7	20,2	18,3	16,9
Trevarer	77,3	76,5	74,9	72,2	72,8	73,0	75,5	74,8
Kjemiske og mineralske prod.	46,2	44,4	42,1	41,8	42,2	41,2	37,9	36,1
Grafiske produkter	93,2	93,2	92,7	92,1	91,3	91,4	91,5	91,5
Bergverksprodukter	72,3	68,8	71,1	73,8	71,6	69,5	71,0	65,6
Treforedlingsprodukter	68,2	67,5	67,6	68,1	68,8	67,1	67,8	66,7
Kjemiske råvarer	46,5	46,6	44,1	39,5	40,7	35,2	34,3	28,4
Raffinerte oljeprodukter ...	56,7	60,1	59,5	52,8	52,7	48,7	56,4	60,4
Metaller	35,2	22,3	23,1	26,1	28,8	25,7	22,7	16,1
Andre verkstedsprodukter .	43,5	38,1	38,4	36,1	38,1	32,8	29,5	27,0
Trad. industrivarer i alt	61,8	58,6	56,9	55,2	56,5	55,3	55,1	52,3
Skip og oljeplattformer	50,8	62,9	75,7	81,6	72,6	56,8	53,2	61,3

¹⁾ Volumet av norskproduserte varer levert innenlands som andel av totale leveranser til vareinnsats og sluttleveringer inkludert lager.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

følgende sterke lønnsveksten og arbeidstidsforkortelsen. Fra midten av 1988 og et års tid fremover har denne industrien vunnet markedsandeler, mens det gjennom 1990 igjen har vært tendenser til tap av markedsandeler. For verkstedsprodukter har det vært et klart tap av markedsandeler siden midten av 1989.

Hjemmemarkedsandeler

Tabell 5f viser utviklingen i norske produsenters markedsandeler på hjemmemarkedet fra 1983 til 1990. Markedsandelene er beregnet ved forholdet mellom norske produsenters leveranser av de enkelte varer på hjemmemarkedet og den samlede innenlandske anvendelsen av varer som delvis dekkes ved import.

Tabellen viser at norske produsenters gjennomsnittlige markedsandel avtok med 3,7

pst. årlig fra 1983 til 1986, og er dermed med på å forklare den kraftige importveksten for tradisjonelle varer over samme periode. Spesielt store var markedsandelstapene for produsenter av tekstil- og bekledningsvarer, kjemiske råvarer, metaller og andre verkstedsprodukter. Fra 1986 til 1989 opprettholdt bedriftene markedsandelene på hjemmemarkedet, for så igjen å tape betydelige markedsandeler i 1990.

Ser en perioden 1983–90 under ett har produsenter av metaller mer enn halvert sin markedsandel på hjemmemarkedet mens produsentene av tekstil- og bekledningsvarer og andre verkstedsprodukter har fått redusert sine hjemmemarkedsandeler med vel 1/3. Det er bare oljerelatert virksomhet, raffinerte produkter og skip og oljeplattformer som har økt sin hjemmemarkedsandeler over perioden.

KAPITTEL 6

Økonomiske utsikter

6.1 ANSLAG PÅ KONSUMPRIS- UTVIKLINGEN I 1991

I denne rapporten har utvalget valgt ikke å utarbeide egne avsnitt om utviklingen i norsk- og internasjonal økonomi. Forhold som har særlig betydning for konsumprisene på kort sikt er imidlertid som vanlig omtalt i dette kapitlet. For en fyldig omtale av utviklingen i norsk- og internasjonal økonomi vises til St. meld. nr. 2 (1990–91) Revidert nasjonalbudsjett 1991 som nylig er framlagt og Statistisk sentralbyrås konjunkturrapport som vil foreligge 10. juni.

I utvalgets rapport fra januar ble det utarbeidet anslag på konsumprisutviklingen i innværende år. I mars la utvalget fram ny prisprognose for 1991. Den oppdaterte vurderingen av prisutsiktene for 1991 ble foretatt etter at prisutsiktene slik de fortonet seg i januar var vesentlig endret, bl.a. som følge av at oljeprisene i årets første måneder ble liggende vesentlig lavere enn forutsatt, jfr. omtalen i rapporten datert 14. mars med oppdaterte lønnstall og prisprognose.

I rapporten som legges fram nå har utvalget gjennomgått prisutsiktene på nytt, bl.a. på grunnlag av nye beregninger med kvartalsmodellen KVARTS. En har gjennomgått forutsetningene for beregningene og justert disse der det ut fra ny informasjon er grunnlag for dette. Dette gjelder bl.a. den forutsatte utviklingen i råoljeprisene. Utviklingen i konsumprisindeksen fram til og med april i år er dessuten nå kjent.

Modellgrunnet for beregningene

I denne rapporten presenteres oppdaterte beregninger med kvartalsmodellen KVARTS. Grunnen til at en ikke presenterer nye beregninger med MODAG er at det sammenliknet med KVARTS er vanskelig å innarbeide ny informasjon langt ut i året i denne modellen, siden den er en årsmodell som bare inneholder gjennomsnittsstørrelser for hvert år. En viktig egenskap ved modellene er at konsumprisutviklingen i stor grad blir bestemt fra kostnadssiden.

I slike modellberegninger blir en del størrelser av betydning for konsumprisene anslått utenfor modellen (eksogene variable). Variable som anslås slik er i modellberegningene

uavhengige av andre størrelser. Dette er en forenkling det er naturlig å gjøre i slike beregninger. Utviklingen i flere av disse størrelsene vil i virkeligheten være avhengig av andre forhold i økonomien, jf. omtalen til slutt i avsnittet om forutsetningene for prisanslagene og omtalen av beregningsresultatene.

Utvalget benytter en modellversjon hvor de viktigste variable som anslås utenfor modellen er importpriser og lønnsatser samt avgifter, subsidier, prisene på norskproduserte jordbruksvarer, elektrisitet samt råolje.

Importprisutviklingen er anslått med utgangspunkt i forventet prisutvikling internasjonalt. For størrelser som fastsettes av det offentlige er det naturlig å legge til grunn at vedtak som er gjort ved inngangen til året ikke endres. For størrelser som i stor grad er resultat av avtaler gjøres det beregningstekniske forutsetninger. Dette gjelder hovedsakelig lønnsutviklingen og utviklingen i jordbrukspriser.

Modellresultatene er betinget av de forutsetningene som gjøres. Forutsetninger med særlig stor betydning for konsumprisene er nærmere omtalt under.

De økonomiske sammenhengene som er innarbeidet i KVARTS er tallfestet på grunnlag av historiske observasjoner. I modellen er utviklingen fra kvartal til kvartal knyttet sammen i modellens adferdsrelasjoner.

I modellen bestemmer importprisene og prisene på norskproduserte varer og tjenester på innenlandsmarkedene (hjemmeprisene) sammen med avgifter og subsidier, prisene på varer og tjenester som går til privat konsum. Hjemmeprisene bestemmes i stor grad av bedriftenes enhetskostnader. Når en ser bort fra virkninger gjennom lønnsutviklingen, som i utvalgets beregninger er gitt ved beregningstekniske forutsetninger, påvirker importprisene hjemmeprisene hovedsakelig gjennom produsentenes vareinnsats. For enkelte varer har det også en viss effekt at hjemmeprodusentene konkurrerer med importvarer. I modellen er imidlertid virkningene av dette nærmest ubetydelige i forhold til virkningene gjennom vareinnsatskostnadene for konsumprisutviklingen sett under ett.

Enhetskostnadene bestemmes av arbeids-

kraftsproduktivitet, lønnsatser og vareinnsatspriser. Produktivitetsutvikling og vareinnsatspriser bestemmes i modellen ved egne ligninger mens driftsmarginene bestemmes gjennom prisligningene. Ligningene for produktivitet er karakterisert av tiltakende utbytte av arbeidskraft, særlig på kort sikt. I flere av prisligningene inngår også graden av kapasitetsutnyttelse.

I hjemmeprisrelasjonene inngår hjemmeprisen fra foregående periode(r) som forklaringsvariabel. Tilbakedaterte verdier av forklaringsfaktorene får gjennom disse leddene betydning for prisdannelsen i inneværende periode, i tillegg til at tilbakedaterte verdier av forklaringsfaktorene inngår direkte. Dette betyr også at utviklingen i tidligere og inneværende perioder får betydning for senere perioder.

Forutsetninger for prisanslagene

Det er betydelig usikkerhet knyttet til de forutsetningene modellanslagene er betinget av, som kommer i tillegg til usikkerhet i de sammenhenger som er tallfestet i modellen. De viktigste forutsetningene er summert opp i tabell 6a på slutten av dette avsnittet.

Utvalget har tradisjonelt lagt til grunn beregningstekniske forutsetninger om *lønnsveksten* i sine prisprognoser. I denne rapporten presenteres beregninger både med 4 pst. og med 6 pst. vekst i timelønningene fra 1990 til 1991. Dette er de samme alternative forutsetninger om lønnsutviklingen fra 1990 til 1991 som ble benyttet i januarrapporten samt i den oppdaterte prisprognosen utvalget utarbeidet i mars.

Selv om det nå foreligger resultater fra lønnsoppgjør som omfatter hovedtyngden av lønnstakere, er det fortsatt usikkerhet knyttet til lønnsutviklingen i 1991, bl.a. fordi lønnsutviklingen vil avhenge av hvor store tillegg som blir gitt lokalt, strukturendringer som medfører endringer av fordelingen av lønnstakere på ulike lønnsnivåer mv. Bidraget til årslønnsveksten fra lønnsoverhengene inn i 1991 samt de tariffmessige tilleggene som er avtalt i vårens forhandlinger er omtalt i kapittel 2 samt i vedlegg A. Med bakgrunn i de bidragene til årslønnsveksten som nå er kjent er det ikke urimelig å operere med de samme alternative forutsetningene for lønnsveksten gjennom 1991 som i de to tidligere rapportene fra i år, selv om det ut fra de oppgjørene som er gjennomført ser ut til at den gjennomsnittlige årslønnsveksten fra 1990 til 1991 vil bli nærmere 4 pst. enn 6 pst. Utvalget har derfor valgt å benytte de samme alternative forutsetninger om lønnsutviklingen i 1991 som i årets tidligere rapporter.

Hvordan lønnsveksten påvirker konsumprisveksten vil også avhenge av hvordan lønnsveksten fordeler seg på ulike sektorer. Eksempelvis har lønnsutviklingen i varehandelen større betydning for konsumprisveksten enn lønnsutviklingen i industrien eller i offentlig sektor. Dette gjelder særlig på kort sikt. Som en beregningsteknisk forutsetning her en som i tidligere rapporter lagt til grunn samme prosentvise lønnsvekst i alle sektorer i disse beregningene.

Virkningene på prisutviklingen av en gitt årslønnsvekst vil også være avhengig av hvordan den forutsatte lønnsveksten fordeler seg gjennom året, fordi det tar tid før lønnsøkninger slår ut i prisene. I KVARTS-beregningene er det illustrasjonsmessig forutsatt at hele forskjellen på lønnsveksten fra 1990 til 1991 skyldes ulike tillegg gitt i 2. kvartal. Hvis en hadde forutsatt at mer av forskjellen i lønnsveksten kom som følge av tillegg gitt senere enn i 2. kvartal, noe det kan være mer rimelig å anta med bakgrunn i at de generelle tillegg for flere grupper som skal gis i 2. kvartal nå er kjent, ville virkningen på prisveksten i 1991 av ulik lønnsvekst blitt mindre.

På bakgrunn av at ulike forutsetninger om lønnsveksten i 1991 får selvstendig betydning for prisutviklingen i årene etter 1991, er det også gjort beregninger på lengre sikt med sikte på å belyse effekten av dette slik den framkommer i modellen. En differanse i årslønnsveksten på 2 prosentpoeng i 1991 kan medføre at lønnsoverhenget inn i 1992 blir forskjellig. De forløpene som er forutsatt gjennom 1991 gir en forskjell i lønnsoverheng inn i 1992 i de to alternativene på 0,7 prosentpoeng. Lønnsutviklingen etter 1. januar 1992 er forutsatt lik i de to alternativene.

Importprisveksten for tradisjonelle varer er normalt lavere enn konsumprisstigningen hos våre handelspartnere. Denne forskjellen var likevel spesielt stor i 1990 sammenliknet med tidligere år. Den gjennomsnittlige prisveksten på tradisjonelle importvarer fra 1989 til 1990 var i følge marsregnskapet for 1990 0,6 pst., mens den gjennomsnittlige konsumprisveksten hos våre handelspartnere fra 1989 til 1990 er beregnet til 5,6 pst. Når prisveksten på tradisjonelle importvarer normalt ligger lavere enn konsumprisveksten i landene vi importerer disse varene fra, har dette trolig sammenheng med at produktivitetsveksten i vareproduksjon er større enn i tjenesteproduksjon, og at tjenester utgjør en større andel av det private konsumet hos våre handelspartnere enn av vår import fra de samme landene. Prisveksten hos våre handelspartnere har avtatt etter oljeprisoppgangen i fjor høst, og den gjennomsnittlige kon-

sumprisveksten hos våre handelspartnere ventes å bli om lag 1/2 prosentpoeng lavere fra 1990 til 1991 enn den ble fra 1989 til 1990. I modellberegningene er det likevel lagt til grunn en noe sterkere prisvekst for tradisjonelle importvarer fra 1990 til 1991 enn de foreløpige tallene gir for veksten fra 1989 til 1990. Dette må bl.a. ses på bakgrunn av den høye prisveksten hos våre handelspartnere ved utgangen av 1990. I beregningene er det forutsatt en prisvekst på om lag 1 1/4 pst. på tradisjonelle importvarer fra 1990 til 1991. Det er forutsatt høyest prisvekst på ferdigvarer og matvarer, som er av størst betydning for konsumprisveksten, mens det for råvarer er forutsatt et prisfall.

Kronekursens utvikling vil også kunne få betydning for prisutviklingen. Det norske valutakurssystemet ble endret med virkning fra 22. oktober 1990, jfr. nærmere omtale i vedlegg D, ved at kronekursen nå er knyttet til regne- og valutaenheten ecu. Dette innebærer bl.a. at valutaen for land vi importerer mye fra, som USA og Japan, ikke lenger inngår i den norske valutakurven. Endringene i kronekursen i forhold til disse landenes valutaer vil derfor kunne bli større med det nye systemet, og den effektive kronekursens utvikling vil dermed kunne få større betydning for importprisutviklingen i Norge enn tidligere. Etter at krona ble knyttet til ecu, svekket amerikanske dollar seg en del i forhold til den norske krona, men den senere tid har amerikanske dollar igjen styrket seg betydelig, jfr. nærmere omtale og figur i vedlegg D. Det er usikkerhet knyttet til utviklingen i den effektive kronekursen gjennom resten av 1991. Selv om den effektive kronekursen har blitt svekket betydelig hittil i 1991, har en ikke foretatt en generell justering av den forutsatte utviklingen i importpriser med utgangspunkt i kursutviklingen i denne rapporten, jf. omtalen av prisveksten for tradisjonelle importvarer over. Svenske myndigheter bestemte 17. mai 1991 å knytte den svenske kronen til ecu. Siden Sverige er en av Norges viktigste handelspartnere, vil dette framover bidra til en mer parallell utvikling i kronekursen og gjennomsnittet av handelspartnernes valutaer.

I utvalgets rapport fra mars ble det lagt til grunn en gjennomsnittlig råoljepris på om lag 118 kr. pr. fat i 1991. Som i mars legger en til grunn at oljeprisen målt i dollar vil ligge mellom 18 og 21 dollar pr. fat resten av året. Dollarkursen har imidlertid den senere tid ligget vesentlig høyere enn 6 kr. slik en forutsatte i mars. De siste dagene har dollarkursen i gjennomsnitt vært om lag 6,60 kr., og her har en forutsatt at kursen blir 6,50 resten av

året. Det forutsatte forløpet gir en gjennomsnittlig oljepris på i underkant av 130 kroner pr. fat i 1991.

Selv om usikkerheten etter at Gulf-krigen er avsluttet fortøner seg mindre enn da utvalget la fram årets første rapport i januar, er det grunn til å understreke at det fortsatt er stor usikkerhet om oljeprisutviklingen framover. Mens en i januar regnet det som mest sannsynlig med en prisoppgang på råolje, kan en nå ikke utelukke at oljeprisene faller under det nivået som er forutsatt over. I januarrapporten ble det presentert beregninger med sikte på å belyse konsekvensene for konsumprisutviklingen av høyere oljepriser. En nedgang i oljeprisen vil dempe konsumprisveksten, og den beregnede virkningen av en nedgang i oljeprisen vil være om lag den samme som virkningen av en oppgang.

Det ble som et eksempel foretatt beregninger der oljeprisen lå 10 dollar høyere i første halvår av 1991 enn forutsatt i beregningene en sammenliknet med. Det ble også regnet med at høyere oljepriser medførte høyere priser på importvarer. Beregningene ga som resultat at konsumprisveksten gjennom 1991 målt som vekst over fire kvartaler ville endres med 0,3–0,5 prosentpoeng som følge av en slik endring i forutsetningen om oljeprisen, og at virkningen ville være størst i kvartalet etter at en slik oppgang skjedde.

Selv om den tidsperioden en valgte for å belyse virkningen av høyere oljepriser ikke lenger er av like stor interesse, illustrerer beregningene hvilken virkning oljeprisutviklingen kan ha på konsumprisveksten. Hvor stor effekt lavere eller høyere oljepris får for den gjennomsnittlige konsumprisveksten fra 1990 til 1991, vil imidlertid både avhenge av hvor mye oljeprisen endres og på hvilket tidspunkt i året dette evt. skjer. Desto senere en slik nedgang eller oppgang evt. kommer, dess mindre betydning får dette for den gjennomsnittlige konsumprisveksten fra 1990 til 1991. Virkningen på konsumprisveksten neste år blir imidlertid tilsvarende større.

Utviklingen i prisene på *norskproduserte jordbruksvarer* levert til hjemmemarkedet vil avhenge av den rammen som blir fastsatt for jordbruksoppgjøret, hvor mye av rammen som forutsettes tatt ut ved økning av prisene samt avlinger og andre sider ved markedssituasjonen for jordbruksvarer. I St. prp. 84 (1990–91) fremmer Regjeringen forslag om endrede bevilgninger mv. for jordbruksoppgjøret 1991. Proposisjonen er ikke behandlet av Stortinget. Etter det opplegget som blir lagt fram i denne proposisjonen er jordbruksoppgjøret forutsatt å bidra til rundt halvparten av den prisveksten på jordbruksvarer

som ble forutsatt i 1990. For mange produkter, bl.a. kjøtt, poteter og grønnsaker, lå prisene betydelig lavere enn forutsatt i fjor høst. Selv om en forutsetter en sterkere prisvekst på norskproduserte jordbruksvarer levert hjemmemarkedet i år, er det med bakgrunn i det lave prisnivået ved inngangen til året og mindre prisutslag av årets jordbruksoppgjør grunn til å regne med en moderat prisvekst fra 1990 til 1991. I modellberegningene er det forutsatt en gjennomsnittlig prisvekst på om lag 2 pst. fra 1990 til 1991.

I konsumprisindeksen er det en kvartalsvis husleieundersøkelse som er grunnlaget for måling av prisutviklingen på *boligtjenester*. Boligtjenestene veier tungt i konsumprisindeksen, fordi de i tillegg til betalte husleier også omfatter nivået på husholdningenes renteutgifter på boliglån, forsikringer samt visse kommunale avgifter. Husleie er som nevnt eneste representantvare for boligtjenester, og husleieindeksen har økt vesentlig mer enn totalindeksen de senere år, selv om veksten avtok gjennom 1990. I de KVARTS-beregningene som er presentert i tidligere rapporter for 1991 har en benyttet modellens relasjoner for pris på boligtjenester. Husleieindeksen for mars viste en vekst siden mars 1990 på 5,2 pst. Tradisjonelt skjer det meste av veksten i husleiene ved inngangen til året. På grunnlag av dette har en til denne rapporten forutsatt en gjennomsnittlig vekst i prisen på boligtjenester fra 1990 til 1991 på knapt 5 pst.

Virkninger av renteendringer på konsumprisindeksen må på kort sikt komme indirekte gjennom de faktiske kostnadene til gårdiere og borettslag samt gjennom effekten på det generelle kostnadsnivået i næringslivet. Disse effektene av renteendringer er imidlertid usikre, og kan først få betydning gjennom en betydelig tidsforsinkelse. Det samme gjelder enkelte andre kostnader med betydning for utviklingen i husleiene, bl.a. kommunale takster og avgifter, lønnskostnader mv.

Renteendringer vil også kunne påvirke prisene mer indirekte gjennom virkninger på etterspørselen, i første rekke via effekten på husholdningenes konsumdisponible inntekter. Slike effekter vil kunne motvirke effekter via kostnadssiden, ved at eksempelvis en renteoppgang vil bidra til å dempe etterspørselen og redusere mulighetene for prispåslag.

Prisene på varer som går til konsum i modellen inkluderer avgifter og subsidier. Flere avgifter ble i januar økt mer enn 4 pst., dvs. det som tilsvarer en prisjustering ved 4 pst. prisvekst. Dette gjaldt særlig avgifter på oljeprodukter, men også for alkohol- og tobakksavgifter skjedde en realøkning. Forbruker-

subsidier, som i hovedsak omfatter subsidier på melk- og melkeprodukter, ble gitt en betydelig realøkning med virkning fra 1. januar. I forbindelse med Revidert nasjonalbudsjett 1991 er forbrukersubsidiene foreslått redusert med virkning fra 1. juli. Viktige takster på statlig forretningsdrift med direkte betydning for konsumprisene er samferdselstakster inkl. porto og teletakster. Disse øker i hovedsak med om lag 4 pst. fra 1990 til 1991, bortsett fra teletakstene, som i gjennomsnitt ble redusert med vel 6 1/2 pst. i januar 1991 og også ble redusert i juli 1990. På årsbasis gir disse endringene en nedgang i teletakstene på vel 9 pst., men utslaget på konsumprisindeksen ble noe større som følge av at reduksjonen av de teletakstene som inngår i konsumprisindeksen var større enn dette. I KVARTS blir prisutviklingen på hjemmeproduserte transporttjenester bestemt i en egen likning, men en har korrigert for utslaget av reduserte teletakster i beregningene. På grunnlag av den registrerte utviklingen fram til februar i år er det forutsatt en vekst i prisen på elektrisitet på 2,7 pst. fra 1990 til 1991.

Det er i vedlegg G omtalt hvordan takster og avgifter som fastsettes i kommunesektoren inngår i konsumprisindeksen. Justeringer av enkelte gebyrsatser, eksempelvis foreldrebetaling til barnehager, har allerede gitt seg utslag i konsumprisindeksen. Utslagene vil være mer indirekte når det gjelder kommunale avgifter knyttet til bolig. Disse vil som nevnt bare påvirke konsumprisindeksen i den grad de slår ut i husleievekst slik dette registreres i konsumprisindeksen. I følge en undersøkelse gjennomført av Statistisk sentralbyrå har den gjennomsnittlige veksten i slike satser vært mellom 3,6 pst. og 7,7 pst. i perioden januar 1990 til januar 1991. Veksten var lavest for renovasjonsavgifter og høyest for kloakkavgifter. Selv om veksten for flere slike satser har vært høyere enn konsumprisveksten i denne perioden, var veksteri klart lavere enn i perioden januar 1989 til januar 1990, da veksten varierte fra 6,3 pst. for renovasjon til 12,5 pst. for vann og kloakk sett under ett. Lavere veksttakt for slike avgifter gjennom 1990 kan ha bidratt til at veksten i husleiene har falt.

I prisrelasjonene i KVARTS er det forutsatt at prisveksten på varer og tjenester som produseres av kommuneforvaltningen og statsforvaltningen følger kostnadsutviklingen i produksjonen av disse varene og tjenestene.

Som omtalt er det ofte en forenkling når enkelte størrelser er forutsatt uavhengig av andre størrelser i modellen. I beregningene har en ikke foretatt en gjennomgående revi-

sjon av eksogene forutsetninger som kan påvirkes av en forskjell på lønnsveksten fra et år til det neste på 2 prosentpoeng. Det er eksempelvis forutsatt samme prisutvikling på importerte varer i de to alternativene, selv om det er grunn til å tro at prisfastsettelsen til importører vil påvirkes av pris- og kostnadsutviklingen innenlands. Det er heller ikke rimelig å forutsette at den samme økonomiske politikk vil bli ført med en såpass stor forskjell på lønnsutviklingen, eller at renteutviklingen vil bli den samme.

Det er imidlertid særlig på lengre sikt slike effekter av ulik lønnsvekst kan bli viktige. I vurderingen av prisutsiktene for 1991 er denne forenklingen mindre viktig. Det er således benyttet samme eksogene forutsetninger om utviklingen fra 1990 til 1991 både i alternativet med 4 pst. lønnsvekst og i alternativet med 6 pst. lønnsvekst. I fastleggelsen av disse forutsetningene er det imidlertid lagt til grunn en utvikling som ligger et sted mellom de to alternativene vi har regnet med for lønnsveksten.

Forutsetningene for prisprognosen er oppsummert i tabell 6a under.

Tabell 6a. Hovedforutsetninger for modellberegninger av konsumprisvekst fra 1990 til 1991.

Varegruppe, kostnadskomponent	Vekst fra 1990 til 1991
<i>Internasjonalt bestemte priser:</i>	
Importpriser (trad. varer)	1¼ pst.
<i>Herav:</i>	
– matvarer	2 »
– råvarer og lite bearbejdede varer	-1¾ »
– ferdigvarer	2¼ »
Råoljepris, kroner pr. fat	-10 »
<i>Offentlig regulerte priser og avtalebestemte priser:</i>	
Jordbrukspriser	2 »
Elektrisitet	2¾ »
Lønnssetser	4 og 6 »

Resultater

Resultatene av modellberegningene er gjengitt i tabell 6b under.

Tabell 6b. Modellresultater. Beregnet vekst i konsumprisindeksen fra 1990 til 1991 med forskjellige forutsetninger om lønnsvekst i samme periode.

	Alt. 1	Alt. 2
Forutsatt lønnsvekst	4,0 pst.	6,0 pst.
Konsumprisvekst	3,6 »	3,8 »

Med forutsetningen om en årslønnsvekst på 4 pst. fra 1990 til 1991 gir KVARTS-beregningene en konsumprisvekst fra 1990 til 1991 på 3,6 pst. Konsumprisindeksen for årets 4 første måneder lå 3,8 pst. over de tilsvarende månedene i 1990. I beregningene holder konsumprisveksten seg på om lag 3 3/4 pst. målt som vekst siden samme kvartal året før fram til 4. kvartal, da den faller til om lag 3 pst. Forutsetningen om 4 pst. lønnsvekst i alle sektorer betyr en betydelig lavere lønnsvekst gjennom 1991 enn året før, og bidrar isolert sett til lavere prisvekst gjennom resten av året om en sammenlikner med utviklingen i 1990. Et forhold som virker i motsatt retning er forutsetningen om reduserte forbrukersubsider i juli. Den økte konsumprisveksten høsten 1990 som fulgte oljeprisoppgangen høsten 1990 bidrar imidlertid vesentlig til at prisveksten målt over 4 kvartaler faller i 4. kvartal, fordi en ikke forutsetter tilsvarende oppgang i samme periode i 1991.

I beregningene med 6 pst. lønnsvekst fra 1990 til 1991 er forutsetningene for øvrig de samme som i alternativet med 4 pst. lønnsvekst. Etter disse endringene blir konsumprisveksten fra 1990 til 1991 3,8 pst., dvs. 0,2 prosentpoeng sterkere vekst enn i alternativet med 2 prosentpoeng lavere lønnsvekst. I dette alternativet bidrar forutsetningen om større lønnstillegg i 2. kvartal til noe høyere prisvekst i årets tre siste kvartaler enn i alternativet med 4 pst lønnsvekst. Målt som vekst over 4 kvartaler er prisveksten høyest i 3. kvartal, da den beregnede prisveksten blir 4 pst. Også i dette alternativet bidrar den sterke prisveksten fra 3. kvartal til 4. kvartal i 1990 til at prisveksten målt over 4 kvartaler faller betydelig i 4. kvartal. I dette alternativet blir konsumprisveksten målt som vekst over 4 kvartaler 3 1/2 pst. i 4. kvartal.

Tabellen under viser virkningen på konsumprisene av forskjellig lønnsforutsetninger mv. over to år slik den framkommer i KVARTS.

Over to år, dvs. for perioden 1990–1992 sett

Tabell 6c. *Betydningen av forskjellige lønnsforutsetninger for konsumprisene i 1991 og 1992 (prosent).*

Til år	Samlet forskjell på lønnsnivå fra 1990	Samlet forskjell på konsumprisnivå fra 1990
1991 ...	2,0 pst.	0,2 pst.
1992 ...	2,7 »	0,7 »

under ett, er det i beregningene forutsatt en differanse mellom lønnsvekstforutsetningene på 2,7 prosentpoeng. Forskjellen framkommer som omtalt ved at lønnsveksten fra 1990 til 1991 er forutsatt forskjellig og at lønnsverdien inn i 1992 er 0,7 prosentpoeng større i alternativet med høyest lønnsvekst. Lønnsveksten gjennom 1992 er forutsatt å være lik i de to beregningene. Prisnivået i 1992 ligger 0,7 pst. over alternativet med lavest lønnsvekst.

Det er grunn til å understreke at effekten av forskjellig lønnsforutsetning både på kort og på lengre sikt i modellen er betinget av forutsetningene som er benyttet. For andre eksogene forutsetninger enn lønnsvekst er det benyttet samme forutsetninger i de to alternativene. Som nevnt er dette en forenkling som ser bort fra at en rekke av størrelsene som er eksogene i modellberegningene i virkeligheten vil være avhengig av utviklingen ellers i økonomien. Importørene vil lettere kunne øke sine priser dersom den generelle lønns- og prisveksten i norsk økonomi øker. En annen virkning det er sett helt bort fra er mulige effekter på renteutviklingen av høyere pris- og kostnadsvekst i norsk økonomi.

Hvis det i større grad hadde vært tatt hensyn til slike effekter i modellberegningene ville differansen mellom prisveksten i de to alternativene ha økt. Forskjellen på modellresultatene kan således ikke direkte tas til uttrykk for betydningen av den forskjellen i lønnsutvikling som her er forutsatt, men må vurderes som en illustrasjon av enkelte effekter av dette slik de framkommer i modellen.

Konklusjon

Utvalget la 14. mars fram en oppdatert vurdering av prisutsiktene for 1991 etter at prisutsiktene slik de fortønet seg i januar var vesentlig endret, bl.a. som følge av at oljeprisene i årets første måneder ble liggende vesentlig lavere enn forutsatt. Med de beregninger og forutsetninger som lå til grunn for utvalgets vurderinger i mars, regnet utvalget det som mest sannsynlig at en ville få en gjennomsnittlig konsumprisvekst fra 1990 til 1991 i underkant av 4 pst.

Prisutsiktene er ikke vesentlig endret siden

mars. Etter at konsumprisveksten målt som vekst over 12 måneder hadde holdt seg på 4,0 pst. både i januar og februar, ble veksten målt på denne måten 3,5 pst. i mars og 3,8 pst. i april. Det er foretatt nye modellberegninger hvor det i tillegg til den registrerte prisutviklingen fram til april er tatt hensyn til ny informasjon om faktorer bak prisutviklingen. Det foreligger resultater fra lønnsoppgjør for store grupper, dessuten er Revidert nasjonalbudsjett 1991 lagt fram.

I de nye beregningene er det lagt til grunn de samme alternative forutsetninger om årslønnsveksten fra 1990 til 1991 som i utvalgets tidligere rapporter fra i år. Det er foretatt beregninger både med 4 pst. lønnsvekst og med 6 pst. lønnsvekst. Med bakgrunn i de forhandlingsresultatene som foreligger er det sannsynlig med en lønnsveksten fra 1990 til 1991 i dette intervallet. De alternative beregningene er foretatt under forutsetning av samme årslønnsvekst i alle næringer, jfr. omtalen over. Det er også lagt til grunn bestemte, men usikre, forutsetninger om bl.a. utviklingen i importpriser og råoljepriser, samt tatt hensyn til effekter på prisutviklingen av det statlige avgifts- og subsidieopplegget. Det er i beregningene forutsatt en gjennomsnittlig råoljepris på i underkant av 130 kroner pr. fat i 1991. I 1990 var råoljeprisen i gjennomsnitt om lag 144 kroner pr. fat.

Modellberegningene med ulike forutsetninger om lønnsutviklingen gjennom 1991 indikerer en gjennomsnittlig konsumprisvekst fra 1990 til 1991 på mellom 3 1/2 og 3 3/4 pst. Med bakgrunn i den høye prisveksten som fulgte av oljeprisoppgangen høsten 1990, er det sannsynlig at konsumprisveksten vil falle de siste månedene av 1991 målt i forhold til samme periode året før.

Når virkningen på konsumprisene av ulik lønnsvekst i 1991 ikke blir større enn om lag 1/4 prosentpoeng, må dette ses i sammenheng med at virkningene ikke vil være uttømt det første året.

Modellberegningene indikerer at i alternativet med høyest lønnsvekst vil prisnivået i 1992 kunne ligge om lag 3/4 pst. høyere enn i alternativet med 2 prosentpoeng lavere lønnsvekst i 1991.

Det er fortsatt usikkerhet knyttet til utviklingen i oljeprisene, og en kan ikke utelukke at oljeprisene vil bli lavere resten av året enn det som er forutsatt her. Dette vil i så fall kunne bidra til å dempe konsumprisveksten ytterligere.

Med de beregninger og forutsetninger som nå er gjort, regner utvalget med en gjennomsnittlig konsumprisvekst fra 1990 til 1991 i intervallet 3 1/2–3 3/4 pst.

Vedlegg A**Lønnsoppgjørene i 1990 og 1991****1. LØNNSOPPGJØRENE I 1990**

I 1990 skulle det etter vanlig mønster være hovedoppgjør for de fleste lønnstakere. Tarifforhandlingene i 1990 var de første normale forhandlinger mellom partene på arbeidsmarkedet etter to år med inntekts- og utbytteregulering. For nærmere omtale av lovene og lønnsoppgjørene i 1988 og 1989 vises til NOU 1990:15 Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1990.

Oppgjørene i privat sektor

Representantskapet i LO behandlet kravene foran oppgjøret 13. februar 1990. Hovedpunktene i vedtaket var

- bedring av kjøpekraften for bredere grupper med prioritering av grupper på lavere og midlere inntektsnivå
- lavlønnsprofil på tilleggene
- frie lokale forhandlinger, men med en tidsfrist for disse forhandlingene
- samordnet oppgjør med forbundsvise tilpasninger

Videre inneholdt vedtaket krav om en pris-klausul.

Fra NHO's side ble følgende ansett som viktig:

- bedring av konkurranseevnen fra 1989 til 1990
- samordnet oppgjør med premisser for lokale forhandlinger
- tidsfrist for gjennomføring av de lokale forhandlingene

Fra Regjeringens side ble det foran oppgjøret i 1990 gjort klart at den ikke vil gå inn i oppgjøret med skattelettelse eller andre tiltak finansiert over offentlige budsjetter. Etter to år med inntektsregulering var det nødvendig å komme tilbake til normale forhandlinger mellom partene på arbeidsmarkedet, uten lovregulering og på grunnlag av rammebetingelser som på forhånd var fastlagt gjennom den økonomiske politikken.

Foran tariffoppgjøret i 1990 var det ved flere anledninger kontakt mellom Regjeringen og partene i arbeids- og næringslivet, bl.a. gjennom Kontaktutvalget, der spørsmål i tilknytning til inntektsoppgjøret og den økonomiske situasjonen ble drøftet.

I 1990 foregikk oppgjøret mellom LO og NHO i tre stadier:

- sentrale forhandlinger om de økonomiske rammer
- forbundsvise tilpasningsforhandlinger
- lokale forhandlinger på bedrifter hvor overenskomsten ga slik hjemmel.

I de sentrale forhandlingene som ble avsluttet 15.3.90 ble overenskomstområdene innen LO/NHO delt inn i 3 grupper ut fra lønnsnivået. De økonomiske rammer for de enkelte grupper ble:

	Lønnsnivå	Tillegg
Gruppe 1	over 170 000	kr 2,50 pr/time
Gruppe 2	137 000–170 000	kr 3,00 »
Gruppe 3	under 137 000	kr 4,00 »

Tariff tilleggene fra 1.4.90 som følge av de sentrale forhandlingene, ble beregnet til kr 2,47 pr. time i gjennomsnitt for alle arbeidere i LO/NHO-området. Bransjer som hadde rett til lokale forhandlinger fikk sitt beregnede tillegg ved de sentrale forhandlinger redusert med 50 pst.

Resultatet av de sentrale forhandlingene framkom som en pott for de enkelte overenskomstområder. Størrelsen på de sentralt avtalte tillegg avhang av overenskomstens lønnsnivå og overheng.

Etter at de sentrale forhandlingene var avsluttet fortsatte oppgjøret med forbundsvise tilpasningsforhandlinger. De enkelte overenskomstparter forhandlet om anvendelsen av de sentralt avtalte tillegg. Disse tilleggene kunne gå både til direkte lønnstillegg og til f. eks tekniske forbedringer i overenskomstene. Partene kunne etter avtalen også bli enige om ikke å anvende hele tillegget dersom konkurranseevnen var svak og de økonomiske forutsetningene for store lønnstillegg derfor ikke var til stede. For områder uten lokal forhandlingsrett kunne tilpasningsforhandlingene foregå helt fram til 1.6.90.

For områder med lokal forhandlingsrett, var fristen for tilpasningsforhandlingene 17.4.90. Et viktig trekk ved oppgjøret var som nevnt at for disse områder ble de sentralt avtalte tilleggene redusert til halvparten.

Når det gjelder de lokale forhandlingene, ble det ikke noe begrensning på størrelsen, men det ble avtalt visse kriterier. F. eks skulle de foregå i tidsrommet 17.4 til 1.6.90. Dette gjaldt uansett hvilket tidspunkt som tidligere var avtalt/vanlig på bedriften. Vide-

re ble partene enige om at de lokale forhandlingene skulle foregå på bakgrunn av de enkelte bedrifters økonomiske virkelighet og etter en konkret vurdering av bl.a økonomi, produktivitet, framtidsutsikter og konkurranseevne.

Avtalen inneholdt dessuten en indekssklausul som sier at stigningen i konsumprisindeksen fra 1989 til 1990 ikke skal overstige 4 pst. Dersom indekstallet for 15. november 1990 overstiger tallet for 15. november 1989 med mer enn 4,2 pst, skal det forhandles om kompensasjon for stigningen utover 4 pst.

Den inngåtte avtalen ble forkastet ved uravstemning 18.6.90. Oppgjøret gikk deretter til mekling. Den 3.7.90 forelå det et anbefalt meklingsforslag som innebar at forhandlingsmodellen i hovedtrekk ble bevart. Det skjedde likevel en justering av den økonomiske rammen bl.a gjennom spesielle lønnsøkninger for tre bransjer (rutebilene, fellesoverenskomsten for papir og trelastindustrien) og gjennom økte lokale tillegg for enkelte bedrifter.

Videre ble det enighet om forskuttering av lavlønnsгарantitillegg med 30 øre for visse områder fra 1. april 1990. Overskytende beløp ble gitt fra 1.10.90. Disse tilleggene var bestemt på forhånd på grunnlag av prognose for timefortjenesten i 2. kvartal 1990.

Den 24.8.90 ble meklingsforslaget godkjent av arbeidstakerne gjennom en ny uravstemning.

Utover høsten 1990 økte prisstigningstakten. Bakgrunnen for økingen var økte oljepreiser på grunn av krisen i Gulfen, jf avsnitt 3.1. Prisindeksen pr 15. november 1990 steg med 4,5 pst fra samme måned året før. Den 7. januar 1991 kom LO og NHO sammen til forhandlinger om kompensasjon for den økte prisstigningen. Det ble enighet om et tillegg på 30 øre pr. time med virkning fra 1. desember 1990.

Mellom NHO og Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund (YS), og Norges Arbeidslederforbund ble det oppnådd rammebetingelser for forhandlingene. Rammebetingelsene gikk bl.a. ut på at tilsvarende forhandlingsfrister skulle gjelde som i LO/NHO-området.

I varehandelen ble det mellom Handel og Kontor og Handelens Arbeidsgiverforening oppnådd enighet om en avtale som ga et gjennomsnittlig tillegg på kr 4,91 pr time fra 1.4.91. Rammen ble fordelt slik

- et generelt tillegg til alle på kr 3,50 pr time
- ansatte på minstelønnsatser fikk et tillegg utover det generelle tillegget på kr 2,82 pr time

Partene har beregnet årslønnsveksten til vel 7 pst for avtaleområdet fra 1989 til 1990.

I *forretnings- og sparebanker* kom partene fram til enighet om et tillegg fra 1.6.90 på kr 4 000 pr år pluss 1,9 pst.

I *forsikringsvirksomhet* ble det oppnådd enighet om en avtale som innebar et tillegg på kr 2 000 pr år pluss 3.25 pst fra 1.5.90.

I varehandel, forretnings- og sparebanker og i forsikring inneholdt avtalene en indekssklausul tilsvarende den i LO/NHO-området og i staten.

Offentlig sektor

I staten ble hovedsammenslutningene og Norsk Lærerlag innkalt til forhandlinger den 7. mars 1990, og de overleverte samtidig sine krav. Fra statens side ble det lagt fram krav om økt arbeidstid for en del arbeidstakere og fristilling av ledere avlønnet i lønnstrinn 38 og over.

Det ble brudd i forhandlingene 31. mars, og oppgjøret gikk til mekling som startet opp 5. april.

På forhandlingsmøte 1. mai satte Riksmeklingsmannen fram et forslag til avtale som partene i oppgjøret fant å kunne anbefale, og som senere ble godkjent ved uravstemning.

Hovedelementene i avtalen var:

- med virkning fra 1. mai ble det gitt et tillegg på alle lønnstrinn på 0,5 pst samt et kronetillegg som varierte fra kr 3 400 til kr 5 500. Kronetillegget var høyere enn kr 3 400 fra lønnstrinn 19 til lønnstrinn 31.
- alle avlønnet fra og med lønnstrinn 10 til og med lønnstrinn 18 fikk med virkning fra 1.5 ett lønnstrinns opprykk.
- lederstillinger som er plassert i lønnstrinn 38 og over tas ut av tariffavtalen.

Videre ble det enighet om en indekssklausul tilsvarende den i LO/NHO-området. Den 11.1.91 kom partene sammen til indeksforhandlinger. Det ble enighet om et tillegg på kr. 585 pr. år med virkning fra 1. desember 1990.

Når det gjaldt arbeidstiden, ble partene enige om å utsette dette til behandling mellom partene i perioden. Forhandlinger om endringer av arbeidstiden skal inngå som en del av lønnsreguleringen pr 1.5.91.

Det ble beregnet at tilleggene i følge avtalen inklusive overheng, glidning m.v., ville gi en gjennomsnittlig årslønnsvekst for statsansatte på om lag 4 1/4 pst fra 1989 til 1990.

I kommunene gikk også oppgjøret til mekling etter at det ble brudd i forhandlingene mellom Kommunenes Sentralforbund (KS) på den ene side og LO's forhandlingssammenslutning i kommunesektoren (LOK), YS-

Sekskjon kommune (YS-K) og Sammenslutningen av Akademikerforeninger i kommunene (SAK) på den annen side. Den 1. mai satte Riksmeklingsmannen fram et forslag til avtale som ble anbefalt av partene.

Hovedelementene i avtalen var

- med virkning fra 1.6 ble det gitt et tillegg på lønnstabellen tilsvarende det statsansatte fikk fra 1.5.
- alle avlønnet fra og med lønnstrinn 10 til og med lønnstrinn 19 (18 i staten) fikk ett lønnstrinns opprykk fra 1.10 (1.5 i staten).
- med virkning fra 1.10 ble det avsatt en pott på 0,28 pst på årsbasis til lokale justerings- og normeringsforhandlinger. Det ble forutsatt at 60 pst av potten skulle gå til stillingsgrupper som før 30.4.90 hadde en grunnplassering på lønnstrinn 16 eller lavere. Partene forutsatte at det ble tatt hensyn til kvinneyrker og omsorgsykker.

Videre inneholdt avtalen en indekseklausul tilsvarende den i LO/NHO-området og i staten. Den 11.1.91 kom partene sammen til indeksforhandlinger. Det ble enighet om et tillegg på kr. 585 pr. år med virkning fra 1. desember 1990.

Dessuten ble det enighet om at et utvalg skulle drøfte gjennomføringen av et nytt lønssystem i kommunene.

Når det gjaldt arbeidstiden, ble det samme løsning som i staten, dvs. at forhandlinger om endringer av arbeidstiden skal inngå som en del av lønnsreguleringen pr. 1.5.91.

Det ble beregnet at avtalen i kommunene hadde samme ramme for årslønnsveksten fra 1989 til 1990 som i staten, dvs 4 1/4 pst.

Konflikter

For noen grupper har det vært konflikter/lønnsnemnd. Bl.a. for følgende grupper.

I *Nordsjøen* ble det 2.7.90 (etter 1 dags konflikt) vedtatt å bruke tvungen lønnsnemnd i arbeidskonflikten mellom Oljearbeidernes Fellessammenslutning (OFS) og NHO/Oljeindustriens Landsforening for ansatte på de faste installasjonene.

Norsk Rutebilarbeiderforbund (YS) og NHO/Transportbedriftenes Landsforening hadde en konflikt gående i den private delen av rutebilsektoren i ca 1 måned fra 1. juni.

Norsk Journalistlag hadde en konflikt både med Norske Avisers Landsforbund og med NRK.

I *Nordsjøen* hadde Fjellstadsansattes Offshoreforening (stillasarbeiderne i OFS) og NHO en konflikt gående i ca 9 uker.

Meklingen i oppgjøret for *politi og lensmenn* førte ikke fram. Oppgjøret ble derfor avgjort i Rikslønnsnemnda.

2. LØNNSOPPGJØRENE I 1991

På de fleste tariffområder ble det i 1990 inngått toårige avtaler med bestemmelser som ga adgang til forhandlinger om eventuelle lønnsreguleringer ved vanlig revisjonstidspunkt i 1991.

Oppgjørene i privat sektor

Representantskapet i LO behandlet kravene foran oppgjørene 12. februar 1991. I vedtaket heter det bl.a.:

- en viss kjøpekraftsforbedring, hvor særlig grupper med lavere og midlere inntekter prioriteres.
- oppgjøret skal foregå på en helt ordinær måte og i samsvar med våre avtaler uten spesielle begrensninger.

Sekretariatet i LO fikk fullmakt til å utforme de endelige krav.

Om inntektspolitisk samarbeid uttales det i vedtaket:

«Spørsmålet om et inntektspolitisk samarbeid er neppe en aktuell problemstilling ved dette oppgjør. Et slikt samarbeid måtte for å være troverdig bygge på klare forpliktelser m.h.t. redusert ledighet. Ved et oppgjør for 2. avtaleår bør det være mulig å komme fram til forsvarlige løsninger gjennom ordinære forhandlinger og uten direkte medvirkning fra statens side.»

NHO's Hovedstyre la vekt på følgende:

- ingen reallønnsøkninger i 1991. Konkurransenevnen bør fortsatt bedres hvis ledighetsproblemet skal løses.
- fortsatt begrensninger på de lokale forhandlinger.

Fra *Regjeringens* side ble det framhevet at den gjennom det økonomiske opplegget hadde lagt vekt på å legge forholdene til rette for et lønns- og inntektsoppgjør som kunne medvirke til en fortsatt moderat pris- og kostnadsvekst.

Videre registrerte en at organisasjonene var innstilt på å ta hovedansvaret for gjennomføringen av oppgjørene, uten at Regjeringen ble bragt spesielt inn. Imidlertid var det Regjeringens holdning at den ville være lydhør overfor organisasjonene, og være innstilt på kontakt og samarbeid for å ta opp eventuelle problemer som måtte dukke opp.

Forhandlingene mellom LO/NHO startet 18. mars 1991. Den 21. mars ble det brudd i forhandlingene og oppgjøret gikk til mekling. Den 3. april møtte partene til mekling. Den 10. april la Riksmeklingsmannen fram en skisse til løsning som ble anbefalt av par-

tene. Skissen ble senere vedtatt av Representantskapet i LO og Hovedstyret i NHO.

Fra 1. april 1991 skal det i de enkelte overenskomstområder gis et generelt tillegg som varierer både etter lønnsnivå og om overenskomsten har lokal forhandlingsrett eller ikke.

Uten lokale forhandlinger og lavere enn
kr 165 000 kr: 2,25 pr time.

Med lokale forhandlinger og lavere enn
kr 165 000 kr: 1,20 pr time.

Uten lokale forhandlinger og over
kr 165 000 kr: 1,75 pr time.

Med lokale forhandlinger og over
kr 165 000 kr: 1,00 pr time.

Det gjennomsnittlige generelle tillegget i LO/NHO-området fra 1. april er beregnet til kr 1,40 pr time eller opp mot 1,5 pst.

Videre ble det i avtaleområder som omfattes av lavlønnsgarantiordningen, gitt et lavlønns tillegg fra 1. april på kr 0,50 pr time. Lavlønnsgarantien skal senere beregnes på vanlig måte med utbetaling 1. oktober 1991.

I avtalen sies det at på bakgrunn av bedriftenes økonomiske situasjon, kan partene forbundsvist eller lokalt avtale at sentrale tillegg (gjelder både det generelle tillegget og lavlønns tillegget) helt eller delvis skal utbetales på et annet tidspunkt e.l.

Om lokale forhandlinger sies det i avtalen:

«Lokale forhandlinger skal føres på basis av de enkelte overenskomster og slik at tillegg skal gis på grunnlag av den enkelte bedrifts økonomiske virkelighet, dvs. bedriftens økonomi, produktivitet, framtidsutsikter og konkurranseevne.»

Det er ingen tidsbegrensning på de lokale forhandlingene, slik som i avtalen for 1. avtaleår.

I avtalen heter det også at partene med sikte på å forberede tariffoppgjørene i 1992 er enige om å nedsette felles utvalg som på fritt grunnlag skal:

- gjennomgå eksisterende lavlønns- og garantiordninger.
- Utvalget skal vurdere om ordningene er hensiktsmessige i dag og på lengre sikt.
- vurdere Regjeringens rolle og partenes samarbeid med myndighetene i forbindelse med tariffoppgjørene.
- vurdere modeller og prosedyrer for lokale drøftelser/forhandlinger. Herunder skal også den praktiske gjennomføringen av slike drøftelser/forhandlinger vurderes.

Et problem under årets forhandlinger var spørsmålet om kompensasjon for bortfallet av sjømannsfradraget for grupper i innenriks sjøfart. Under forhandlingene vedtok Regje-

ringen i en overgangsfase på 7 år å dekke deler av merkostnadene ferjerederiene får ved bortfallet av fradraget. Det gis 7/8 kompensasjon i 1992. Deretter avtrappes kompensasjonen med 1/8 hvert år inntil ordningen bortfaller i 1999.

I avtalen mellom LO og NHO heter det:

«De grupper som mister sjømannsfradraget skal ha dette kompensert 100 pst slik at nettolønn etter skatt for gjennomsnittet ved overgangen til den nye ordningen blir tilsvarende en sammenliknbar gruppe med sjømannsfradrag. Kompensasjonen gis som tillegg til innenriksoverenskomstens lønnsatts for ovennevnte grupper.»

Beregningene skal baseres på et sjømannsfradrag på 23 pst.

I forbindelse med spørsmålet om kompensasjon for bortfallet av sjømannsfradraget ble partene enige om en avtale om produktivtets- og effektivitetsforbedringer.

Mellom NHO og Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund (YS), ble det også brudd i forhandlingene og oppgjøret gikk til mekling. Den 10. april ble det også her oppnådd enighet om en avtale som ga de samme generelle tilleggene som i LO/NHO-oppgjøret.

Den 10. april ble det etter mekling også oppnådd enighet mellom NHO og Norsk Styrermannsforening.

I forretnings- og sparebanker ble partene etter mekling enige om et generelt tillegg på 1,7 pst fra 1. mai.

I forsikringsvirksomhet er partene blitt enige om et generelt tillegg på 1,7 pst fra 1. september.

Offentlig sektor

I staten ble det 18. april 1991 enighet mellom Arbeids- og administrasjonsdepartementet og tjenestemennenes hovedsammenslutninger og Norsk Lærerlag om en avtale for 2. avtaleår.

Hovedpunktene i avtalen var:

- med virkning fra 1. mai ble det gitt et kronetillegg på kr 1600 pr år for ltr 1-28, kr 1000 pr år for ltr 29 og 30 og kr 500 pr år for ltr 31 og høyere.
- med virkning fra 1. september rykker alle stillinger opp ett lønnstrinn, beregnet til 3,6 pst.
- med virkning fra 1. september ble det avsatt 0,3 pst av lønsmassen til sentrale forhandlinger om endringer i lønsplasseringer.
- med virkning fra 1. oktober ble det avsatt 0,25 pst av lønsmassen til lokale forhandlinger om endringer i lønsplasseringer.

- innføring av nytt lønssystem fra 1. mai 1991 etter prinsippene i lønnskomiteens innstilling.

I en protokolltilførsel har partene uttalt at de er oppmerksomme på at innretningen av oppgjøret gir et betydelig overheng til 1992. Overhenget kan beregnes til ca 3 pst.

Videre heter det i avtalen at tilsatte i staten som mister sjømannsfradraget skal få kompensasjon på linje med hva som er avtalt i privat sektor.

Når det gjaldt arbeidstiden, som ble tatt opp under forhandlingene i 1990, ble partene enige om at en i tariffperioden skal drøfte spørsmålet bl.a. i forbindelse med behovet for brukerorienterte og fleksible arbeidstidsordninger.

I kommunene ble det også 18. april 1991 enighet om en avtale mellom Kommunenes Sentralforbund på den ene side og LOK, YS-K og SAK på den annen side.

Hovedelementene i avtalen var:

- med virkning fra 1. september gis det et kronetillegg på regulativet tilsvarende det statsansatte fikk fra 1. mai.
- med virkning fra 1. januar 1992 ble det avsatt 0,3 pst av lønsmassen til lokale forhandlinger.

På bakgrunn av det store overhenget til 1991 har oppgjøret i kommunene en ramme i overkant av det andre grupper har fått.

Vedlegg B

Sammenlikning av kvinne- og mannslønn

1. INNLEDNING

I dette vedlegget går en nærmere inn på lønnsutviklingen for heltidsansatte kvinner og menn siden 1980. Selv om det generelt har vært en tilnærming mellom kvinners og menns lønn i denne perioden, er det fortsatt slik at gjennomsnittslønnen for kvinner ligger under menns gjennomsnittslønn.

En større andel kvinner enn menn er ansatt i næringer/bransjer med et lavt lønnsnivå. Dernest varierer forskjellen mellom menns og kvinners gjennomsnittslønn innen ulike næringer og bransjer. F. eks varierte kvinners gjennomsnittslønn som andel av menns i 1990 fra 90,4 pst for kommunale arbeidstakere til 70,7 pst for ansatte i forsikringsvirksomhet.

Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn innen samme næring/bransje skyldes flere forhold. Bl.a har menn generelt et høyere utdanningsnivå enn kvinner, selv om det har vært en utjevning blant de yngre årsklasser i arbeidsstyrken. Flere menn enn kvinner er ledere. Dessuten har menn i gjennomsnitt flere og høyere tillegg til den faste lønnen.

Det foreligger flere undersøkelser for ulike sektorer som har gått inn på i hvilken grad det foregår lønnsdiskriminering mellom kvinner og menn. En felles konklusjon i disse undersøkelsene synes å være at lønnen er ulik for kvinner og menn selv om en korrigerer for de faktorene som er nevnt i avsnittet ovenfor.

De sentrale organisasjonene har i stadig sterkere grad satt likelønn mellom kvinner og menn på dagsorden. I denne sammenheng kan nevnes rammeavtalen mellom LO og NHO om likestilling mellom kvinner og menn i arbeidslivet og Hovedavtalen for arbeidstakere i staten som sier at det skal opprettes likestillingsavtaler for å fremme likestillingen mellom kjønnene. Norge har også undertegnet ILO-konvensjon om lik lønn for arbeid av lik verdi og konvensjon om diskriminering i spørsmål om sysselsetting og yrke.

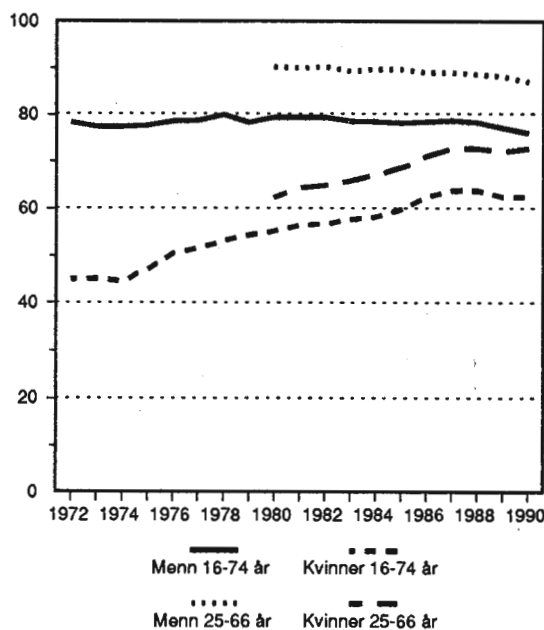
Vedlegget tar først for seg utviklingen i kvinners og menns yrkesaktivitet. Deretter omtales lønnsutviklingen og utviklingen i relative lønnsforskjeller mellom kvinner og menn, herunder betydningen av ulike tillegg. Videre omtales også ulikheten mellom kvinner og menn når det gjelder sysselsetting og stillingsplassering. En går også inn på hvil-

ken betydning profilen på lønnstilleggene i noen næringer synes å ha hatt for lønnsutviklingen for henholdsvis menn og kvinner.

2. UTVIKLINGEN I YRKESAKTIVITET

I følge Arbeidsmarkedsstatistikken (AKU) økte yrkesaktiviteten²⁾ blant kvinner raskt i siste halvdel av 1970-årene og den har også fortsatt å øke helt fram til 1988. I 1989 var det en nedgang i kvinners yrkesaktivitet, men den stoppet opp i 1990. For menn har det vært nedgang i yrkesaktiviteten i alle år etter 1987. Et trekk ved utviklingen i sysselsettingen er at menns og kvinners yrkesaktivitet nærmer seg hverandre, jfr figur 1. Videre viser AKU at kvinners andel av arbeidsstyrken har økt fra 40,9 pst i 1980 til 44,4 pst i 1990.

Figur 1. Yrkesaktiviteten blant kvinner og menn. Prosent

²⁾ Omfatter sysselsatte og arbeidssøkere.

3. LØNNSUTVIKLINGEN FOR KVINNER OG MENN

Lønnsbegrepet

Ved beskrivelse av lønnsutviklingen for ulike lønnstakergrupper i kapittel 2 har en basert seg på time- eller månedsfortjenesten eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Feks har en tatt med skifttillegg og ulempetillegg for timelønte og faste og variable tillegg samt naturlønn og fast overtidsgodtgjørelse for månedslønte.

For arbeidere i NHO-bedrifter baseres beskrivelsen av lønnsutviklingen på timefortjenesten omregnet til 37,5 t/uke. Grunnlaget for utregning av timefortjenesten er utførte timerverk. En del arbeidere har lavere arbeidstid p.g.a skiftarbeid. I en del bransjer/tariffområder hvor det forekommer skiftarbeid, er timelønssatsen for dette arbeidet fastsatt slik at fortjenesten pr. uke er den samme uansett hvilken arbeidstidsordning som gjelder. De som har lavere avtalefestet normalarbeidstid enn 37,5 t/uke får vanligvis kompensasjon for dette. Kompensasjonen kan variere fra bransje til bransje, og den er inkludert i timefortjenestene i statistikken. For å kunne sammenlikne lønnstall bransjer i mellom, omregnes timefortjenestene slik et de tilsvarende ukentlig arbeidstid på 37,5 timer.

Med utgangspunkt i faktisk timelønn medfører omregning til 37,5 t/uke at bransjer med mye skiftarbeid vil få et relativt lavere lønnsnivå enn før omregningen i forhold til bransjer hvor det er lite skiftarbeid. Forskjellen mellom kvinners og menns timefortjeneste reduseres med ca 1 prosentpoeng dersom en går fra uomregnede til omregnede tall.

Omregningen til 37,5 t/uke eliminerer virkningene på timefortjenestene som skyldes forskjellig avtalebestemt arbeidstid (feks 37,5 t/uke for dagtidsarbeid og 33,6 t/uke for helkontinuerlig arbeid), men omregningen eliminerer ikke at det ved skiftarbeid delvis betales skifttillegg som er et ulempetillegg ved å arbeide skift.

For månedslønte har tilleggene til regulativlønn/grunnlønn noe forskjellig innhold for de ulike lønnstakergruppene. Type og omfang kan variere mellom næringer, bransjer, yrker og mellom privat og offentlig virksomhet. Enkelte tillegg har heller ikke noen direkte sammenheng med arbeidsinnsatsen slik som f. eks barnetillegg i bank- og forsikringsvirksomhet. En del tillegg vil også være knyttet til bestemte yrker eller bransjer, f eks vakttillegg og polititillegg.

Ved en sammenlikning vil det også være viktig å forsøke å ta hensyn til forhold som skyldes ulike arbeidsbelastning som kompen-

seres i lønssystemene. Med ulike arbeidsbelastning menes ikke bare arbeidstid av ulike lengde, men også ulike grad av ubekvem, risikofylt eller ansvarsfullt arbeid. Hva som kompenseres vil ofte være historisk bestemt.

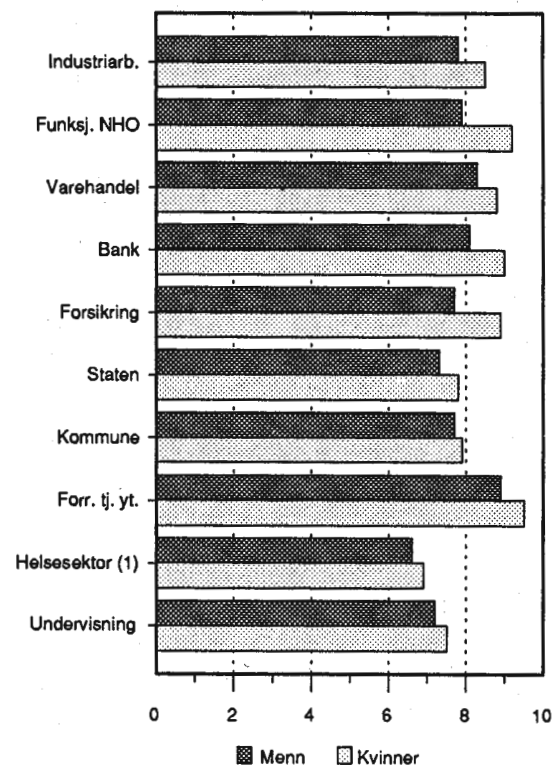
Timelønn uten tillegg, men omregnet til 37,5 t for arbeidere i NHO-bedrifter eller regultativlønn (grunnlønn) for månedslønte, synes å være de mest relevante lønnsbegreper ved en sammenlikning mellom manns- og kvinnelønninger ut fra noenlunde samme arbeidsbelastning. Brukes andre lønnsbegreper, er det større grad av ulike arbeidsbelastning som står bak.

Utvalget legger ved sammenlikningen til grunn samme lønnsbegrep som i kapittel 2, jfr tabell 1 og 2, dvs lønn for en heltidsansatt person som jobber normalarbeidstid, avbrudd av ferie, men ekskl. overtid, effekter av arbeidskonflikter og tilfeldige variasjoner på årets lengde. Imidlertid vises det i vedlegget hvordan forholdet mellom manns- og kvinnelønn endres dersom andre lønnsbegreper legges til grunn.

Lønnsutviklingen i ulike næringer

Tallene i tabell 2 a i kapittel 2 er et veiet gjennomsnitt av lønnsutviklingen for kvin-

Figur 2. Gj.sn. lønnsutvikling for kvinner og menn 1980-1990. Prosent

1) 1982-1990

ner og menn. Av tabell 1 og figur 2 framgår lønnsutviklingen i de siste år for henholdsvis kvinner og menn for en del av de samme gruppene som i tabell 2a.

Figuren og tabellen viser at heltidsansatte kvinner i de fleste år har hatt en sterkere lønnsutvikling enn menn innen samme gruppe. Samlet over perioden 1980–90, har kvinner hatt en noe sterkere prosentvis vekst enn menn innen de fleste grupper. Størst forskjell mellom lønnsutviklingen for kvinner og menn har det vært blant funksjonærer i NHO-bedrifter og i forsikring. Det var i årene

1980–82 og særlig i 1987–90 at lønnsutviklingen for de fleste grupper var sterkere for kvinner enn for menn.

Relative lønnsforskjeller mellom kvinner og menn

Lønnsforskjellene mellom kvinner og menn varierer fra sektor til sektor.

Gjennomsnittlig årslønn for kvinner i industrien i 1990 var 89,7 pst av menns årslønn. Innen forsikring utgjorde gjennomsnittlig årslønn for kvinner 70,7 pst av årslønnen for menn.

Tabell 1. Lønnsutviklingen for heltidsansatte kvinner og menn i noen grupper¹⁾. 1980–90. Pst.

År	Industriarbeidere ²⁾		Funksj. i NHO-bedr.		Varehandel		Bankvirksomhet ³⁾		Forsikring	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
1980–81	9,8	11,1	11,5	13,3	10,1	11,8	10,6	12,4	11,2	12,5
1981–82	10,2	11,0	11,6	13,2	11,4	11,8	13,8	15,7	12,5	14,3
1982–83	8,1	9,3	7,4	8,5	8,0	7,7	7,3	8,2	7,9	8,9
1983–84	7,9	8,2	8,5	9,5	7,8	8,2	6,0	6,6	5,1	5,8
1984–85	7,5	7,2	8,8	9,3	8,0	8,0	9,2	8,9	8,0	8,5
1985–86	10,1	10,5	10,8	11,9	11,6	12,8	10,2	10,3	9,6	10,2
1986–87	8,1	8,6	6,3	7,4	9,1	8,0	4,1	3,9	3,4	4,3
1987–88	5,7	6,1	3,6	4,5	5,8	6,1	9,8	10,8	10,5	11,5
1988–89	4,7	6,2	4,5	6,7	4,7	6,7	3,8	5,8	3,1	5,5
1989–90	5,6	6,7	6,4	8,1	6,5	7,5	6,3	7,9	5,9	7,4
SUM	111,0	125,6	114,0	141,3	121,5	133,2	117,3	136,8	109,5	133,4
Gj.sn.	7,8	8,5	7,9	9,2	8,3	8,8	8,1	9,0	7,7	8,9
Årslønnsnivå 1990	173 600	155 700	237 800	175 000	191 000	150 700	212 400	173 000	261 300	184 800

År	Staten		Kom. arbeidstakere ⁴⁾		Forr.tjenesteyt.		Helsesektoren ⁵⁾		Undervisning	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
1980–81	8,9	11,4	9,9	12,2	13,7	15,1	–	–	6,6	8,4
1981–82	14,0	13,7	13,0	12,7	12,7	13,5	–	–	14,4	14,2
1982–83	5,8	6,9	9,8	8,7	10,6	9,9	7,8	8,4	5,5	6,9
1983–84	6,7	7,0	6,7	6,9	8,2	8,8	8,5	6,3	6,9	6,9
1984–85	7,4	7,5	6,1	6,1	9,5	8,9	7,9	7,1	7,1	6,8
1985–86	11,0	10,8	13,5	13,0	11,4	12,1	12,7	13,5	11,6	10,6
1986–87	4,2	3,8	2,5	1,5	8,4	9,0	2,3	2,1	4,1	3,1
1987–88	5,5	4,4	4,4	5,6	5,2	6,5	4,1	4,8	7,7	8,1
1988–89	4,7	6,0	5,2	5,6	3,4	4,3	4,6	5,5	4,9	5,6
1989–90	5,4	6,7	6,1	7,7	5,9	7,0	5,0	7,8	4,0	4,8
SUM	102,7	111,5	109,3	114,8	133,6	147,0	66,4	70,5	101,1	106,1
Gj.sn.	7,3	7,8	7,7	7,9	8,9	9,5	6,6	6,9	7,2	7,5
Årslønnsnivå 1990	195 900	165 700	180 500	163 100	257 500	183 000	202 500	161 500	217 700	195 100

Kilde: Nos Lønnsstatistikk og NHO.

¹⁾ Årsgjennomsnitt for industrien. For de andre gruppene lønnsutviklingen mellom tellingstidspunktene.

²⁾ Timefortjenesten ekskl. overtid.

³⁾ Forretnings- og sparebanker.

⁴⁾ Ekskl. helsevesen, sosial omsorg og skoleverket.

⁵⁾ Lønnsstatistikk utarbeidet første gang i 1982.

Tabell 2. Beregnet gjennomsnittlig årslønn¹⁾ for kvinner målt som andel av beregnet gjennomsnittlig årslønn¹⁾ for menn. Gjennomsnittlig årslønnsnivå for menn og kvinner i 1990 og kvinneandelen blant de ansatte. For enkelte grupper av heltids- og helårsansatte. Kroner og Prosent. 1980–1990.

Sektor	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	Årslønnsnivå 1990		Kvinneandel ²⁾ pr. 1.9.1990 pst.
												Menn kr	Kvinner kr	
Industri ³⁾	84,0	85,0	85,5	86,4	86,6	86,4	86,7	87,1	87,5	88,8	89,7	173 600	155 700	17
Funksj. i NHO ⁴⁾	65,2	66,5	67,6	68,1	68,7	69,1	69,7	70,5	71,6	72,6	73,6	237 800	175 000	25
Varehandelen	74,5	75,7	76,5	76,3	76,5	76,5	77,1	76,7	76,6	77,7	78,9 ⁵⁾	191 000	150 700	36
Forretnings- og sparebanker	74,8	76,3	77,4	78,1	78,6	78,5	78,5	78,3	78,8	80,0	81,4	212 400	173 000	50
Forretningsmessig tjenesteyting .	—	68,1	68,7	68,6	68,7	68,6	68,7	69,1	70,0	70,5	71,1	257 500	183 000	34
Forsikring	63,8	64,6	65,5	66,1	65,5	66,8	67,2	67,8	68,4	69,5	70,7	261 300	184 800	48
Interesseorg.	—	68,6	70,7	71,0	70,6	71,0	71,1	71,4	72,3	73,4	74,6	244 200	182 100	53
Statens embets- og tjenestemenn	80,9	82,6	82,9	83,5	84,0	84,1	83,9	83,6	83,3 ⁶⁾	83,6 ⁷⁾	84,6	195 900	165 700	32
Ansatte i skoleverket	88,0	89,4	89,7	90,5	90,9	90,7	90,1	89,3	89,0	89,4 ⁷⁾	89,6	217 700	195 100	44 (1989)
Ansatte i komm. ⁸⁾	83,3	84,8	88,5	87,6	87,4	87,5	87,5	87,4	88,9	89,3	90,4*	180 500*	163 100*	24 (1989)
Ansatte i helsesektoren	—	—	—	—	77,3	77,4	78,2	77,9	78,2	78,1	79,8*	202 500*	161 500*	77 (1989)

Kilde: Tallene er beregnet på bakgrunn av beregnede tall for menns- og kvinners årslønn hentet fra SSBs lønnsstatistikk for 1980–1989. Tall for ansatte i helsesektoren, samt tall for ansatte i kommunene for 1988–1990 bygger på beregninger i AAD.

* Foreløpige anslag.

¹⁾ Årslønn eksklusiv overtidstillegg, men inklusive skifttillegg.

²⁾ Basert på tall fra lønnsstatistikken for de enkelte grupper. For industrien er tallene beregnet med utg.pkt. i antall arbeidete timer for h.h.v. menn og kvinner.

³⁾ Industrien omfatter arbeidere i industribedrifter tilsluttet NHO (offshorevirksomheten er ikke tatt med).

⁴⁾ Fra 1981 til 1982 økte antallet funksjonærer med over 5 prosent. Tilgangen skyldes vesentlig nye medlemsbedrifter i oljevirksomheten og jernindustrien.

⁵⁾ Fra og med 1990 omfatter lønnsstatistikken for ansatte i varehandelen i prinsippet alle bedrifter i engros- og detaljhandel som sysselsatte 5 eller flere personer medregnet eiere, og ikke 3 eller flere som tidligere.

⁶⁾ Statistikken for 1988 og 1989 er ikke direkte sammenlignbar med tidligere år. Dette skyldes i hovedsak, at enkelte statsetater er omorganisert til stiftelser og aksjeselskap og er tatt ut av statistikkgrunnlaget. Av disse var Norsk Rikskringkasting, Statens teknologiske institutt og Televerkets konkurransevirksomhet, TBK, de største. I statistikken for 1988 er det også kommet til variable tillegg som tidligere ikke var med. Dette gjelder særlig for Forsvaret.

⁷⁾ De statlige skolene under Kulturdepartementet ble fra 1. januar 1989 ført over til Statens Sentrale Tjenestemannsregister.

⁸⁾ Fra og med 1982 omfatter statistikken for kommunalt ansatte også ansatte i fylkeskommunal og felles kommunal og felles fylkeskommunal virksomhet.

Tabell 2 viser, slik som tabell 1 at det generelt sett har vært en bedring i kvinners relative lønnsnivå fra 1980 til 1990. Sterkest har tilnærmingen vært innenfor de sektorene hvor forskjellene i utgangspunktet var størst, bl.a innen forsikring og blant funksjonærene i NHO-området.

Dersom vi ser på utviklingen i relativt lønnsnivå fra år til år, blir bildet noe mer sammensatt. Tilnærmingen har vært sterkest tidlig på 80-tallet. Tilnærmingen mellom lønnsnivåene for menn og kvinner stagnerte og viste for enkelte sektorer (bl.a for forretnings- og sparebanker, skoleverket og kommuneansatte) en tilbakegang på midten av 1980-tallet og fram til 1987/88, for så å vise en bedring de siste årene.

I tabell 3 ser en nærmere på det relative lønnsnivået for kvinnelige arbeidere i forhold til mannlige arbeidere i perioden 1980–90 i noen bransjer i industrien og for landtransport. Det relative lønnsnivået i tabellen er beregnet på grunnlag av samme lønnsbegrep som i tabell 2a i kapittel 2, dvs timefortjenesten eksklusive overtid omregnet til 37,5 timers uke. Da de summariske fortjenestene ikke er særlig sammenliknbare mellom og innen bransjer, er tallene best egnet til å beskrive utviklingstendenser.

Kvinneandelen i NHO-bedrifter har vært relativt stabil om vi ser på utviklingen de siste årene. I industrien samlet har andelen ti-

meverk utført av kvinner økt fra 16 pst i 1980 til 17 pst 1990. Det er imidlertid forskjeller mellom næringene. Kvinneandelen har gått noe ned i kvinne-dominerte bransjer som f.eks. hermetikkfabrikker, sjokolade og sukkervareindustrien og i tekstil og bekledning, mens den har økt svakt i næringer hvor kvinneandelen tradisjonelt har vært lav, som f.eks. i treindustri.

Innen de fleste bransjer i industrien har det vært en viss økning i timefortjenesten for kvinner i forhold til menn fra 1980 til 1990. Det har imidlertid også her vært en stagnasjon og i enkelte tilfeller en viss tilbakegang fra 1983 til 1987/88. En tilbakegang finner vi både i typiske mannsdominerte bransjer som jern- og metallindustrien og elektronisk industri, og innen mer kvinne-dominerte bransjer som tekstil og bekledning. De tre siste årene har det imidlertid vært en økning i kvinners relative lønn i de fleste bransjer, med unntak av hermetikkfabrikkene og konfeksjonsfabrikkene, to av de mest kvinne-dominerte bransjene.

Vi vet lite om årsakene til stagnasjonen og tilbakegangen i tilnærmingen mellom manns- og kvinnelønninger i en del sektorer og industribransjer på midten av 1980-tallet. Bedringen i kvinners relative lønnsnivå fra 1987 til 1989 antas imidlertid å ha sammenheng med bl.a de faste kronetilleggene, som ble gitt både i 1988 og 1989. I 1990-oppgjøret

Tabell 3. Gjennomsnittlig timefortjeneste (eksklusive overtidstillegg og omregnet til 40/37,5 t/uke) for voksne kvinnelige arbeidere i prosent av tilsvarende timefortjeneste for menn i tidsrommet 1980 til 1990.

Kvinneandel i pst. ¹⁾ 80 90	Bransje	1980	1983	1985	1986	1987	1988	1989	1990	Relativt lønnsnivå 1990 ²⁾
16 17	Industrien i alt	84,0	86,4	86,4	86,7	87,1	87,5	88,8	89,7	100,0
33 33	Nærings-nyttelsem.ind.	87,2	88,3	88,0	88,1	87,9	88,1	89,1	89,3	95,3
69 62	Hermetikkfabrikker ...	90,1	94,4	95,9	98,5	99,9	97,8	99,9	97,7	83,8
61 58	Sjokolade, sukkerv.ind.	91,1	91,3	92,5	91,9	92,6	92,2	93,8	95,2	97,3
67 61	Tekstil, Bekledning	89,7	91,6	89,6	89,0	88,8	89,7	90,5	91,0	87,3
58 56	Tekstilfabrikker	89,5	91,1	89,6	89,4	88,6	90,2	90,7	91,5	87,8
87 76	Konfeksjonsfabrikker	88,0	91,8	86,8	86,0	86,2	86,7	88,2	85,1	87,9
7 15	Treindustri	91,8	93,9	96,8	95,6	94,9	95,3	98,7	98,7	90,7
12 11	Treforedling-papirv. ...	89,0	92,4	92,4	92,8	92,9	92,6	92,3	93,0	97,7
17 20	Grafisk industri	82,3	82,4	82,0	80,6	81,0	82,8	85,0	85,9	132,2
21 23	Kjemisk industri i alt	88,3	91,1	91,6	91,9	91,9	91,7	91,8	92,4	94,5
11 11	Mineralbearbeid. ind.	86,1	87,9	88,7	88,4	88,8	88,7	89,9	89,2	99,7
53 58	Elektronisk industri ...	92,2	94,1	95,1	93,9	93,1	89,6	91,0	92,5	105,4
9 10	Jern- og metallind.	89,4	90,5	91,2	90,8	89,8	88,5	88,4	90,1	100,7
4 3	Landtransport	90,4	91,5	91,5	92,3	91,4	92,3	92,6	92,5	91,0

Kilde: NHOs kvartalstatistikk for arbeidere.

¹⁾ Antall arbeidstimer utført av kvinner som andel av det totale antall arbeidstimer.

²⁾ Gjennomsnittlig timelønn i en bransje som andel av gjennomsnittlig timelønn for industrien under ett.

hadde en også en klar lavlønsprofil ved det sentrale oppgjøret, ved at de med lavest inntekt fikk høyest kronetillegg.

Fordeling av tillegg og overtidsgodtgjørelse

Størrelsen på de utbetalte tilleggene til regulativlønn og godtgjørelse for overtid varierer en del mellom menn og kvinner. I dette vedlegget vises det hvordan de relative lønnsforskjellene mellom kjønnene endres når overtid og andre tillegg trekkes inn.

Innen de fleste sektorer og bransjer utbetales det ulike tillegg utover grunnlønnen (regulativlønn). Hva det gis tillegg for og hvor mye vil imidlertid variere en god del fra sektor til sektor, og også innenfor en og samme sektor.

De ulike gruppene av tillegg har et noe forskjellig innhold i de ulike statistikkene. Det kan imidlertid skilles mellom 3 hovedgrupper av tillegg foruten overtidsgodtgjørelse: 1) *Faste tillegg*, som f.eks. fast overtidsgodtgjørelse, fast reisegodtgjørelse, samt naturallytelse som f.eks. fri bolig; 2) *Provisjon/gratiale/bonus m.v.*; 3) *Diverset tillegg* (i følge NHOs statistikk for arbeidere)/variable tillegg, som omfatter f.eks. vakttillegg, komitegodtgjørelse og alt fra skifttillegg til smusstillegg for industriarbeidere.

De ulike tilleggene beregnes også på litt forskjellig måte, slik at tallene for de ulike sektorene ikke er helt sammenlignbare. Disse ulikhetene vil imidlertid ikke ha noe å si når en sammenligner menn og kvinner innen samme sektor.

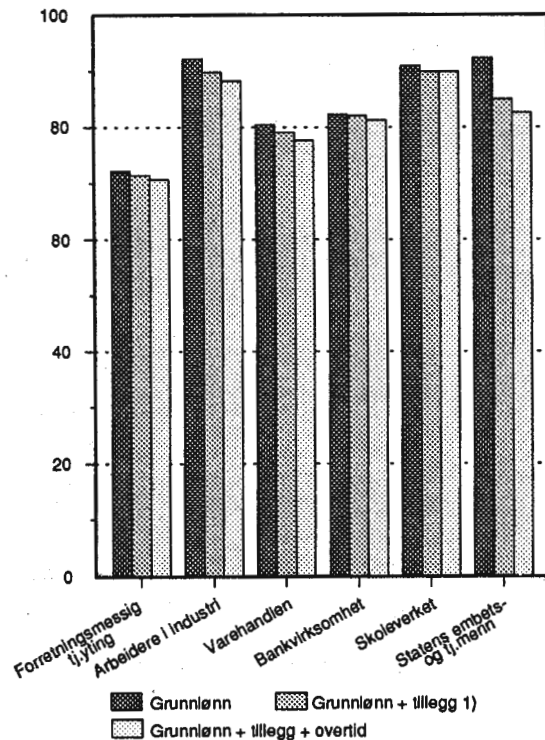
Relative forskjeller i tillegg og overtidsgodtgjørelse mellom menn og kvinner i ulike sektorer

Tall fra Lønnsstatistikken for 1990 viser at det er ganske store variasjoner i hva menn og kvinner får i form av overtidsgodtgjørelse og tillegg, og forskjellene er som regel langt større enn for grunnlønn/regulativlønn.

Den relative betydningen av dette illustreres i fig. 3, hvor en ser på variasjonen i relativ lønn for kvinner avhengig av lønnsbegrep. Figuren viser at forskjellen mellom kjønnene øker om en trekker inn tillegg og overtidsgodtgjørelse. Størst betydning synes det å ha for arbeidere i industrien og blant statsansatte.

Om en ser på tillegg og overtidsgodtgjørelse for seg (fig. 4), synes forskjellene å være størst innenfor offentlig sektor. I 1990 hadde menn ansatt i staten i gjennomsnitt tre ganger så store utbetalinger i form av tillegg og overtidsgodtgjørelse som kvinner. Blant kommunalt ansatte og ansatte i helsesekto-

Figur 3. Kvinnelønn som andel av mannlønn i et utvalg sektorer, avhengig av lønnsbegrep. 1.okt./1.sept. 1990 (årsgj.sn. for industrien)

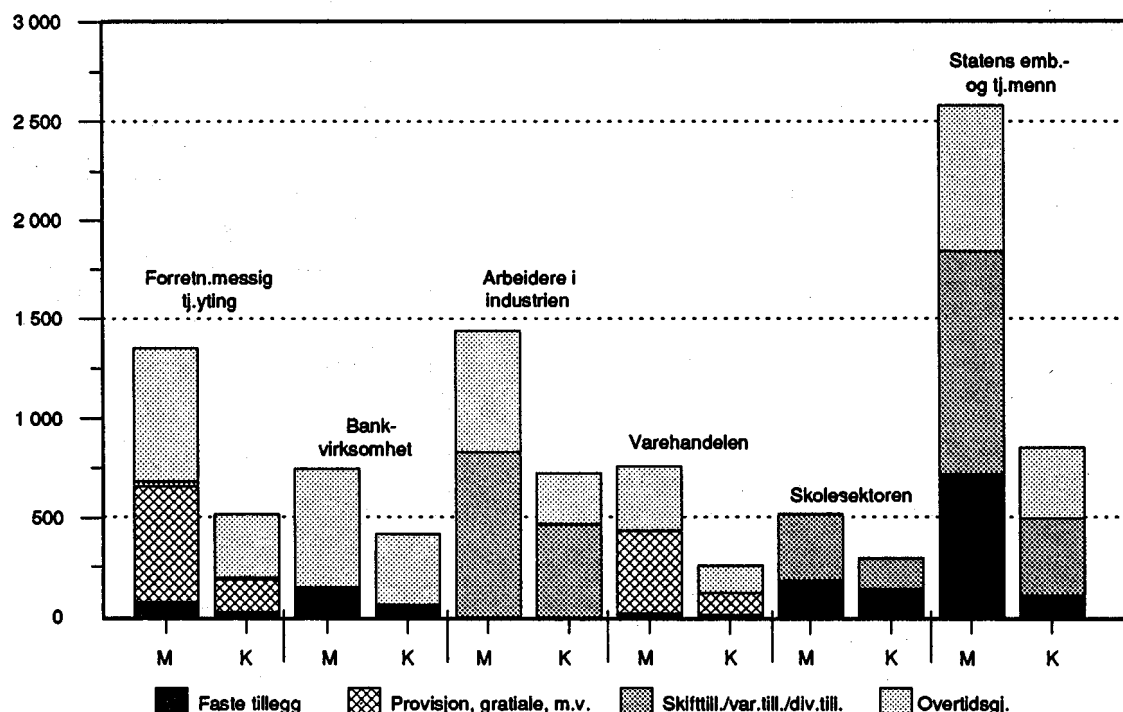

1) Tilsvarende lønnsbegrepet i kapittel 2, jfr. tabell 2a.

ren i 1989 hadde menn også dobbelt så høy eller nærmere tre ganger så høy overtidsgodtgjørelse og tillegg som kvinner (jf. tabell 4).

Innenfor privat sektor synes bildet å være noe mer sammensatt. Blant ansatte i varehandelen, forretningsmessig tjenesteyting og blant arbeidere i industrien, var det i 1990 en tilsvarende situasjon som i offentlig sektor, hvor tillegg og overtidsgodtgjørelser for kvinner utgjorde under halvparten eller litt over 1/3 av tilsvarende ytelser for menn. Blant ansatte i forsikringsvirksomhet og interesseorganisasjonene utgjorde derimot tillegg og overtidsgodtgjørelse for kvinner h.h.v. 75,8 og 82,5 pst. av tilsvarende ytelser for menn. Det vil si at de relative forskjellene omlag tilsvarende forskjellen for grunnlønn/regulativlønn.

Ser en på tilleggene og overtidsgodtgjørelsen hver for seg, synes det å være langt større forskjeller mellom kjønnene når det gjelder de ulike tilleggene enn når det gjelder overtidsgodtgjørelsen. Mest markert er dette innenfor forsikring og blant ansatte i interesseorganisasjonene (jf. tabell 4).

**Figur 4. Gj.sn. tillegg og overtid for menn (M) og kvinner (K) i et utvalg sektorer.
Pr. 1.okt./1.sept. 1990 (årgj.snitt for industrien)**

De absolutt største forskjellene m.h.t. de samlede tilleggene finner en blant statsansatte, kommunalt ansatte og blant ansatte i forretningsmessig tjenesteyting og varehandelen. Her får menn utbetalt opptil fire ganger så mye som kvinner i form av tillegg.

Splitter en også opp på de ulike formene for tillegg finner en de tydeligste forskjellene mellom menn og kvinner når det gjelder faste tillegg. Innen helse- og omsorgssektoren og blant andre kommunalt ansatte utgjorde gjennomsnittlige faste tillegg for kvinner i 1989, henholdsvis 11,9 og 16 pst. av gjennomsnittlig faste tillegg for menn, mens det i staten utgjorde 15,4 pst i 1990.

Utvikling over tid

Tall for utviklingen i samlede utbetalte tillegg og overtidsgodtgjørelse viser at det for de fleste grupper har vært en tilnærming mellom hva menn og kvinner mottar i form av slike lønnsytelser i løpet av 1980-tallet.

Størst tilnærming har det vært blant ansatte i forsikrings- og bankvirksomhet, og blant ansatte i interesseorganisasjonene og i varehandelen. Her har forskjellene blitt redusert med i størrelsesorden 13–24 prosentpoeng.

Innen de fleste sektorer har det imidlertid vært en økning i forskjellene i utbetalte tillegg og overtidsgodtgjørelse for menn og

kvinner fra 1989 til 1990. Forskjellene har økt mest innen bankvirksomhet, hvor overtid og tillegg for kvinner som andel av lignende ytelser til menn er redusert med nærmere 13 prosentpoeng. En lignende utvikling finner en også blant statsansatte, kommunalt ansatte og ansatte i helse- og omsorgssektoren fra 1987 til 1989.

4. NÆRMERE OM NOEN ÅRSAKER TIL LØNNSFORSKJELLER

Noe av lønnsforskjellene mellom menn og kvinner skyldes, som nevnt, at de er ansatt på ulike stillingsnivåer, i ulike næringer, i ulike yrker og i ulik grad i offentlig og privat virksomhet.

Tabellen viser at kvinnene i 1990 utgjorde om lag 85 pst av antall sysselsatte i helse- og sosialtjenesten. Det er omtrent det samme som i 1980. Videre utgjorde kvinner 70 pst av antall sysselsatte i hotell- og restaurantvirksomhet. Også i undervisning, varehandelen, bank- og finansieringsvirksomhet og personlig tjenesteyting utgjorde kvinnene mer enn halvparten av sysselsettingen i 1990. Totalt sett arbeider ca 1/3 av de kvinnelige sysselsatte i helse- og sosialtjenesten, ca 1/4 tilsammen i varehandel og hotell- og restaurant. I

Tabell 4. Gjennomsnittlig tillegg og overtidsgodtgjørelse for kvinner om andel av gjennomsnittlig tillegg og overtidsgodtgjørelse for menn.

	1980	1987	1989	1990
Forretningsmessig tjenesteyting	34,9	40,1	40,1	38,3
Overtidsgodtgjørelse	39,0	45,5	50,5	47,3
Tillegg	29,7	32,5	26,4	29,4
Interesseorg.	69,2	78,1	85,2	82,5
Overtidsgodtgjørelse	141,0	120,9	102,1	106,3
Tillegg	29,0	44,1	49,1	52,9
Forsikring	51,9	70,8	77,9	75,8
Overtidsgodtgjørelse	68,9	84,7	97,2	100,5
Tillegg	48,0	52,3	30,0	51,6
Bankvirksomhet	51,8	64,3	68,6	55,8
Overtidsgodtgjørelse	39,1	59,6	63,1	59,4
Tillegg	62,2	68,8	73,9	41,2
Arbeidere i industri ¹⁾	39,3	45,4	42,7	50,3
Overtidsgodtgjørelse	28,6	39,1	37,1	41,9
Tillegg	43,8	49,9	46,6	56,4
Varehandelen	21,3	30,1	36,6	34,4
Overtidsgodtgjørelse	24,7	40,0	45,1	43,3
Tillegg	20,1	24,3	30,4	27,8
Kommunale arbeidstakere	47,5	42,7	32,5	—
Overtidsgodtgjørelse	46,8	44,2	40,3	—
Tillegg	47,8	41,1	27,1	—
Helse- og omsorgssektoren	74,5	74,8	37,7	—
Overtidsgodtgjørelse	31,8	60,6	32,7	—
Tillegg	75,4	78,8	40,6	—
Statens embets- og tjenestemenn	29,9	40,4	31,4	33,1
Overtidsgodtgjørelse	39,3	56,3	47,0	48,3
Tillegg	26,4	32,3	25,1	27,0
Skolesektoren ²⁾	66,7	62,1	60,5	57,1
Overtidsgodtgjørelse	—	—	42,9	50,0
Tillegg	66,7	62,1	60,8	57,4

Kilde: SSBs Lønnsstatistikk for forskjellige grupper, samt spesialutkjøringer fra Arbeidsgiveravdelingen i Arbeids- og administrasjonsdepartementet. (AAD)

¹⁾ Tallene for industrien er omregnet til 37,5 t/uke.

²⁾ For skolesektoren blir fast overtid regnet som en del av regulativlønnen. De tilfeldige vikartimene er regnet som tillegg, og ikke overtid. I rapport nr 1/91 ble fast overtid regnet som en del av de faste tilleggene.

industrien og i undervisning er andelen henholdsvis 10 og 11 pst.

Kvinner har en relativt større andel av sysselsettingen i lavlønnsnæringer enn menn. Videre arbeider nærmere 50 pst av sysselsatte kvinner i helse- og sosialtjenesten, i undervisning og i hotell og restauranternæringen. For menn er andelen i disse næringen om lag 15 pst. Lønnsutviklingen for kvinner i disse næringene har derfor stor betydning for kvinners relative lønn totalt sett.

For kvinner har det regnet i absolutte tall vært en forholdsvis sterk vekst i antall sysselsatte i de fleste næringer, med unntak av industri, bygg- og anlegg og personlig tjenesteyting, hvor antallet kvinnelige sysselsatte har gått noe ned. Sterkest har veksten vært i

offentlig sektor, og da spesielt helse- og sosialtjenesten. Innen privat sektor er det hotell- og restauranternæringen og forretningsmessig tjenesteyting som har hatt størst økning i antallet kvinnelige ansatte. (Jf. tabell 5).

Når det gjelder det relative antall kvinnelige sysselsatte innen de ulike næringer, har kvinner økt sin andel av sysselsettingen innen industrien, bygg- og anleggsvirksomhet, forsikringsvirksomhet, og noe innenfor undervisning.

Tabell 6 viser hvor mange kvinner og menn som er ansatt innen kontorarbeid, handelsarbeid og servicearbeid i ulike år. Den viser også hvor mange som er på ledernivå innen hver gruppe og innen hvert kjønn.

Tabell 5. *Andel kvinner i en del næringer samt kvinners og menns sysselsetting fordelt på ulike næringer. 1980 og 1990.*

	Kvinneres sysselsetting og andel av tot. syssels.				Sysselsetting fordelt på ulike næringer (pst.)			
	1980		1990		1980		1990	
	Tot. (1000)	Andel	Tot. (1000)	Andel	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
- Industrien	94	24	81	26	36	13	27	10
- Bygg- og anlegg	9	6	11	8	17	1	15	1
- Varehandel	149	52	154	51	17	21	18	20
- Hotell- og rest.	28	70	39	70	1	4	2	5
- Bank- og finansv.	23	58	28	58	2	3	2	4
- Forsikring	4	40	7	50	1	1	1	1
- Forr.tj.yting	23	38	33	38	5	3	7	4
- Off. adm., forsvar, politi og rettsv.	37	37	53	36	8	5	11	7
- Undervisning	77	58	89	59	7	11	8	11
- Helse- og sosialtj.	194	85	260	85	4	28	5	33
- Personlig tj.yting	31	54	30	54	3	4	3	4
Totalt	-	41	-	45	100	100	100	100

Kilde: SSBs Arbeidsmarkedsstatistikk.

Tabell 6. *Antall kvinner og menn sysselsatt innen handelsarbeid, kontorarbeid og servicearbeid. Videre antall (i tusen) og andel (i pst.) menn og kvinner i lederyrker.*

	1980			1986			1990		
	I alt	Menn	Kvinner	I alt	Menn	Kvinner	I alt	Menn	Kvinner
<i>Handelsarbeid</i>									
I alt	183	81	102	211	96	115	218	103	115
Antall i lederyrker	-	-	-	47	37	10	61	47	20
Andel i lederyrker	-	-	-	22,3	17,5	4,7	28,0	21,5	9,2
<i>Kontorarbeid</i>									
I alt	207	54	153	228	47	181	216	46	170
Antall i lederyrker	-	-	-	10	8	2	14	10	4
Andel i lederyrker	-	-	-	4,4	17,0	1,1	6,5	21,7	2,4
<i>Servicearbeid</i>									
I alt	249	54	195	271	60	211	272	68	204
Antall i lederyrker	-	-	-	16	9	7	18	10	8
Andel i lederyrker	-	-	-	5,9	15,0	3,3	6,6	14,7	3,9

Kilde: SSBs Arbeidsmarkedsstatistikk.

I denne tabellen har en valgt ut 3 grupper som alle har relativt stor andel kvinner. Vi ser at det innenfor alle de tre områdene er en relativt liten andel kvinner i lederyrker. Med den usikkerhet som er knyttet til AKU-tall over tid, kan en imidlertid si at andelen av kvinner i lederyrke innen disse tre gruppene har steget i 1980-årene. Den klareste veksten finner vi innen handelsarbeid, hvor andelen

kvinner i lederyrker har økt med nærmere 5 prosentpoeng fra 1980 til 1990.

I Arbeidsmarkedsstatistikken er det også opplysninger om sysselsettingen etter kjønn og sosioøkonomiske grupper. I neste tabell vises antall menn og kvinner fordelt på lavere, midlere og høyere nivåer blant funksjonærer.

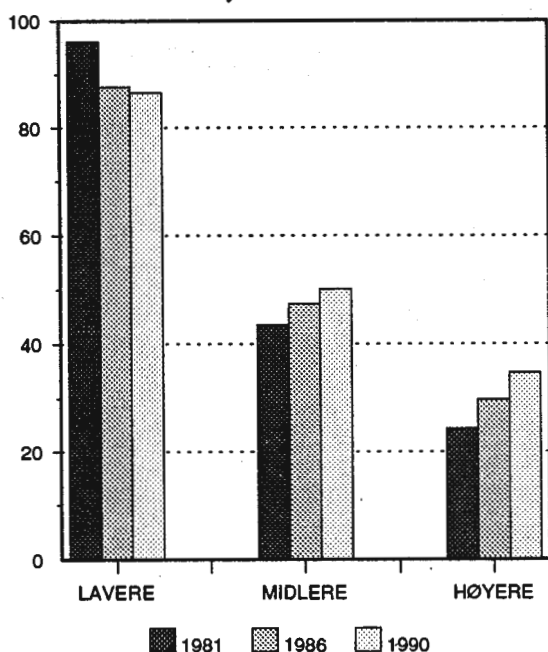
Tabell 7. Antall kvinner og menn (i tusen) på lavere, midlere og høyere stillingsnivå blant funksjonærer i enkelte år.

	1981	1986	1990
Lavere funksjonærer			
I alt	380	398	352
Kvinner	325	349	305
Pst. kvinner	96,2	87,7	86,6
Midlere funksjonærer			
I alt	503	612	685
Kvinner	219	290	343
Pst. kvinner	43,5	47,4	50,1
Høyere funksjonærer			
I alt	123	161	170
Kvinner	30	48	59
Pst. kvinner	24,4	29,8	34,7

Kilde: SSBs Arbeidsmarkedsstatistikk.

Tabell 7 og figur 5 viser at det i 1980-årene har blitt relativt flere kvinner på høyere nivåer blant funksjonærene generelt. Men fortsatt er kvinneandelen høyere på lavere stillingsnivåer og lavere på høyere stillingsnivåer.

Figur 5. Andel kvinner på ulike stillingsnivåer blant funksjonærer. Prosent

En fortsettelse av den utviklingen som framgår av tabell 7 med relativt flere kvinner i midlere og høyere skikt blant funksjonærer, er en viktig forutsetning for lønnsutjevning mellom kvinner og menn.

5. FORMEN PÅ LØNNSOPPGJØRENE

Vi har valgt ut en del grupper hvor vi har sett nærmere på formen på lønnstilleggene siden 1980 og hvilken betydning denne antas å ha hatt for den generelle lønnsutvikling for menn og kvinner innen området/næringen. Med formen på tilleggene menes det her:

- er det gitt generelle tillegg i form av prosenttillegg eller som øre/kronetillegg eller som en kombinasjon?
- er det gitt lavlønnstillegg?
- størrelsen på lønnsglidningen (lokale tillegg).

I tillegg vil det også være andre endringer som har påvirket lønnsutviklingen, f.eks endringer i ansiennitetsregler. Et felles trekk for alle gruppene er null generelt tillegg fra vanlig oppgjørstidspunkt i 1987 og lovregulering av lønnsutviklingen fra 1. mars 1988 til 31. mars 1990.

De gruppene vi har valgt ut er:

- LO/NHO-området (arbeidere)
- Funksjonærer i NHO-bedrifter
- Bankvirksomhet
- Staten
- Varehandel

LO/NHO-området

I LO/NHO-området har hovedtrekkene i oppgjørene siden 1980 vært:

- et generelt øre/kronetillegg fra 1. april
- i enkelte år lavlønnstillegg fra 1. april.
- lavlønnsgarantitillegg fra 1.10 eller en annen dato for en del grupper.
- andre bransjemessige tillegg.

Tabell 8 viser at kvinnelige arbeidere i perioden 1. kv. 1980–1. kv. 1990 har fått høyere tariff tillegg regnet i prosent enn menn; 61,8 pst mot 52,8 pst for menn. Regnet i kroner har veksten vært kr 53,96 for menn og kr 47,37 for kvinner. Også lønns glidningen har prosentvis vært sterkere for kvinner (91,2 pst) enn for menn (84,3 pst). Regnet i kroner har veksten vært kr 33,18 for menn og kr 28,23 for kvinner. Lønnsbegrepet i tabell 8 er timefortjenesten inklusive overtid og andre tillegg og ikke omregnet til 37,5 t/uke.

Ved tariffoppgjøret i 1980 ble det i LO/NHO-området innført en lavlønnsgarantiordning. Ordningen er nærmere omtalt i avsnitt 2.7, Lønsspredningen i NHOs kvartalstatistikk, i utvalgets rapport nr. 2 i 1990, og i avsnitt 2.5 i denne rapporten. I enkelte bransjer har lønnstilleggene etter denne ordningen utgjort en forholdsvis stor andel av den totale

Tabell 8. Total og tariffmessig lønnsøking og lønnsglidning for kvinner og menn. Kroner og pst. Endring fra samme kvartal året før. Arbeidere i alt i NHO/LO-området.

		Lønnsøking pr. time ¹⁾				Tariffmessig tillegg				Lønnsglidning			
		Menn Øre	Pst.	Kv. Øre	Pst.	Menn Øre	Pst.	Kv. Øre	Pst.	Menn Øre	Pst.	Kv. Øre	Pst.
1. kv.	1981	520	13,2	484	15,6	197	5,0	205	6,6	323	8,2	279	9,0
1. kv.	1982	380	8,5	318	8,9	76	1,7	82	2,3	304	6,8	236	6,6
1. kv.	1983	560	11,4	526	13,5	265	5,4	269	6,9	295	6,0	257	6,6
1. kv.	1984	363	6,6	312	7,1	51	0,9	57	1,3	312	5,7	255	5,8
1. kv.	1985	548	9,4	427	9,0	170	2,9	176	3,7	378	6,5	251	5,3
1. kv.	1986	490	7,7	391	7,6	30	0,5	31	0,6	460	7,2	360	7,0
1. kv. ²⁾	1987	1284	18,7	1049	18,9	787	11,5	594	10,7	497	7,2	455	8,2
1. kv.	1988	706	8,7	502	7,6	15	0,2	26	0,4	691	8,5	476	7,2
1 kv.	1989	199	2,2	278	3,9	141	1,6	135	1,9	58	0,6	143	2,0
1 kv.	1990	346	3,8	450	6,1	346	3,8	339	4,6	0	0	111	1,5
1. kv. 80–1. kv 90		5396	137,2	4737	153,0	2078	52,8	1914	61,8	3318	84,3	2823	91,2

Kilde: NHOs Lønnsstatistikk for arbeidere.

¹⁾ Lønnsøkingen er beregnet av timefortjenesten inklusive alle tillegg.

²⁾ Inklusive lønnskompensasjonen for arbeidstidsforkortelsen pr. 1. januar 1987.

lønnsveksten i 1980-årene, f. eks innen Bekledning og Nærings- og nytelsesmiddelindustrien.

I tabell 9 har en for noen bransjer i industrien vist hvordan timeverkene for henholdsvis kvinner og menn fordeler seg etter økende timefortjeneste i forhold til gjennomsnittet i industrien i 1980 og i 1989.

Selv om det fortsatt er forholdsvis store lønnsforskjeller mellom kvinner og menn i de bransjer som er med i tabell 9, viser talle-

ne at det har vært lønnsutjevning i 1980-årene. Kronetilleggene og garantiordninger antas ha spilt en viktig rolle for lønnsutjevningen.

Funksjonærer i NHO-bedrifter

Tabell 10 viser den lønnsutjevning som har foregått mellom kvinner og menn i funksjonærstillinger i nesten alle stillingskategorier i NHO-bedrifter i 1980-årene.

Tabell 9. Timeverkene i en del bransjer i industrien fordelt etter økende timefortjeneste¹⁾ i forhold til gjennomsnittet i industrien.

Kvinne- andel 89 Bransje		Timetjeneste i forhold til gjennomsnittlig timefortjeneste i industrien:											
		< 85 pst				85–89,9 pst.				90–94,9 pst.			
		1980		1989		1980		1989		1980		1989	
		Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
65	Hermetikkfabrikker ...	54,6	100	24,5	28,2	24,7	0	54,4	71,9	19,5	0	17	0
57	Sjokolade, sukkerv. ...	1,4	16,2	0	0,4	2,3	83,8	0	0	12,0	0	1,7	42,1
64	Tekstil/bekledn.	38,6	67,5	14,5	52,5	26,6	24,7	30,1	39,7	12,8	6,1	25,0	5,5
19	Grafisk ind.	0	5,6	0,1	1,5	0	0	0	0,1	0	7,5	0,1	0,4
9	Papirindustri	5,4	30,0	6,3	13,3	23,4	32,4	14,3	55,4	38,5	24,9	58,6	15,5
33	Kjøttindustri	6,9	38,3	5,1	27,2	6,5	17,4	14,3	6,9	29,0	22,0	14,3	14,4
19	Kjemisk/tekn. ind.	6,6	54,3	0,1	1,5	12,8	28,3	0	0,1	36,1	10,7	0,1	0,8
77	Vaskeri og rens.	48,0	94,0	9,8	31,1	39,9	5,8	17,4	64,8	7,0	0	69,4	4,1

Kvinne- andel 89 Bransje		95–99,9 pst				≥ 100 pst.			
		1980		1989		1980		1989	
		Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
		Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
65	Hermetikkfabrikker ...	1,2	0	3,3	0	0	0	0	0
57	Sjokolade, sukkerv. ...	84,3	0	31,2	0	0	0	67,1	57,5
64	Tekstil/bekledn.	14,7	1,6	29,2	2,3	7,3	0	1,3	0
19	Grafisk ind.	0,6	1,3	0	3,5	99,4	85,6	99,8	94,2
9	Papirindustri	22,1	11,5	19,1	15,8	10,6	1,3	1,8	0
33	Kjøttindustri	12,3	11,4	25	26,8	45,1	10,9	41,4	4,8
19	Kjemisk/tekn. ind.	26,2	6,1	0	3,5	20,3	0,7	99,9	94,2
77	Vaskeri og rens.	3,7	0,2	1,0	0	1,5	0	2,4	0

Kilde: Beregninger foretatt av partene (LO og NHO) under tariffoppgjøret i 1990.

¹⁾ Timefortjeneste eksklusive alle tillegg og omregnet til 40/37,5 t/uke.

Tabell 10. Gj.snittlig månedsfortjeneste for kvinnelige kontorfunksjonærer i prosent av gj.snittlig månedsfortjeneste for mannlige kontorfunksjonærer etter stillingskategori.
Pr. 1. sept.

Stillings- kategori	Kvinnelønn som andel av mannlønn			Andel kvinner (pst.)	
	1980	1989	1990	1980	1990
I ledende stillinger	84,5	93,1	94,1	2,1	7,6
Med kvalifisert og selvstendig arbeid	84,8	91,8	92,2	13,1	25,6
Med kvalifisert arbeid ..	87,7	93,4	93,6	46,2	66,2
Med enkelt rutinearbeid	96,5	92,7	94,3	81,6	87,7

Kilde: NHOs lønnsstatistikk for funksjonærer, 1980, 1989 og 1990.

Denne tabellen viser også at i 1989 og 1990 (i motsetning til i 1980) tjente ikke menn relativt mer enn kvinner med stigende stillingsnivå. Dessuten har lønnsforskjellene blitt mest redusert på de høyeste stillingsnivåene. Uansett stillingsnivå var månedsfortjenesten for kvinnelige kontorfunksjonærer i 1990 92–94 pst av menns månedsfortjeneste.

Staten

I staten har hovedtrekkene i oppgjørene siden 1980 vært:

- generelt tillegg fra 1.5 (1.4 i 1988 og 1989). Dette har i noen år bestått av et prosenttillegg og kronetillegg på de enkelte lønstrinn og i andre år som et rent kronetillegg. I 1991 ble det gitt ett lønstrinns opprykk til alle fra 1. september og et varierende kronetillegg fra 1. mai, jfr vedlegg A.
- lavlønns tillegg – hovedsakelig ved endringer i stiger
- i de fleste år har det blitt avsatt et beløp til justeringer og normeringer.

I enkelte år har det vært en forholdsvis sterk lavlønnsprofil på lønnsoppgjøret i staten, f. eks i 1981. Videre har lønnsglidningen i staten vært forholdsvis beskjeden i de fleste år. Likevel har det i 1980-årene vært mindre forskjell mellom lønnsutviklingen for kvinner og menn i staten enn i industrien eller i andre grupper i privat virksomhet.

Kvinner er relativt sterkere representert på lavere lønstrinn enn menn, jfr oppstilling.

(Ansatte pr. 1.9.90)

L.tr	Menn	Kvinner
1-19	39 pst	53 pst
20-25	35 »	35 »
26-30	16 »	9 »
31-	10 »	3 »
	100 pst	100 pst

Kilde: SSBs lønnsstatistikk for staten, 1990

Pr. 1.9.90 var ca 53 pst av alle heltidsansatte kvinner plassert på l.tr 19 eller lavere mot 39 pst for menn. Videre var 12 pst av kvinnene plassert på l.tr 26 eller høyere mot 26 pst for menn.

Formen eller profilen på lønnstilleggene i staten har derfor betydning for utviklingen i lønnsforskjellene mellom kvinner og menn. F. eks slo lønnsoppgjøret pr. 1.4.89 (et kronebeløp på kr 7 150 på alle lønstrinn) beregningsmessig ut med ca 0,5 pst høyere vekst for kvinner enn for menn. Lønnsoppgjøret pr. 1.5.90 ga beregningsmessig en enda større forskjell i kvinners favør.

Forretnings- og sparebanker

I forretnings- og sparebanker har de generelle tilleggene 1.5 stort sett vært gitt som prosenttillegg, bortsett fra i 1988 og 1989. I enkelte år har det også vært gitt kronetillegg eller kombinasjon av krone- og prosenttillegg fra 1.10. (1980 og 1981).

Lokale tillegg fra 1.1 og 1.7 har spilt en vesentlig rolle for lønnsutviklingen. Oppstillingen nedenfor viser lokale tillegg (lønnsglidningen) som andel av total lønnsvekst i 1980-årene.

Periode	Lønnsglidnings- andel
1.9.80–1.9.81	36 pst
1.9.81–1.9.82	24 »
1.9.82–1.9.83	38 »
1.9.83–1.9.84	44 »
1.9.84–1.9.85	43 »
1.9.85–1.9.86	28 »
1.9.86–1.9.87	100 »
1.9.87–1.9.88	35 »
1.9.88–1.9.89	35 »
1.9.89–1.9.90	42 »

Kilde: Beregninger i AAD

Også i forretnings- og sparebanker er det slik at kvinner er relativt sterkere representert enn menn på den nedre halvdel av lønnsregulativet, jfr oppstilling. (1989-tall)

L.tr.	Menn	Kvinner
5-21.....	46,1 pst	84,3 pst
22-	53,9 »	15,7 »

Kilde: SSBs lønnsstatistikk for bankvirksomhet, 1989

En del av de lokale tilleggene skyldes normeringsplaner hvor det innen fastlagte normeringsrammer gis automatiske opprykk. Dette omfatter hovedsakelig stillinger på den nedre halvdel av regulativet. I tillegg kan det både innenfor og utenfor de enkelte normeringsrammer gis personlige tillegg.

Ut fra bl.a profilen på det generelle tillegg 1.5 (1.4) og det faktum at kvinner er relativt sterkere representert på den nedre halvdel av regulativet, er det rimelig å anta at den sterkere lønnsveksten for kvinner enn for menn i 1980-årene i noen grad skyldes at de lokale tilleggene i gjennomsnitt har slått sterkere ut for kvinner enn for menn.

Varehandel

I varehandel har hovedtrekkene i lønnsoppgjørene siden 1980 vært:

- et generelt kronetillegg fra 1.4
- justering av minstelønnsatser

Tabell 1 i dette vedlegget viser at lønnsutviklingen siden 1980 for kvinner i varehandelen under ett har vært forholdsvis sterk, men det er mindre forskjell mellom lønnsutviklingen for kvinner og menn enn i andre grupper i privat virksomhet som er med i tabell 1.

I enkelte år har lønnsglidningen i varehandelen under ett vært forholdsvis høy.

Ut fra lønnsstatistikken for varehandelen har kvinner kommet relativt sterkere inn på alle stillingsnivåer, jfr tabell 11.

Tabell 11. Gj.snittlig månedsfortjeneste for kvinnelige kontorfunksjonærer i prosent av gj.snittlig månedsfortjeneste for mannlige kontorfunksjonærer etter stillingskategori og andel kvinner.
Pr. 1. sept.

Stillingskategori	Kvinnelønn som andel av mannlønn			Andel kvinner (pst.)	
	1980	1989	1990	1980	1990
I ledende stillinger	82,2	83,1	84,0	10,9	19,0
Med kvalifisert og selvstendig arbeid	86,6	84,0	82,9	35,0	51,2
Med kvalifisert arbeid ..	90,0	89,8	90,9	59,2	72,0
Med enkelt rutinearbeid	88,3	92,3	96,1	87,9	91,0

Kilde: SSBs lønnsstatistikk for varehandelen, 1980, 1989 og 1990.

Tabellen viser at kvinners lønn som andel av menns lønn stort sett synker med stigende stillingsnivå. Det har ikke vært særlig endring i dette mønstret siden 1981.

Vedlegg C**Deltidsansatte**

I flere av delstatistikkene fra Statistisk sentralbyrå er det en oversikt over antall, gjennomsnittlig lønn og fordelingen av de deltidsansatte etter omfanget av ukentlig arbeidstid.

Definisjonen av deltidsansatte i lønnsstatistikken er ikke knyttet til et bestemt antall arbeidstimer pr. uke. Arbeidstakere blir regnet som deltidsansatte dersom de har redusert arbeidstid uten at dette er vanlig ordning ved bedriftene de arbeider i eller i vedkommende næring. Imidlertid gir ikke lønnsstatistikken en fullstendig oversikt over omfanget av deltidsarbeid innen vedkommende næring/gruppe. Timelønte deltidsarbeidere uten fast ukentlig arbeidstid er ikke med. Hotell- og restaurantdrift har et forholdsvis stort innslag av denne type arbeidskraft.

Omfanget av deltidsarbeid

Tabell 1 viser omfanget av deltidsarbeid i enkelte næringer i 1981 og 1990 (1989). Det er få mannlige deltidsansatte i alle næringer, mens bildet er et helt annet for kvinnelige deltidsansatte. I varehandelen, kommunene og helsesektoren er mer enn halvparten av kvinnene deltidsansatte, mens noe mindre enn halvparten er deltidsansatte i skoleverket. Andelen av deltidsansatte kvinner er – bortsett fra i staten og i bankvirksomhet – noe lavere i 1990 enn i 1981. For kvinner og menn under ett arbeider mer enn halvparten deltid i helsevesen og sosial omsorg, mens andelen er vel 30 pst i varehandelen, i kommunal virksomhet og skoleverket. For de andre næringene er andelen 15–20 pst i 1990, bortsett fra i NHO-bedrifter hvor andelen er vel 8 pst.

Tabell 1. Antall deltidsansatte i enkelte næringer. Menn og kvinner. 1981 og 1990 (1989).

		Menn			Kvinner			Total andel deltids-syssel-setting
		Ansatte med i lønnsstat.	Deltids-ansatte	Andel deltids-ansatte	Ansatte med i lønnsstat.	Deltids-ansatte	Andel deltids-ansatte	
Funksjonærer i NHO-bedrifter	1981	69 330	574	0,8	25 936	8 014	30,9	9,0
	1990	72 494	723	1,0	32 231	7 861	24,4	8,2
Bankvirksomhet	1981	11 705	236	2,0	13 172	3 972	30,2	16,9
	1990	11 987	246	2,1	17 706	5 879	33,2	20,6
Forsikring	1981	3 231	50	1,5	4 096	1 231	30,1	17,5
	1990	4 449	65	1,5	5 726	1 673	29,2	17,1
Varehandel	1981	54 819	3 691	6,7	70 841	43 341	61,2	37,4
	1990 ¹⁾	54 738	4 890	8,9	62 013	34 494	55,6	33,7
Forretningsmessig tj.yting	1981	12 620	331	2,6	8 096	2 821	34,8	15,2
	1990	18 991	736	3,9	13 865	4 294	31,0	15,3
Staten ²⁾	1981	113 708	2 394	2,1	63 352	20 719	32,7	13,1
	1990	106 281	4 408	4,1	76 575	27 415	35,8	17,4
Skoleverket ³⁾	1981	37 364	4 961	13,3	35 796	19 354	54,1	33,2
	1989	37 353	5 763	15,4	44 553	19 555	43,9	30,9
Kommunal og fylkeskomm. virksomhet	1989	50 986	3 980	7,8	44 561	29 577	66,4	35,1
Helsevesen og sosial omsorg - Kommunal og fylkeskomm.	1989	23 280	2 989	12,8	156 812	90 497	57,7	51,9
- Privat	1989	3 698	761	20,6	24 685	14 425	58,4	53,5

¹⁾ Omfatter fra og med 1990 bedrifter med 5 sysselsatte eller flere mot 3 sysselsatte eller flere i tidligere år.

²⁾ Inkl. statens helsevesen.

³⁾ I 1989 er alle høyskolene tatt ut av statistikken for skoleverket og ført over til statistikken for staten.

Tabell 2. Antall ansatte på hel- og deltid etter lønnsstatistikken i noen næringer samt kvinners andel av deltidssysselsettingen.

		Heltid		Deltid		Vekst 81/90 (pst.)		K-andel deltid
		1981	1990	1981	1990	Heltid	Deltid	
NHO-funksj.	M	68 756	71 778	574	723	4,4	26,0	92
	K	17 922	24 370	8 014	7 861	36,0	-1,9	
Bankvirksomhet	M	11 469	11 741	236	246	2,4	4,2	96
	K	9 200	11 827	3 972	5 879	28,6	48,0	
Forsikring	M	3 181	4 384	50	65	37,8	30,0	96
	K	2 865	4 053	1 231	1 673	41,5	35,9	
Varehandel ¹⁾	M	51 128	49 848	3 691	4 890	-2,5	32,5	88
	K	27 500	27 519	43 341	34 494	0,1	-20,4	
Forretningsmessig tjenesteyting	M	12 289	18 255	331	736	48,5	122,4	85
	K	5 275	9 571	2 821	4 294	81,4	52,2	
Staten ²⁾	M	111 314	101 873	2 394	4 408	-8,5	84,1	86
	K	42 633	49 160	20 719	27 415	15,3	32,3	
Skoleverket ³⁾	M	32 403	31 590	4 961	5 763	-2,6	16,2	77
	K	16 442	24 998	19 354	19 555	52,0	1,0	

¹⁾ Jfr. fotnote 1 i tabell 1.

²⁾ I tidsrommet 1981-87 har en del etater og sykehus blitt overført til fylkeskommunal eller kommunal sektor, bl.a. distriktslegetjenesten, folketannrøkta, Gaustad og Reitgjærde sykehus. I 1988 ble etater omorganisert til stiftelse og aksjeselskaper. Av disse var Norsk Rikskringkasting, TBK og Statens Teknologiske institutt de største. For 1989 jfr. fotnote 3 i tabell 1.

³⁾ 1989-tall. Jfr. fotnote 3 i tabell 1.

I tabell 2 vises veksten fra 1981 til 1990 i antall heltids- og deltidsansatte som inngår i noen delstatistikker.

Veksten i antall ansatte vil i noen statistikker være påvirket av at statistikken har vært under utbygging i perioden, slik at sysselsetningsveksten i næringen har vært svakere enn det lønnsstatistikken antyder.

Tabell 2 viser at kvinner utgjør 77 pst eller mer av de deltidsansatte innen de næringene en har sett på. Et annen trekk er at prosentvis har veksten i antall kvinner på heltid vært til dels langt sterkere enn for menn på heltid. Samtidig har veksten i antall kvinner i deltidarbeid vært svakere enn på heltid (staten og bankvirksomhet unntatt).

Lønnsutviklingen

I tabell 3 vises utviklingen i gjennomsnittlig månedsfortjeneste fra 1984 til 1990 for deltidsansatte kvinner i enkelte arbeidstidsgrupper i noen næringer. I tabellen er også tatt med økingen i månedsfortjenesten for heltidsansatte kvinner i alt i de samme næringene. For funksjonærer i NHO-bedrifter foreligger statistikk over ukentlig arbeidstid og lønn først fra 1986.

Tabell 3 viser at deltidsansatte kvinner i gjennomsnitt har hatt en svakere lønnsvekst

enn heltidsansatte kvinner. I varehandelen har lønnsutviklingen for deltidsansatte kvinner i alle arbeidstidsgrupper vært lavere enn for heltidsansatte kvinner i alt. I forretnings- og sparebanker, i forsikringsselskaper og i forretningsmessig tjenesteyting har deltidsansatte kvinner i noen av arbeidstidsgruppene hatt høyere lønnsvekst enn heltidsansatte i alt i disse områdene. I enkelte grupper – særlig innen forsikring – er antall deltidsansatte så lavt at tallene blir mindre pålitlige.

Det foreligger foreløpig ikke materiale til nærmere analyse av denne forskjellen i lønnsutviklingen mellom deltids- og heltidsansatte kvinner, men det er bl.a grunn til å anta at opprykksmulighetene er mindre for deltidsansatte enn for heltidsansatte.

På den annen side har lavlønnsstillegg ved lønnsoppgjørene som regel kommet en stor del av de deltidsansatte til gode.

Tallet på deltidsansatte menn i de ulike næringer er så lavt at en ikke har utarbeidet tilsvarende tabell for menn.

I tabell 3 har en også tatt med lønnsutviklingen for deltidsansatte kvinner i alt. Imidlertid vil endringer i omfanget av arbeidstimer påvirke lønnsutviklingen for deltidsansatte.

Tabell 4 viser hvordan arbeidstiden for deltidsansatte i noen næringer har endret seg de siste årene. Som mål på dette har en brukt

Tabell 3. Månedsførtjeneste for deltidsansatte kvinner i enkelte næringer og arbeidstidsgrupper. Lønnsutviklingen for deltids- og heltidsansatte. 1984-90.

	1984		1990		Øking i mnd.fortj. 1984-90	
	Ansatte	Mnd.fortj.	Ansatte	Mnd.fortj.	Deltidsans.	Heltidsans.
Varehandel	42 359	4 199	34 494	6 585	56,8 ¹⁾	62,0
16-17,9 t	1 721	3 122	1 544	4 930	57,9	
18-19,9 t	2 844	3 793	3 525	5 797	52,8	
20-21,9 t	9 072	3 824	4 567	6 133	60,4	
22-23,9 t	3 869	4 357	3 113	6 982	60,2	
24-25,9 t	4 136	4 563	3 087	7 261	59,1	
Forretnings- og sparebanker	4 816	5 329	5 879	8 507	59,6 ¹⁾	58,0
16-17,9 t	606	4 495	196	6 602	46,9	
18-19,9 t	1 559	4 597	2 363	6 812	48,2	
20-21,9 t	602	5 080	288	7 597	49,5	
22-23,9 t	469	5 692	679	8 383	47,3	
24-25,9 t	279	5 963	159	9 604	61,1	
Forsikring	1 186	5 961	1 673	10 037	68,4 ¹⁾	59,9
16-17,9 t	274	4 635	420	7 178	54,9	
18-19,9 t	157	4 727	75	7 529	59,3	
20-21,9 t	151	5 397	251	8 947	65,8	
22-23,9 t	114	6 074	44	9 232	52,0	
24-25,9 t	40	6 291	102	10 317	64,0	
Forretningsm. tj.yting ...	3 527	5 835	4 294	9 404	61,2 ¹⁾	58,2
16-17,9 t	194	4 560	211	7 119	56,1	
18-19,9 t	513	4 648	578	7 099	52,7	
20-21,9 t	561	5 218	469	7 922	51,8	
22-23,9 t	324	6 140	464	8 901	45,0	
24-25,9 t	288	6 499	257	9 435	45,2	
Funksjonærer i NHO-bedrifter ²⁾	-	-	7 861	8 964	-	59,7
16-17,9 t	-	-	790	5 333	-	
18-19,9 t	-	-	1 824	6 907	-	
20-21,9 t	-	-	792	7 626	-	
22-23,9 t	-	-	1 046	8 451	-	
24-25,9 t	-	-	431	9 329	-	

¹⁾ Lønnsutviklingen for deltidsansatte i alt vil være påvirket av arbeidstidsendringer.²⁾ Det foreligger ikke tall før 1986.

Tabell 4. Endring i arbeidstid for noen næringer. Andel deltidsansatte som arbeider under 22 t/uke. Prosent.

		1984	1985	1986	1987 ¹⁾	1988 ¹⁾	1989 ¹⁾	1990 ¹⁾
Bankvirksomhet	M	67	71	73	70	71	70	64
	K	65	63	62	65	60	58	54
Forsikring	M	83	79	71	74	73	76	77
	K	54	54	51	59	49	50	47
Varehandel	M	66	67	71	59	75	76	77
	K	50	49	49	51	51	51	50
Forretningsmessig tjenesteyting	M	53	56	58	52	55	55	41
	K	51	50	49	46	43	42	59

¹⁾ P.g.a. arbeidstidsreduksjonen 1.1.87 er ikke tallene for årene etter 1986 sammenliknbare med tallene for 1986 og før.

andelen som arbeider under 22t/uke. Det understrekes at det vil være en del usikkerhet knyttet til et så «grovt» mål.

Fra 1984 til 1986 synes kvinner på deltid å ha økt sin ukentlige arbeidstid noe. Dvs andelen som arbeider under 22t/uke har gått ned. Økingen er mest markert i forsikringsvirksomhet. For kvinner betyr dette at når en tar hensyn til arbeidstidsøkingen, så har lønnsutviklingen pr. tidsenhet for deltidsansatte ialt vært svakere enn det tabell 3 viser i

denne perioden. Fra 1987 til 1990 har kvinner på deltid i bankviksomhet økt sin ukentlige arbeidstid ganske mye. Det samme er tilfelle også i forsikring. I forretningsmessig tjenesteyting synes arbeidstiden for deltidsansatte kvinner i gjennomsnitt å ha gått ned fra 1989 til 1990, mens det har vært omvendt for menn. Blant menn er det et lavt antall som arbeider deltid i de fleste gruppene i tabell 4. Tallene blir derfor mer usikre for menn enn for kvinner.

Vedlegg D**Kursutviklingen for norske kroner**

Den 19. oktober 1990 bestemte Regjeringen Syse at kronens internasjonale verdi med virkning fra 22. oktober skulle knyttes til regne- og valutaenheten European Currency Unit (ECU). Dette innebar et endret vektgrunnlag for norske kroner. Sentralkursen for norske kroner ble satt til 7,9940 kroner for en ECU, som var markedsverdien torsdag 18. oktober kl. 1415. Omleggingen medførte således ingen opp- eller nedskrivning av kronekursen. Kronens tillatte svingningsmargin rundt sentralkursen er som før +/- 2,25 pst.

ECU brukes som regne- og valutaenhet for transaksjoner mellom EF-landene, og ECU består av et visse antall enheter av de enkelte EF-landenes valutaer. Sammensetningen av ECU vurderes hvert femte år, eller hvis en valutas effektive vekt har endret seg med mer enn 25 pst. Tabell 1 viser hvordan ECU har vært sammensatt siden september 1989 da bla. spanske peseta og portugisiske escudo ble innarbeidet i vektgrunnlaget.

Tabell 1 Sammensetningen av ECU.

Valutaslag	Antall enheter	Vekt ¹⁾
Tysk mark (DEM).....	0,6242	30,3
Britisk pund (GBP).....	0,08784	12,6
Dansk krone (DKK).....	0,1976	2,6
Fransk franc (FRF).....	1,332	19,3
Nederlandsk gylden (NLG).....	0,2198	9,5
Italiensk lire (ITL).....	151,8	9,8
Belgisk franc (BEF).....	3,301	7,8
Luxembourgsk franc (LUF).....	0,13	0,3
Spansk peseta (ESP).....	6,885	5,3
Irske pund (IEP).....	0,008552	1,1
Gresk drachme (GRD).....	1,44	0,7
Portugisisk escudo (PTE)...	1,393	0,8
Sum.....		100,0

¹⁾ De beregnede vektene kan variere pga. markedsmessige svingninger i forholdene mellom valutaene. Utslagene av dette vil normalt være små.

Verdien av den norske kronen var fra desember 1978 knyttet til en kurv av våre viktigste handelspartneres valutaer. Kurven ble opprinnelig beregnet som et veid aritmetrisk gjennomsnitt av indekser for de aktuelle valutaene. Enkeltindeksene ble på sin side beregnet som forholdet mellom den løpende kursen på den enkelte valuta og gjennom-

snittskursen i august 1978; den såkalte basiskursen. I juni 1984 gikk en over til å beregne kurven som et veiet geometrisk gjennomsnitt av de enkelte valutakursindeksene.

Vektene i kurven gjenspeilte opprinnelig tilnærmet de enkelte lands direkte betydning for norsk utenrikshandel, målt som deres andel av summen av norsk eksport og import. Tilnærmelsen bestod i at dollaren hadde en større vekt i kurven enn det den direkte handelen med USA skulle tilsi, mens de resterende valutaer tilsammen hadde en tilsvarende mindre vekt. I august 1982 gikk en over til nye vekter i kursindeksen basert på IMF's såkalte konkurransevekter. Disse vektene tar i tillegg til bilaterale handelsforhold også hensyn til konkurransen norske eksportører møter fra andre eksportører på eksportmarkedene.

Når en ser bort fra variasjoner innenfor de tillatte svingningsmarginer, har verdien av den norske kronen blitt justert fem ganger siden 1982.

I august 1982 ble antallet valutaslag i kurven utvidet fra 12 til 14 i forbindelse med at en gikk over til vekter basert på IMF's konkurransevekter.

I september 1982 ble basiskursene for de fjorten kurvvalutaene justert opp med 3 pst.

I juni 1984 ble beregningsmetoden for kursindeksen endret ved at en gikk over fra aritmetisk til geometrisk gjennomsnittsberegning.

I september 1984 ble det besluttet at Norges Bank inntil videre skulle styre mot en noe svakere krone. I august 1985 ble dette formalisert ved at det ved forskrifter fra Finansdepartementet ble fastslått at kursindeksens verdi inntil videre skulle holdes i den øvre fjerdedel av det tillatte svingningsintervallet.

11. mai 1986 ble kronen nedskrevet ved at sentralverdien for kursindeksen ble økt fra 100 til 112.

Slik kurven var konstruert hadde den en gjennomsnittsverdi lik 100 i august 1978. Dette var kursindeksens opprinnelige sentralverdi. I august 1985 ble svingemarginen offisielt fastlagt til +/-2,25 pst. av kursindeksen sentralverdi.

Sett under ett bidro de fire første justeringene til at kronens verdi ble redusert med om lag 10 pst. I 1986 fram til devalueringen lå kursindeksen i gjennomsnitt nær midtpunktet i den øvre fjerdedelen av svingningsom-

rådet (101,69). Kursindeksens nye sentralverdi lå 10,1 pst. over dette nivået.

Tabell 2 gir en sammenlikning av kurvvektene i den tidligere valutakursindeksen og beregnede vektorer for de valutaene som er med i ECU. Før omlegging av kurssystemet var ECU-landenes vekt i kursindeksen i underkant av 60 pst. Tar en hensyn til at svenske kroner og finske mark følger en kurv av valutaer og at østerrikske schilling og sveitsiske franc er nært knyttet til tyske mark, hadde ECU-landene en vekt på vel 74 pst.

Vektene i kursindeksen var konstruert slik at utviklingen i denne indeksen kunne nyttes som uttrykk for den effektive valutakursen. Det var også kursindeksen som inngikk i beregningene av industriens kostnadsmessige konkurranseevne. Som nevnt innledningsvis innebar tilknytningen av kronen til ECU et endret vektgrunnlag for norske kroner. Som tabell 2 viser avviker disse vektene i stor grad fra de tidligere kurvvektene. Samtidig er det slik at kurvvektene er beregnet med utgangspunkt i relativt gamle data (1975). En har derfor valgt å ta i bruk nye vektorer ved beregning av effektiv valutakurs.

De nye vektene gir en mye bredere dekning av norsk industris konkurranseforhold

sammenliknet med vektene i den tidligere kursindeksen ved at de nye vektene også tar hensyn til konkurranse fra hjemlandets produsenter på eksportmarkedene for norsk industri og konkurransen som den hjemme konkurrerende industrien møter på det norske markedet. Det kreves betydelige datamengder og et stort beregningsopplegg for å beregne slike vektorer. IMF har utført slike beregninger på bakgrunn av data fra 1980. I tillegg til de tidligere såkalte kurvlandene inngår også Spania og Irland i disse vektene. For å fange opp endringer i handelsmønsteret etter 1980 har en valgt å løpende korrigere IMF's vektorer for endringer i de bilaterale handelsstrømmene. Det innebærer at en nytter løpende oppdatering av vektene.

I en geometrisk indeks med løpende oppdaterte vektorer vil valg av basiskurser påvirke utviklingen i indeksen fra periode til periode. Som basiskurser har en nyttet de bilaterale valutakursene som ble registrert torsdag 18. oktober 1990. Det innebærer at kursindeksens verdi ved tidspunktet for kronens tilknytning til ECU er lik 100.

På samme måte som de tidligere kurvvektene er også de nye vektene beregnet med utgangspunkt i handelen med industrivarer, og

Tabell 2 Vektorer i den tidligere kursindeksen og ECU.

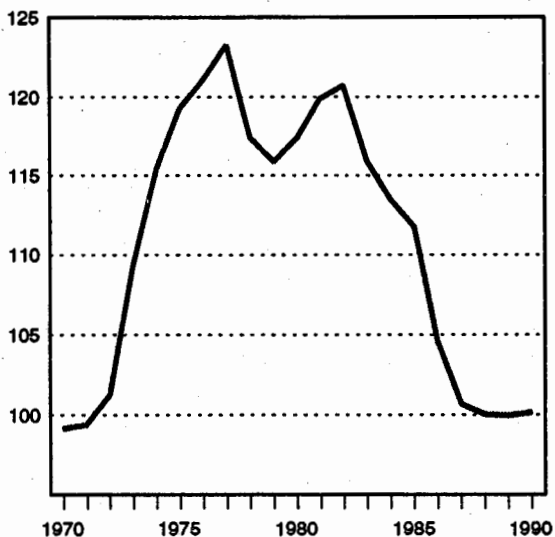
	Vektorer i kursindeksen ¹⁾		ECU ²⁾
	Direkte	Direkte + indirekte	
Østerriksk schilling (ATS).....	1,5	..	..
Belgisk franc (BEF).....	2,4	3,2	8,1
Canadisk dollar (CAD).....	3,6	..	..
Dansk krone (DKK).....	6,8	8,3	2,6
Finsk mark (FIM).....	3,0	..	..
Fransk franc (FRF).....	9,2	10,5	19,3
Tysk mark (DEM).....	17,7	24,9	30,3
Italiensk lire (ITL).....	3,3	4,2	9,8
Japansk yen (JPY).....	6,0	6,9	..
Nederlandsk gylden (NLG).....	4,6	5,6	9,5
Svensk krone (SEK).....	15,0	..	..
Sveitsisk franc (CHF).....	1,2	..	..
Britisk pund (GBP).....	14,7	17,2	12,6
Amerikansk dollar (USD).....	11,0	18,8	..
Spansk peseta (ESP).....	..	0,3	5,3
Portugisisk escudo (PTE).....	..	..	0,8
Irsk pund (IEP).....	..	..	1,1
Gresk drachme (GRD).....	..	..	0,7
Sum.....	100,0	100,0	100,0

¹⁾ De indirekte vektene tar hensyn til at svenske kroner og finske mark følger en kurv av valutaer, at østerrikske schilling følger tyske mark, at utviklingen i sveitsiske franc og tyske mark ofte er parallell og tilsvarende for utviklingen i canadiske dollar og amerikanske dollar.

²⁾ De beregnede vektene kan variere pga. markedsmessige svingninger i forholdene mellom valutaene. Utslagene av dette vil normalt være små.

den effektive valutakursen som beregnes med de nye vektene vil etter Beregningsutvalgets vurdering derfor primært uttrykke industriens effektive valutakurs. Det er imidlertid viktig å være oppmerksom på at andre institusjoner benevner effektiv valutakurs beregnet på denne måten annerledes, feks. Norges Bank benytter uttrykket effektiv valutakurs målt ved konkurransekursindeksen.

Figur 1. Industriens effektive kronekurs

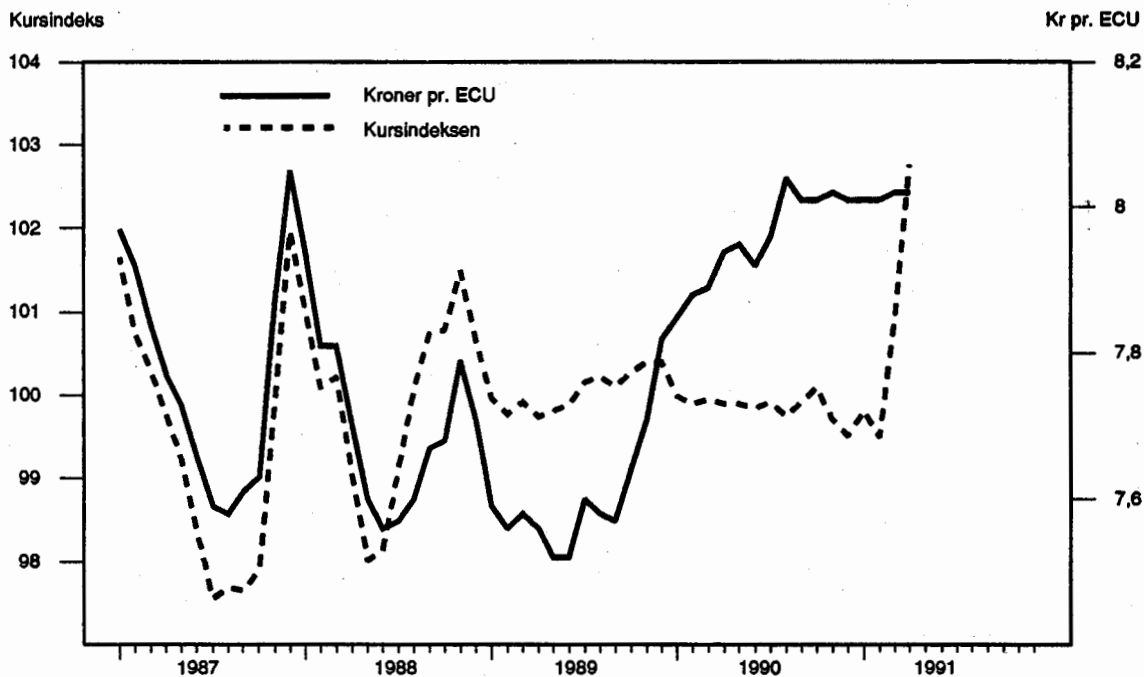
Figur 1 gir en oversikt over utviklingen i kronens internasjonale verdi målt ved industriens effektive valutakurs. For årene før 1980 har en benyttet den tidligere kursindeksen, mens en fom. 1980 har veid sammen (geometrisk) bilaterale valutakurser med de vektene som er omtalt ovenfor. Figuren er basert på årstall for de bilaterale valutakursene. Stigende kurve i figuren innebærer en styrking av kronekursen målt ved industriens effektive valutakurs og bidrar dermed til svekkelse av industriens kostnadsmessige konkurranseevne.

Figur 1 viser at kronens internasjonale verdi nådde et maksimum i 1977, og i 1990 lå kronens internasjonale verdi 18,7 pst. under denne maksimumsverdien. En legger også merke til at kronens internasjonale verdi har styrket seg svakt fra 1989 til 1990.

Før tilknytningen til ECU var det betydelige svingninger i kursen mellom norske kroner og ECU, jf. figur 2. Det avspeiler i stor grad endringer i kursen mellom amerikanske dollar og tyske mark. Etter ECU-tilknytningen kan en vente større svingninger mellom norske kroner og amerikanske dollar. Dermed vil ECU-tilknytningen innebære at kursindeksen i større grad enn tidligere vil bli påvirket av kursforholdet mellom amerikanske dollar og tyske mark.

Siden kronens tilknytning til ECU har kro-

Figur 2. Utviklingen i Industriens effektive valutakurs og i kursen mellom norske kroner og ECU

nens internasjonale verdi målt ved industriens effektive kronekurs svekket seg med om lag 3 pst. Over halvparten av denne svekkelsen kan henføres til at amerikanske dollar i dette tidsrommet har styrket seg med om lag 15 pst. overfor norske kroner. Også overfor andre valutaer utenfor ECU som inngår i beregningen av industriens effektive kronekurs – hovedsaklig svenske kroner og japanske yen – har kronen svekket seg noe. Svenske myndigheter bestemte 17. mai 1991 å knytte

svenske kroner til ECU. Siden Sverige er en av Norges viktigste handelspartnere, vil dette framover bidra til en mer parallell utvikling mellom kronekursen og industriens effektive valutakurs.

Hvis industriens effektive kronekurs resten av 1991 blir lik gjennomsnittet i årets fire første måneder, det vil bl.a si en dollarkurs på 6,15 kroner, vil industriens effektive kronekurs vise en svekkelse på 0,9 pst. fra året før.

Vedlegg E**Internasjonale sammenlikninger****Vekter for sammenveing
av konsumprisvekst**

I denne rapporten benyttes tre ulike metoder for sammenveing av konsumprisvekst avhengig av hensikten med aggregatet. Norges handelspartnere sammenveies med konkurranseevnevekter, ecu-området med vektene i valutaenheten ecu, mens alle andre aggregater sammenveies med privat konsumvekter basert på kjøpekraftspariteter. Sistnevnte metode er den OECD nå benytter. Nedenfor gis en kort beskrivelse av denne metoden. Tabell 1 gir en oversikt over de ulike vektsettene.

Privat konsumvekter basert på kjøpekraftspariteter framkommer ved først å omregne privat konsum i de ulike land til en felles valuta ved hjelp av kjøpekraftspariteter (i stedet for valutakurser). De enkelte lands relative andel av kjøpekraftsjustert privat konsum utgjør så vektene.

Kjøpekraftsparitetene som nyttes til å beregne privat konsumvekter vist i tabell 1 bygger på en detaljert undersøkelse foretatt av OECD og EUROSTAT i 1985. Siden den gang er kjøpekraftsparitetene for privat konsum justert i takt med utviklingen i konsumprisindeksen. En kjøpekraftsparitet er den raten som likestiller kjøpekraften til ulike valutaer. Dvs. at en gitt sum penger, konvertert til ulike valutaer ved bruk av paritetene, kan nyttes til kjøp av samme kurv varer og tjenester i forskjellige land. Kjøpekraftsparitetene er med andre ord raten som eliminerer prisforskjellen mellom land. Når privat konsum i ulike land konverteres ved bruk av paritetene for privat konsum til en felles valuta, er de i praksis uttrykt i det samme sett av internasjonale priser. Jevnføring mellom land reflekterer da bare volumforskjeller, i motsetning til jevnføring basert på valutakurser som også vil reflektere prisforskjeller mellom landene.

Tabell 1. *Ulike vektorer for sammenveing av KPI-vekst.*

	Konkurranseevnevekter 1990	ECU-vekter ¹⁾ sentral-kurser	Priv. konsum ²⁾ vektor 1988
Belgia	3,0	7,79	1,09
Canada	1,5		3,69
Danmark	4,5	2,52	0,47
Finland	4,3		0,44
Frankrike	7,5	19,32	6,06
Italia	5,5	9,87	6,15
Nederland	5,9	9,49	1,54
Storbritannia	12,0	12,61	6,36
Sverige	15,1		0,83
Sveits	2,1		0,86
Tyskland (vest)	14,9	30,37	6,51
Østerrike	1,6		0,70
Japan	8,6		14,02
USA	11,0		42,24
Spania	1,9	5,15	3,24
Irland	0,6	1,11	0,21
Norges handelsp. ...	100,0	98,23	94,50
OECD totalt			100,00
- ekskl. Tyrkia			98,07
EF (ecu-området) ..		100,01	32,79
Hellas		0,70	0,58
Island			0,03
Luxemburg		0,31	0,04
Portugal		0,77	0,53
Tyrkia			1,93
Australia			1,70
New Zealand			0,31
Norge			0,37

¹⁾ For gresk drachme og portugisisk escudo, som ikke deltar i ERM, er markedskursen pr. 5.10.90 brukt.

²⁾ Beregnet på grunnlag av kjøpekraftsparitetsjustert privat konsum i 1988.

Vedlegg F

Definisjoner av en del lønnsbegreper

I dette vedlegget gis definisjoner på en del sentrale begreper som bl.a brukes i kapitlet om lønnsutviklingen.

Årslønn

Årslønn kan defineres som den samlede lønn (ekskl. overtidsgodtgjørelse) en lønnstaker vil oppnå i løpet av ett år dersom vedkommende har utført et fullt normalt årsverk. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper.

En lønnstaker vil normalt ha en del fravær i løpet av året.

Ved beregning av årslønn forutsettes det at det gis full lønn under ferie, sjukefravær, permisjoner m.v.

Lønn pr. normalårsverk ifølge nasjonalregnskapet

Lønn ifølge nasjonalregnskapet omfatter kontantlønn medregnet overtidsbetaling, naturallønn og sosiale ytelser. Dette er således et mer omfattende lønnsbegrep enn det som nyttes ved beregning av årslønn, jfr definisjon av årslønn ovenfor. Antall normalårsverk framkommer som summen av antall heltidsansatte og antall deltidsansatte omregnet til heltid med dellønnsbrøken som vekt. Denne definisjonen innebærer at timeverksinnholdet i et normalårsverk er lik faktisk arbeidstid for heltidsansatte.

Overheng

Overheng beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli selv om lønnsnivået ikke endrer seg i det andre året.

Tariff tillegg og lønnsøkinger ellers blir ofte gitt til ulike tidspunkter for ulike lønnstakergrupper og spredt utover hele året. Beregninger av overheng og årslønnsvekst er derfor nødvendig hvis det skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen for ulike lønnstakergrupper fra ett år til det neste.

Avtalefestet normalarbeidstid

Avtalefestet normalarbeidstid er den arbeidstid pr. uke som gjelder for vedkommende lønnstakergruppe i følge tariffavtaler.

Den generelle normalarbeidstid er nå 37,5 t/uke. Imidlertid har flere grupper en lavere avtalefestet normalarbeidstid enn dette. I LO/NHO-området er f.eks avtalefestet normalar-

beidstid fra og med 1987 37,5 t/uke for dagtidsarbeidere, 36,5 t/uke for 2-skiftarbeidere, 35,5 t/uke for døgnkontinuerlig og turnusarbeid og 33,6 t/uke for helkontinuerlig skiftarbeid.

Tariffmessig lønnsøking

Tariffmessig lønnsøking er lønnsøking fastsatt i tariffavtaler som følge av sentrale eller forbundsvise forhandlinger mellom arbeidstakernes og arbeidsgivernes organisasjoner. Tariffmessig lønnsøking kan være generelle tillegg, lavlønnstillegg, garantitillegg (LO/NHO-området), tillegg på minstelønnsatser etc som følge av sentrale eller forbundsvise forhandlinger.

Lønnsglidning

Lønnsglidning framkommer beregningsmessig som forskjellen mellom total lønnsøking i en bestemt periode og tariffmessig lønnsøking i den samme perioden. Lønnsglidningen blir dermed en restpost. Det er et sammensatt lønnsbegrep som bl.a omfatter lønnstillegg som er gitt ved lokale forhandlinger på de enkelte arbeidsplasser, økt fortjeneste p.g.a økt akkord eller strukturelle endringer i sysselsettingen, f.eks gjennom forskyvninger i timeverkene mellom bransjer med ulikt lønnsnivå eller endret bruk av skiftarbeid.

Omregnede timefortjenester i LO/NHO-området

For arbeidere i NHO-bedrifter baseres beskrivelsen av lønnsutviklingen på timefortjenesten omregnet til 37,5 t/uke. En del arbeidere har lavere arbeidstid p.g.a skiftarbeid. I en del bransjer/tariffområder hvor det forekommer skiftarbeid, er timelønnsatsen for dette arbeidet fastsatt slik at fortjenesten pr. uke er den samme uansett hvilken arbeidstidsordning som gjelder. De som har lavere avtalefestet normalarbeidstid enn 37,5 t/uke får vanligvis kompensasjon for dette. Kompensasjonen kan variere fra bransje til bransje, og den er inkludert i timefortjenestene i statistikken. For å kunne sammenlikne lønnstall bransjer i mellom, omregnes timefortjenestene slik at de tilsvarende en ukentlig arbeidstid på 37,5 timer.

Med utgangspunkt i faktisk timelønn medfører omregning til 37,5 t/uke at bransjer med mye skiftarbeid vil få et relativt lavere lønnsnivå enn før omregningen i forhold til bransjer hvor det er lite skiftarbeid.

Vedlegg G**Konsumprisindeksen og gebyrøkninger**

Konsumprisindeksens vektgrunnlag baserer seg på løpende forbruksundersøkelser, og vektene er et gjennomsnitt fra de tre foregående års undersøkelser. I vektgrunnlaget inngår følgende gebyrer og avgifter: egenbetaling for barnehagetjenester og helsetjenester, parkeringsavgifter og bompenger, husholdningenes utgifter til elektrisitet, vann- og kloakkavgift og andre kommunale avgifter knyttet til bolig som f.eks. eiendomsskatt. Egenbetaling for barnehage- og helsetjenestene samt parkeringsavgifter inngår som egne representantvarer i indeksen, dvs. at prisutviklingen på tjenestene legges til grunn for beregningen av den generelle prisutviklingen. Vektgrunnlaget for disse tjenestene utgjør tilsammen under 1 prosent av konsumprisindeksens totale vektgrunnlag. Elektrisitet, som også er egen representantvare, har en vekt på 4 prosent. De kommunale avgiftene knyttet til bolig har, sammen med forsikring og renter på lån, et vektgrunnlag på om lag 11 prosent. Renter av lån har imidlertid klart størst vekt med om lag 9 prosent, mens vektene for de kommunale avgiftene utgjør tilsammen om lag 1 prosent. Ingen av disse postene er egne representantvarer. Prisutviklingen representeres i stedet ved utviklingen i husleien, som fastlegges ved kvartalsvis undersøkelse. Det betyr at en økning i kommunale avgifter først må føre til økt husleie før økningen slår ut i konsumprisindeksen. Siden husleieundersøkelsene bare foretas hver tredje måned og husleien i borettslag mv. som regel bare endres en gang

i året, kan det ta tid før endringer i kommunale avgifter slår ut i konsumprisindeksen.

Statistisk sentralbyrå begynte i 1990 med tilleggsundersøkelser til konsumprisindeksen for å kartlegge utviklingen i kommunale priser og gebyrer nærmere. Undersøkelsene omfatter to områder; egenbetaling knyttet til hjemmebasert omsorg og kommunale avgifter og gebyrer knyttet til bolig. Som en følge av undersøkelsene har representantvaren lønn til hjemmehjelp blitt erstattet med egenbetaling for hjemmehjelp, men det er foreløpig ikke foretatt andre endringer i beregningsmåten for konsumprisindeksen. Resultatene fra den siste undersøkelsen av kommunale avgifter og gebyrer knyttet til bolig, (offentliggjort i april), viste en økning fra januar 1990 til januar 1991 for hele landet på 3,6 prosent for renovasjon, 4,6 prosent for feiing, 6,5 prosent for vann og 7,7 prosent for kloakk. Det er betydelige regionale forskjeller for alle avgiftsartene. Undersøkelsen av kommunale avgifter og gebyrer knyttet til hjemmebasert omsorg viser en økning i satsene fra oktober 1990 til februar 1991 for landet under ett på 3,4 prosent for hjemmehjelp og 2,6 prosent for husmorvikar. Undersøkelsen av takster og betalingsbetingelser for egenbetaling knyttet til barnehageplasser viser en økning i takstene fra januar 1990 til januar 1991 på 3 prosent for hele landet. Takstene ble redusert med 3 prosent i Agder/Rogaland og økte mest i Trøndelag med 6,5 prosent.

NOU

Norges offentlige utredninger

1990 og 1991

Statsministeren:

Finans- og tolldepartementet:

Utviklingen på lotterimarkedet 1984–88. NOU 1990: 4.
Emisjonsregler og emisjonskontroll. NOU 1990: 6.
Ny lov om skatt til Svalbard. NOU 1990: 10.
Generell merverdiavgift på omsetning av tjenester. NOU 1990: 11.
Beskatning av fiskere. NOU 1990: 18.
Norges Banks nye hovedsete. NOU 1990: 25.
Bedrifts- og kapitalbeskatning. Beskatning av aksjer, obligasjoner, valuta og enkelte finansielle instrumenter. NOU 1990: 27.
Bedrifts- og kapitalbeskatningen. NOU 1991: 17.

Fiskeridepartementet:

Landsplan for forvaltning av kystsel. NOU 1990: 12.
Norsk selfangst 1982–1988. NOU 1990: 19.
Lenka. Landsomfattende Egnethetsvurdering av den Norske Kystsonen og vassdragene for Akvakultur. NOU 1990: 22.
Fiskeindustriens organisering og rammevilkår. NOU 1990: 24.
Norsk fiskerihavneplan (NFHP). NOU 1990: 29.
Om miljø sikkerhet i innseilingsleder. NOU 1991: 15.

Barne- og familiedepartementet:

Mannsrolleutvalgets sluttrapport. NOU 1991: 3.
Gjeldsordning for personer med betalingsvansker. NOU 1991: 16.

Forsvarsdepartementet:

Forsvarets arkiver. NOU 1990: 7.
Lederskap og organisasjonsformer i Forsvaret. NOU 1991: 19.

Næringsdepartementet:

Justis- og politidepartementet:

Strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner. NOU 1990: 5.
Straffereaksjoner i tilknytning til doping. NOU 1990: 30.
«Scandinavian Star»-ulykken, 7. april 1990. NOU 1991: 1A.
«Scandinavian Star»-ulykken, 7. april 1990. NOU 1991: 1B.
Seksuelle overgrep mot barn – straff og erstatning. NOU 1991: 13.

Kirke- utdannings- og forskningsdepartementet:

Veien videre til studie- og yrkeskompetanse for alle. NOU 1991: 4.

Kommunaldepartementet:

Forslag til ny lov om kommuner og fylkeskommuner. NOU 1990: 13.

Kulturdepartementet:

Bibliotek i Norge. NOU 1991: 14.

Landbruksdepartementet:

Norsk bygdeturisme. NOU 1990: 14.
Norsk landbrukspolitikk. Sammendrag. NOU 1991: 2A.
Norsk landbrukspolitikk. Hovedinnstilling. NOU 1991: 2B.
Norsk landbrukspolitikk. Vedlegg. NOU 1991: 2C.

Miljøverndepartementet:

Moderne bioteknologi. NOU 1990: 1.
Avfallsminimering og gjenvinning. NOU 1990: 28.

Olje- og energidepartementet:

Deponi for norsk lav- og middelaktivt atomavfall. NOU 1991: 9.
Verneplan for vassdrag IV. NOU 1991: 12A.
Verneplan for vassdrag IV. NOU 1991: 12B.

Samferdselsdepartementet:

Revisjon av luftfartsloven. NOU 1991: 18.

Sosialdepartementet:

Lov om vern mot smittsomme sykdommer (Smitteloven). NOU 1990: 2.
Regulering av Folketrygdens grunnbeløp. NOU 1990: 8.
Økonomisk sosialhjelp. NOU 1990: 16.
Uførepensjon. NOU 1990: 17.
Forenklet folketrygdlov. NOU 1990: 20.
Sykelønnsordningen. NOU 1990: 23.
Mennesker og bioteknologi. NOU 1991: 6.
Spesialisthelsetjenesten m.m. NOU 1991: 7.
Flere gode leveår for alle. NOU 1991: 10.
Rettsikkerhet for mennesker med psykisk utviklingshemming. NOU 1991: 20.

Arbeids- og administrasjonsdepartementet:

Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1989. NOU 1990: 3.
Opphevelse av foreldede lover. NOU 1990: 9.
Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1990. NOU 1990: 15.
Offentlig nettpensjon? NOU 1990: 21.
Granskning av Oslo kommune – Rapport nr. 1. NOU 1990: 26.
Statens lønnskomité. NOU 1990: 32.
Modernisering av den statlige eiendomsforvaltning. NOU 1991: 5.
Lov om statsforetak. NOU 1991: 8.
Granskning av Oslo kommune – Rapport nr. 2. NOU 1991: 11.
Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1990 – ajourført materiale. NOU 1991: 21.
Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1991. NOU 1991: 22.
Etter inntektsoppgjørene 1991 – Rapport nr. 2 1991. NOU 1991: 23.

Utenriksdepartementet:

Nye rammevilkår for GIEK. NOU 1990: 31.

ABONNEMENTSPRISER FOR SESJONEN 1990/91

<p>AKA 9001 Publikasjonsliste fra Storting og Regjering
 Liste over offentlige publikasjoner som foreligger trykt. Kommer ca. hver 14. dag under stortingsseksjonen.
 Abonnement: kr. 61,- pr. sesjon, fritt tilsendt.</p> <p>AKA 9004 Stortingsproposisjoner
 Forslag til vedtak fra Regjeringen i saker som Stortinget skal ta stilling til.
 Abonnement: kr. 364,- pr. sesjon, fritt tilsendt.</p> <p>AKA 9005 Stortingsmeldinger
 Inneholder bl.a. Statsregnskapet, meldinger til Stortinget om arbeidet i statens bedrifter, meldinger om planer som Regjeringen vil sette i verk i fremtiden.
 Abonnement: kr. 401,50 pr. sesjon, fritt tilsendt.</p> <p>AKA 9006 Odelstingsproposisjoner
 Regjeringens lovforslag.
 Abonnement: kr. 250,50 pr. sesjon, fritt tilsendt.</p> <p>AKA 9007 Dokumenter
 Omfatter bl.a. Riksrevisjonens antegnelser, grunnlovsforslag, private lovforslag, svar fra Regjeringen på forslag om henvendelser oversendt av Stortinget, Sivilombudsmannens og Ombudsmannsnemndas innberetninger m.m.
 Abonnement: kr. 34,50 pr. sesjon fritt tilsendt.</p> <p>AKA 9008 Innstillinger til Stortinget
 Stortingskomitéens vurderinger av de enkelte proposisjoner, meldinger og komitéens forslag til vedtak i Stortinget. (INNST. S).
 Abonnement: kr. 68,50 pr. sesjon, fritt tilsendt.</p> <p>AKA 9009 Innstillinger til Odelstinget
 Stortingskomitéens vurderinger av de enkelte proposisjoner, meldinger og komitéens forslag til vedtak i Odelstinget. (INNST. O).
 Abonnement: kr. 68,50 pr. sesjon, fritt tilsendt.</p> | <p>AKA 9010 Stortingstidende
 Stenografiske referater fra møtene i Stortinget, Odelstinget og Lagtinget.
 Abonnement: kr. 57,- pr. sesjon, fritt tilsendt.</p> <p>AKA 9012 Saksregister
 Omfatter register for alle ovennevnte trykksaker. Utarbeides etter endt sesjon.
 Abonnement: kr. 23,50 pr. sesjon, fritt tilsendt.</p> <p>AKA 9014 Lover
 Etter endt sesjon blir lovene som er vedtatt i sesjonen samlet i ett hefte.
 Abonnement: kr. 27,- pr. sesjon, fritt tilsendt.</p> <p>ABONNEMENTSPRISER FOR 1991</p> <p>AKA 9017 NOU – Norges offentlige utredninger
 Publikasjonsserie for utredninger som er foretatt om forskjellige forhold i samfunnet.
 Abonnement: 15% avslag på løssalgpris, fritt tilsendt.</p> <p>AKA 9018 Meldinger fra Toll og avgiftsdirektoratet
 Meldinger fra Toll og avgiftsdirektoratet med omregningskurser for forskjellige valutaer.
 Abonnement: kr. 135,50 pr. år, fritt tilsendt.</p> <p>AKA 9019 Sosialdepartementets sammendragsserie
 Om helse og sosialforskning, utredning og forsøk.
 Abonnement: kr. 101,50 pr. år, fritt tilsendt.</p> <p>AKA 9021 Skattedirektoratets meldinger gruppe 1
 Avgiftavdelingen/Kontroll og Regnskapsavdelingen.
 Abonnement: kr. 182,50 pr. år, fritt tilsendt.</p> <p>AKA 9022 Skattedirektoratets meldinger gruppe 2
 Skatteavdelingen/Kontroll og Regnskapsavdelingen.
 Abonnement: kr. 220,- pr. år, fritt tilsendt.</p> <p>AKA 9023 Skattedirektoratets meldinger gruppe 3
 Alle avdelinger som nevnt ovenfor (Gruppe 1 + 2).
 Abonnement: kr. 303,- pr. år, fritt tilsendt.</p> |
|--|--|

Alle priser er oppgitt med forbehold om endring uten foregående varsel.
Prisene er inklusive merverdiavgift, unntatt Stortingstidende og NOU-serien som er avgiftsfrie.

Akademika as

INTERNASJONAL FAGBOKHANDEL

Møllergt. 17, 0179 Oslo 1, Telf. (02) 45 30 40